



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2589

85



1

ՀԱՅ ԳԵՂԱՐԱՆՈՒՄՍԱԽՐԱՅ
ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ
ՏՄԱՐՏԵՍՆԻ ՄԱՏԵՆՆԵՐՈՒՄ
ԳԱԶԻՐԻ - ՉԻՐԿՈՒՄ 1942

011

84
Ֆ-41

36

Պ. ՏԸ ԳՎԱՄՈՐ

ՀԵՂԻՆԱԿ
ՕԳԹԱՎ, ՎԷՐՅԵՆԷ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՅ
Գ.Բ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՀՍՑ ԳԵՂՈՐԴՍՏԱՐԱՅ
ՄԻՒԹԻՒՆ
ՎՄՄՍՏՆԱՆ, ՄԱՏԵՆՈՂՈՐԱՆ
ԳԱԼԻԷ - ՀԵՂԵՍԻ, 1942



2002

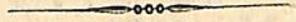
ԶՄԻՒՆԻՍ

ՅԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԳԷՉ
Տ. Յ. ՏԷՏԷԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԵՏԷԱՆ

1876

Պ. ՏԸ ԳՆՄՕՐ



Այս պատմութիւնը գրել սկսելով մեզ առաջնորդ ըրինք մտերմապէս հաղորդուած և առաւելապէս արժանահատ տեղեկութիւններ : Ուստի կրնայ վստահութեամբ կարդալ այս էջերը հասարակութեան այն մասն որ ատենօք Բարիզի մէջ փառաւորապէս ապրող անձի մը կեանքին եղերական զաղանեաց նկատմամբ սաստիկ հետաքրքրութիւն ունէր . վասն զի բուն ճշմարտութիւնը պիտի գտնէ մարդու մը բնաւորութեան և ճակատագրին վրայ . կ'ակնարկենք այն մարդուն որ իր ժամանակին և երկրին ամենէն աղքու կերպարաններուն մին կ'երևի մեզ , և որ է Լուի Լանժ Տարսէն Տը Գամօր կոմսը :

Չարագործի մը համար չարագործ ծնած էր , թեթևարարոյ կնիկի մը համար բոզ ծնած էր ըսելն ունայն և տրամալի խօսք մ'է որ ամեն օր կը լսուի և ամեն տեղ կը կարդացուի : Այս սովորական խօսքն անպատեհութիւն մ'ունի , որ է աճցնելու ատեն տապալել բարոյականի քանի մը զաղափարներ որոց տակաւին կը հաւտայ բազմութիւնը : Եթէ մարդս իր գործոց համար միայն զինուորներու առջև պատասխանատու է , ըսելիք չունինք . բայց քանի որ բոլոր մարդկութիւնը դեռ չընդունած է այս ազնիւ ու միանգամայն փրկաւէտ հաւատքը , պէտք է ջանալ համոզուելու և ուրիշներն ալ համոզելու թէ մարդս անխուսելի ճակատագրի մ'ենթարկուած չծնիր : Այս համոզումն դէթ խրախոյս մ'է թէ իրենց զաւակները կը թելու դժուարութիւնը յանձն առնող հայրերու և թէ ժողովրդային դաստիարակութեան նուիրուող բարեսէր անձերու համար : Իսկ մենք կը հաւտանք թէ այս գրքին հերոսը* ծնած էր որպէս զի պարկեշտ կամ անպար-

* Ա. Է. Կոլի , Իերմոսաթի մը Գլխաւոր ունի :

97282-Ա Կ



2004

816-2004

36

կեշտ մարդ մ'ըլլայ, կամ երկու յատկութիւնն ալ սակաւ ինչ ունենայ այն ուղղութեան համեմատ զոր իր բնական վարժապետներէն պիտի ընդունէին իր միտումներն և կարողութիւնները, այն բարոյական միջավայրին համեմատ որու ազդեցութիւնը պիտի կրէր ան, և վերջապէս այն կերպին համեմատ որով իր բարոյական և ազատ կամքը ինքն իր վրայ պիտի գործածէր:

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ա

Մայիս ամսոյն մէջ գիշեր մը, ժամը տասնութի միջոցին յիսնամեայ, խիստ բարեձև և սիգադէմ մարդ մը Պարպէ-Տըժոյ փողոցին մէկ պզտի ապարանին մէջ կառքէ մ'իջնելով քարաշէն սանդուղին բազրոտներէն վեր ելաւ տիրական քայլով մը: Երկու կամ երեք ծառայ իրեն կ'սպասէին սանդուղին վերէն որ դաւիթին մէջն էր: Ծառաներուն մին անոր ետեէն գնաց մինչև առաջին դստիկոնն ուր աշխատութեան ընդարձակ սենեակ մը կար որ չուխայով ծածկուած կամարէ մը հաղորդակցութիւն ունէր պառկելու խուցի մը հետ: Ծառան ներս մտնելով վառեց երկու ճրագները որք այս երկու սենեակները կը լուսաւորէին, և կը պատրաստուէր զօրք ելնելու երբ տէրն ըսաւ իրեն:

- Տղաս չեկա՞ն:
- Ո՛չ, պարոն կոմս . . . : Միթէ հիւանդ էք, տէր իմ:
- Հիւանդ . . . ի՞նչ պատճառաւ:
- Վասն զի գունատ էք:
- Այս իրիկուն լճին եզրին քով քիչ մը պաղեցայ:
- Բան մը կ'ուզէք, տէր իմ:
- Ոչ ինչ:

Ծառան դուրս ելաւ:
 Աոմսը մինակ մնալով իտալական նորաձևութեան համեմատ հետաքրքրութեամբ շինուած կահի մը մօտեցաւ և երենոսեայ երկայն և տափաձև տուփ մ'առաւ: Տուփին մէջ երկու ատրճանակ կար զոր ուշադրութեամբ լեցուց: Ետքն երկու քաշիկալ պատրաստեց, և ատրճանակին ծխահանին վրայ դրաւ քիչ մը ձգմելով: Ասի ընելէն ետք ժամացուցին նայեցաւ, զլանիկ (cigarette) մը վառեց, և կէս ժամի չափ իր քայլերուն կանոնաւոր ձայնը գաւիթին օթոցին վրայ ծանրապէս հնչեց: Աոմսը զլանիկը բոլորովին ծխելէն ետք կանկ առաւ, կարծես խորհեցաւ քիչ մը, և մօտակայ սենեակը մտաւ հրագէնները հետը տանելով: Այս սենեակը նախորդին պէս անսզիւտ վայելչութեամբ կարգադրուած և ճաշակով զարգարուած էր. զարդերն էին քանի մը պատկերներ, ամենքն ալ երևելի վարպետներէ շինուած, մարմարակերտներ, պղինձներ, փղոսկրներ: Աոմսը տարօրինակ հետաքրքրութեամբ անդամ մ'այս սենեկին ներսը նայեցաւ որ իրն էր. ընտանի առարկաներուն, մթաղոյն սրահակներուն, քունի համար պատրաստուած անկողիններուն ալ նայեցաւ անդամ մը, և ապա պատուհանի մը խորշը գրուած սեղանի մը մօտեցալով ատրճանակները վրան դրաւ, նստաւ, քանի մը բոպէ խորհեցաւ գլուխը ձեռներուն մէջ դրած, և սկսաւ յետագայ տողերը գրել:

ՈՐԴԻՈՅԱ

Չաւանկս, կեանքը ձանձրոյթ կը տայ ինձ, ուստի ահա կը մտնիմ ինքնասպանութեամբ: Մարդս զինքը շրջապատող անշարժ կամ կրաւոր արարածներէն ստուգապէս բարձր է քաշի որ կրնայ իր կամքով ազատիլ այն ճակատադրային գերութիւններէն որք բնութեան օրէնք կ'անուանին: Մարդս կրնայ չծերանալ եթէ ուզէ. իսկ առիժը չկրնար: Խորհէ այս բնագրին վրայ. ատոր մէջն է ամեն մարդկային ոյժ:

Ինչպէս գիտութիւնը կ'ըսէ և կը հաստատէ, իմացական և ազատ

մարդս այս մոլորակին մէջ յանկարծազէս կենդանի մ'է : Անակնկալ կարգադրութիւններու և կերպարանափոխութիւններու շարքէ մը արտադրութեամբ իրերու հնազանդութեան միջևն երևան կ'երևնէ՝ անմիաբանութեան և աստատմութեան մը պէս : Բնութիւնն առանց երկնելու ծնած է զայն : Հնդկահաս մ'է բնութիւնն որ արծիւի հակիթ մը թիտեց յանդէտս . ապա վախնալով հրեշէն՝ ուզեց շղթա-
 յել զայն . անոր վրայ բեռնաւորեց բնազդումներ զոր պարտաւորու-
 թիւններ անուանեց , ոստիկանութեան կանոններ զոր կրօնք անուա-
 նեց : Ամեն անգամ որ այս խոչընդոտներուն մին կը խորտակուի , ամեն անգամ որ այս գերութիւններուն մին կը յաղթուի , մարդկու-
 թեան առնական ազատումն քայլ մ'ես առած կ'ըլլայ :

Ասի ըսել է թէ դարուս հաւատքն ունենալով կը մեռնիմ : Ար հաւտամ անստեղծ , բեղմնաւոր , ամենազոր , յաւիտենական նիւթին , Հիներուն Բնութիւնն է այս : Ամեն ժամանակ եղած են իմաստուն-
 ներ որք ճշմարտութիւնը ընդհանրեցին : Ճշմարտութիւնն այսօր հասուն ըլլալով ամենուն ալ կը տեսնուի . կը վերաբերի այն ամեն անձերու որք կարող են ընդունելու զայն , վասն զի մարդկութեան այս վերջին կրօնքը հզօրներուն հացն է : Այս կրօնքը տրամալի է , վասն զի առանձին կը թողու մարդս , բայց նաև վեհ է , վասն զի մարդուս ազատութիւն և աստուածութիւն կը տայ . իր նկատմամբ միայն պարտաւորութիւններ կը թողու անոր . խելայի և քաջասիրտ մարդկան առջև վեհ աստարեզ մը կը բանայ :

Քաղմութիւնն իր մեռած կրօնքին և բնազդումներուն բռնակա-
 լութեան ներքև աւելի կամ նուազ ծուռած է և սիտի մնայ միշտ : Աւելի կամ պակաս սիտի տեսնուի միշտ ինչոր հիմա Բարիգի մէջ կը աեսնես , այսինքն ընկերութիւն մ'որու ուղեղն անաստուած և սիր-
 տը ջերմեւանդ է : Այս ընկերութիւնն ոչ Քրիստոսին կը հաստայ , ոչ ալ Արամազդին , սակայն մեքենայէս կը շարունակէ եկեղեցիներու շինութիւնը : Ալ աստուածեան չէ այն . իր մտքէն բոլորովին կը ջնջէ անձնական և բարոյական , ականատես , օրինադիր և դատարար Աստուծոյ հին ցնորքը . սակայն իր հրապարակային կամ մասնաւոր կեանքին մէջ չըսեր խօսք մը , չգրեր տող մը , չընէր շարժում մ'որով չհաստատէ այն ցնորքը : Ասի թերևս օգտակար , բայց արհամարհելի

է : Ելի՛ր այդ երամէն , և դու ինքդ գրէ վարդապետութիւնդ սպի-
 տակ երեսի մը վրայ :

Իսկ իմ մասին կ'ըսեմ թէ կեանքիս նպատակին չլրացայ հասնիլ քա-
 նի մը տարի կանուխ ծնած ըլլալուս համար : Այն ատեն երկիրն և
 երկինք աւերակներով ծածկուեր էին : Մարդուս աչքը չէր տեսներ
 այն ժամանակ : Ասկից 'ի զատ դիտութիւնը յարաբերութեամբ նկա-
 տուելով տակաւին տղայութեան հասակին մէջն էր : Ուրիշ պատճառ
 մ'ալ կար . նոր աշխարհիս վարդապետութեանց գէմունէի այն նա-
 խասպաշարումները և գովամակութիւնները որոնց սովորած էի կրած
 անունիս պատճառաւ :

Չէի հասկնար թէ յաղթողին դէմ տղայաբար խոժոռելէն լաւա-
 գոյն բան մը կարելի էր ընել , այսինքն անոր զինուց լաութիւնը
 խոնամուլանիլ , զէնքը ձեռքէն առնուլ և անով խորտակել զայն : Եր-
 կար չընեմ , գործողութեան սկզբունք մը չունենալով ըստ դիպուա-
 ծի տատանեցայ . կեանքս յատկակից մը չունեցաւ : Լոկ հեշտութեան
 մարդ մ'եղայ . շատ քիչ է այս : Եթէ կ'ուզես հաւտալ ինձ , աւելի
 կատարեալ սիտի ըլլաս դուն :

Ինչ կրնայ ընել արդի ժամանակուան այն մարդն որ իր կեանքը իր
 իր հաւատքին յարմարցնելու ուղիղ դատողութիւնը և քաջութիւնը
 ունի : Ես կ'առաջադրեմ այս խնդիրը , քեզ կը մնայ լուծել զայն .
 շասպօրէն կրնամ միայն քեզ քանի մը դադափարներ տալ որոց վրայ
 խորունկ կերպով սիտի խորհիս առանձին : Նիւթապաշտութիւնը լոկ
 թանձրամիտներու և սկարներու համար անասնութեան վարդապե-
 տութիւն մ'է . իրաւ է որ մեր հայրերուն առաքինութիւն անուանած
 գոեհիկ բարոյականին պատուիրաններուն և ոչ մին կը կարգամ նիւ-
 թապաշտութեան օրինադրին մէջ , բայց հոն մեծ բառ մը կը տեսնեմ
 որ կրնայ ուրիշ շատ բառերու տեղը բռնել . այս բառն է սպտիւը ,
 այսինքն ինքնայարգութիւն (estime de soi) :

Յայտնի է թէ նիւթապաշտը չկրնար սուրբ մ'ըլլալ , բայց կրնայ
 ազնիւ մարդ մ'ըլլալ , և ասի ալ բան մ'է : Բարեբաստ ձիրք ունիս ,
 որբեակս . աշխարհիս մէջ միայն մէկ պարտաւորութիւն ունիս ըստ
 իս , որ է ընդարձակ կերպով զարգացնել և լիուրի վայելել այդ ձիր-
 քը : Առանց խղճահարութեան գործածէ կիները՝ հաճոյից համար ,

մարդերը՝ զօրութեան համար, բայց անարդ բան մի ընէր ամենեւին ։
 Հաճոյց եղանակն անցնելուն պէս ձանձրոյթը ժամանակէն առաջ
 քեզի ալ ինծի պէս այս աշխարհէս չարտաքսելու համար առնական
 հասակիդ մէջ մի վատներ փառասիրութեան և հասարակայնի կեանքի
 յուզումները ։ Մի կապուիր իշխող կառավարութեան հետ ։ վերապա-
 հուած է քեզ լսել անոր գովեստը այն անձերէն որք տապալած պի-
 տի ըլլան զայն ։ Գաղղիական նորաձեւութիւնն է այս ։ Ամեն սերունդ
 իր որսը կ'ուզէ ։ Շուտով պիտի զգաս նոր սերունդին թունութիւնը ։
 Ի հեռուստ պատրաստուէ այս բունութեան զլուխն անցնելու ։

Ինչպէս գիտես, քաղաքականութեան մէջ իւրաքանչիւր ոք իր բա-
 րեխառնութեան յատուկ սկզբունքը ունի ։ Մաղձաւորները ուսմի-
 վար, արիւնաշատները հանրիշխանական (democrate) և ջղտանքն
 ազնուապետական են ։ Գու շատ արիւնոտ ու միանգամայն ջղոտ ես ։
 Գեղեցիկ կազմութիւն մ'է ատի ։ Այդ կազմութիւնը թոյլ պիտի տայ
 քեզ ընտրութիւն մ'ընելու ։ Օրինակի աղազաւ կրնաս ազնուապե-
 տական ըլլալ քու անձնական հաշիւիդ, և հանրիշխանական՝ ուրի-
 շին համար ։ Մինակ դու չպիտի ըլլաս այդպէս վարուողը ։

Քննէ և սորվէ այն ամեն խնդիրները որք կրնան սաստիկ յու-
 ղել ժամանակակիցները. սակայն դու ինքդ ամենեւին մի յուզուիր այդ
 խնդիրներուն և ոչ մէկին համար ։ Իրապէս ամեն սկզբունք անտար-
 բեր է. ամենքն ալ ճշմարիտ կամ սուտ են ժամին համեմատ ։ Գաղա-
 փարները գործիներ են զոր կը պարտաւորիս յարմարութեամբ գործա-
 ծելու սովորիլ որպէս զի մարդերուն վրայ տիրես ։ Այդ ճանբուն մէջ
 ալ ընկերներ պիտի ունենաս ։

Գիտցիր, հրդիս, որ իմ հասակիս հասնելով և ամեն բանէ ձանձ-
 րանալով ազգու զգայութիւններու հարկաւորութիւն պիտի ունենաս ։
 Յեղաշրջումներու արիւնաբոյր խաղերն այն աստեւ քեզի համար քսան
 տարեկան հասակի սիրահարութիւն մը պիտի ըլլան ։

Ար յողնիմ, տղաս. համառօտ կերպով մ'ահա բացատրեմ բոլոր
 միտքս ։ Աինքէն սիրուիլ, մարդերուն վախ տալ, աստուածի մը պէս
 անխուովմնալ կանանց արտօսքին և մարդերուն արեան առջև, փո-
 թորիկ մը մէջ մեռնիլ, ահա այս է այն ճակատադիրը զոր չկրցայ կա-
 տարել, և զոր քեզ կը հրիտակեմ (leguer) ։ Բու մեծ կարողութիւն-

ներովդ քաջ կրնաս կատարել զայն եթէ միանգամ ընդ միշտ 'ի բաց
 թողուս սրտի չգիտեմ 'ի նչպիսի տկարութիւն մը զոր 'ի քեզ նշմարե-
 ցի, և զոր անշուշտ մայրական կաթէն առած ես ։ Քանի որ մարդս
 կ'նիկէ կը ծնի, միշտ պակասաւոր բան մը պիտի ունենայ ։

Խօսքիս վերջ տալով կը կրկնեմ. Ամեն ջանքդ 'ի դո՞ք դիր թօ-
 թուելու ամեն բնական գերութիւններու լուծը, որք են բնազդում-
 ներ, սէրեր, համակրութիւններ, ասոնք ազատութեանդ և զօրու-
 թեանդ գէ՛մ խոչընդոտներ են ։

Մի կարգուիր, եթէ բարձրագոյն պատճառէ մը չտեսնուիս
 կարգուելու ։

Եթէ կարգուիս, զաւակ մի ունենար ամենեւին ։
 Բարեկամ մի ունենար բնաւ. Աեսար ծերութեանը ժամանակ բա-
 րեկամ մ'ունեցաւ. այս բարեկամը Պրիւթիւսն էր ։

Մարդերու նկատմամբ արհամարհանքն իմաստութեան սկիզբն է ։
 Սրամարտութեան արհեստդ փոփոխէ, վասն զի խաղք շատ ընդ-
 արձակ է ։

Մի սրբողիր երբէք ։ Քիչ խնդա ։ Մի լար բնաւ ։ Մնաս բա-
 րեաւ ։

ՏԸ ԳԱՄՕՐ

Այդին տկար նշոյլները պատահանին վանդակապատներուն ծա-
 կերէն կ'անցնէին ։ Առտու կանուխ արթնցած թուչուն մը կ'սխեբ
 երգել պատահանին մօտ կասկենիի մը վրայ ։ Պ. ՏԸ Գամօր վեր
 ըբաւ զլուխը, և թարթափուն կերպով մ'ականջտուաւ այս ձայնին
 որ իր զարմանքը կը զբաւէր ։ Տեսաւ որ արևը կը ծագէր, և տե-
 սակ մ'աճապարումով ծալլեց զբաժնամալը, պահարանը զմեց իր
 կնիքովը, վրան զրեց Լաւ ՏԸ Գամօր կոմիէն համար, և ոտք ելաւ ։

Պ. ՏԸ Գամօր ճարտարաշինութեանց վրայ մեծ սէր ունեցող մը
 ըլլալով ջերմեռանդապէս կը պահէր տասնութեցերորդ դարէն մնա-
 ցած շքեղ փլուսիկ մ'որ իր կնկանն էր. այս փլուսիկը Բրիտոսս մի
 էր որու աղօտ սպիտակութիւնը թաւշեայ մեծ մէտայլօնի մը վրայ
 զատ կ'երևէր ։ Պ. ՏԸ Գամօրին աչքը Բրիտոսսին դունատ և

տրտում պատկերին Հանդիպեցաւ . տարրինակ հաստատութեամբ մը պահ մ'այն պատկերին նայեցաւ ակնայեւ . ապա դառնապէս ժնջութեամբ ատրճանակներուն մին բռնեց հաստատ կերպով մը , և քունքին մօտեցուց . ատրճանակը պարպուեցաւ սպայթումով . ծանր մարմին մ'ընկնելով տախտակամածը դղրդեց . ըղբղի բեկորներ շարժեցան օթոցին վրայ : Պ. Տը Գամօր յախտենութեան գողը մտած էր՝ իր կտակը ձեռքը բռնած :

Ռոնն ուղղուած էր այս դիրք : Ինչ հողի վրայ պիտի ընկնէր այս սերմն :

Լուի Տը Գամօր այն ատեն քսանեւթի տարեկան էր : Մայրն անտիական հասակի մէջ մեռած էր : Ձէր երեք թէ մասնաւորապէս երջանիկ եղած ըլլար երիկին հետ : Լուի տը Գամօր հազիւ կը յիշէր իր մայրը իբր նորատի աղւոր և աշնագէմ կին մ'որ կիսաձայն կ'երգէր զինքը քնացընելու համար և որ ստէպ կը լար : Զինքը գլխաւորապէս մեծցուցած էր հօրը մէկ տարիուհին որու անունն էր Տուալլի գերկոմսուհին . բարի և որբեւորի կին մ'էր ան : Բնական զգայնութեամբն և Բարիղի մէջ սիրող բարուց քաղցր դիւրութեան շնորհիւ գերկոմսուհին կըցած էր հող տանիլ թէ հօրն երջանկութեան և թէ տղուն դաստիարակութեան : Երբ հայրը դադրեցաւ սիրելէ զինքը — և շուտ դադրեցաւ իր սէրը — զտակը իրեն թողուց վստահութեան և բարեկամութեան այս նշանով զինքը փոքր ինչ սփոփելու համար : Շարժան երեք անգամ մանուկը գերկոմսուհին կը տարուէր , որ կը հաղուեցընէր , կը սանտրէր , կը շոյէր և հետը ժամկը տանէր զան : Նաև թող կը տար որ խաղայ բարեգէմ Սպանիացի մը հետ որ ժամանակէ մ'ի վեր իր քովը զրազրութեան պաշտօն կը վարէր : Ի պահանջել հարկի մաքուր բարոյականի քանի մը պատուիրաններ տեղաւորելու զանցաւորութիւն չէր ընէր : Աստի պատանին իրիկուն մը փոքր ինչ զարմանօք տեսնելով որ գերկոմսուհին իր զրազրին ճակատէն կը պահէր , իր հասակին յատուկ խիստ համարձակութեամբն ըստ :

- Ինչո՞ւ կը պահենս պարոնը որ էրիկը չէ :
- Սիրելիս , պատասխանեց գերկոմսուհին , վասն զի Աստուած

կը պատուիրէ մեզ բարեսէր և գորովասիրտ ըլլալ խեղճերուն , հիւանդներուն և արտորեալներուն համար : Արդ՝ Պ. Բերէզ քարտրեալ մ'է :

Պէտք էր որ Լուի տը Գամօր լաւագոյն խնամատարութեանց արժանի ըլլար . վեհանձն պատանի մ'էր այն : Լուի-ը-Կրան գարոցին մէջ իր ունեցած ընկերները կը յիշէն անոր վաւուրն սիրտը և բնական շնորհքը , որով շարժութեան մէջ կը ներուէին իր կարողութիւններն և յաջողակութիւնները , ինչպէս նաև կիրակի օրերն իր փայլուն կօշիկներն և մեծ շփոթուկները : Իր ուսումները աւարտելու միջոցներուն մասնաւորապէս բարեկամութիւն հաստատած էր Լեսգանտ անունով ուսուցիչ խեղճ աշակերտի մը հետ , որ գերազանց էր մաթեմատիկային գիտութեանց մէջ , և որ սակայն խիստ աձև , բիրտ , վայրենապէս վեհերոտ և ծաղրելի կերպով փափուկ էր իր թանձրակազմ կերպարանքին ներքև : Ընտանեկան Գայլի գլուխ* (tête-de loup) կ'անուանէին զինքը՝ ակնարկելով անոր թանձրախուռն և ապստամբ մտքուն : Այսպէս սէրն Գամօր լուեցուց ծաղրողները՝ բարեկամութեամբը պաշտպանելով այս բարեսիրտ տղան : Լեսգանտ այս մասին սաստիկ շնորհակալ եղաւ Գամօրէն և պաշտեց զան : Բարեկամին համար իր լաւ սրտին եռապատիկ կըստիկը բացաւ , և կարևոր դադանիք մը դուրս հանեց : Լեսգանտ սիրահար էր : Կը սիրէր խարտեշահեր պղտիկ աղջիկ մ'որ իր ազգականն և իրեն պէս աղքատ էր : Այս աղքատութիւնը նա մանաւանդ յախախնամական պարագայ մ'էր . թէ ոչ երբէք չպիտի համարձակէր անոր վրայ խորհելու անգամ : Տրտմալի դէպքի մ'առթիւ իրարու մօտեցեր էին : Աղջիկը կուրուսած էր իր հայրը , որ պաշտօնատան մը մէջ բաժնի մը գլխաւորն էր , և հօրը մահուանէն ետք մօրը հետ կ'ապրէր նեղ կացութեան մը մէջ : Լեսգանտ վերջին անգամ դուրս ելնելուն յանկարծ իր տոհմուհի յոյն տղուտ թեւոցները տեսած , և այս առթիւ յետագայ տունակը ընդունած էր անորմէն .

* Պայտէսի մէջ կ'ըլլէ մ'որում շայրը բարեւէ տեւ մը կայ : Ծ. Թ.

«Սիրելի՛ բարեկամ, ներէ՛ թեւոյներուս ոչ այնքան սպիտակ ըլլալուն: Պիտի ըսեմ որ մայրս և ես շաբաթն ալ միայն երեք անդամ կրնանք թեւոյ փոխել: Մօրս թեւոյները չեն նշմարուիլ, վասն զի թուչունի մը պէս մարտը է ան. ես ալ մարտը եմ, բայց երբ կ'ուսնիմ՝ դաշնակիս, թեւոյներս կը շփուին: Հիմակ որ այս բացատրութիւնը տուի, սիրելի՛ Թէոսորս, կը յուսամ թէ դարձեալ պիտի սիրես զիս:

«ԹԻԻԼԻԷԹ»

Լեսզանտ այս տոմսակին վրայ լացած էր: Բարեբաղդաբար մասնաւոր դիտաւորութիւն մ'ունէր, այսինքն ճարտարագետ պիտի ըլլար: Թիւրքիթ իրեն խօսք տուած էր սպասելու: Լեսզանտ մինչև տասը տարի կամ աշխատութեան ներքև ճզմուած պիտի մեռնէր և կամ տոհմաճոյն հետ հեշտապէս պիտի բնակէր տնակի մը մէջ որու յատակադիծը, նա մանտանդ քանի մը յատակադծերը Գամօրին ցոյց տուաւ:

— Ահա միայն այս փառասիրութիւնը ունիմ և կրնամ ունենալ, կը շարայարէր Լեսզանտ: Իսկ դու ուրիշ ես. դու մեծ բաներու համար ծնած ես:

— Մտի՛կ ըրէ, բարի Լեսզանտս, կը պատասխանէր Գամօր՝ որ յաղթանակաւ կ'աւարտէր իր ճարտասանական դասերը, չցիտեմ թէ արդեօք դուհի՛կ է ճակատագիրս, բայց ապահովեմ թէ հոգիս չէ: Հողուցս մէջ կ'զգամ այնպիսի եռանդներ և աւիւններ որք մերթ ուրախութիւններ և մերթ անասելի վիշտեր կը տան ինձ: Ա՛րդէի նոր աշխարհ մը գտնել, ազգ մը փրկել, թագուհի մը սիրել: Միայն երեւելի փառքեր կամ երեւելի սիրահարութիւններ կ'անցնին մտքէս . . . : Մանաւանդ թէ ոչ այնքան մտքէս կ'անցնի սիրահարութիւնը . . . : Գործունէութիւնս աւելի ազնիւ զսպանակի մը պէտք ունի: Ա՛րդեմ անձս նուիրել ընկերային, քաղաքական կամ կրօնական այն մեծ գատերուն մէկին որք այս միջոցիս աշխարհս կը յուզեն: Այս գատերուն հըրը պիտի ընտրեմ: Տակաւին չցիտեմ: Գեւ հաստատ կարծիք չունիմ. բայց դպրոցէն ելնելուս պէս ճշմարտութիւնը պիտի

փնտռեմ, և դիւրութեամբ պիտի գտնեմ: Ամեն լրագիրները պիտի կարդամ: Ասկից ՚ի զատ Բարիզ իմացականութեան այնպիսի լուսաւոր վառարան մ'է որ հարկաւ պիտի բաւէ անկեղծապէս և անկախութեամբ աչքս բանալու որպէս զի ճշմարիտ ճամբան գտնեմ: Ունիմ այնպիսի հանգամանք որ այս նպատակիս նպատաւոր պիտի ըլլայ: Թէև զբոտ աղնուական եմ, բայց նախապաշարում չունիմ ամենին: Հայրս ազատ կը թողու զիս. ինքն ալ շատ լուսաւորեալ և շատ ազատամիտ է: Հօրեղբայր մ'ունիմ որ հանրապետական է. հօրաբայր մ'որ օրինաւորական, նաև սրբուհի մ'է. մօրեղբայր մ'որ պահպանողական է: Այս վերջինը պարծանք չեմ սեպեր ինձ, բայց միտքս քեզ հասկցընել է թէ ամեն կուտակցութեանց մէջ մտա ունենալով շատ գլխին է ինձ բաղդատել զանոնք և լաւ բնորութիւն մ'ընել: Երբ գտնեմ սուրբ ճշմարտութիւնը, սիրելի՛ Լեսզանտս, կրնաս վստահ ըլլալ թէ զըջովս, խօսքովս և սրովս ցմահ պիտի ծառայեմ իրեն:

Գայլի-գլուխ կոչուող խեղճ Լեսզանտին աչեքէն արտասք կը բերէին այսպիսի խօսքեր զոր Գամօր յուզուելով և անոր ձեռքը եռանդազին սեղմելով կ'արտաբերէր:

Ութ կամ ինը տարի ետք Լուի Տը Գամօր սուտու մը ձիով գուրս կ'ելնէր պզտի սպարանէ մ'ուր այն ատեն հօրը հետ կը բնակէր: Առտուններն ոչինչ Բարիզի պէս զուարթ է: Առտուն ամենուրեք օրուան ոսկեղարն է: Սոյն զմայելի ժամին աշխարհս կարծես մէկզմէկ սիրող բարի մարդերով լեցուած է: Բարիզանդամ՝ որ միամտութեան պարծանքը չունի՝ այս բարեբաստ ազդեցութեան շնորհիւ անմեղզուարթութեան և սիրուն մտերմութեան կերպարան մը կ'առնու: Փողոցներու մէջ երկուստեք բովո՞ւմաւոր պզտի կառքեր կ'անցնին արագօրէն, և տեսնողը կը սպարտաւորեն ցողաւէտ գաշտելու վրայ խորհելու:

Հին Բարիզի դաշնակաւոր աղաղակներուն սրածայն խաղերը կը լսուին արթնցող մեծ միջնաբաղաքին խորունկ բզզումին հետ: Ծաղրատէր դռնապանները ձերմակ սալարկները կ'աւլեն. կէս մը հագուած խանութպաններն իրենց կրպակներուն փեղկերը կը հանեն աղմուկով. սպարանաց շմերուն վրայ Սկովտիական զլխա-

նոցներ դրուող ձիադարմաններու խումբեր կը ծխեն և եղբայրաբար կը խօսակցին . բարի դրացութեան հարցումներ, զարթումի մանր մունք խօսքեր, ժամանակի նկատմամբ գուշակութիւններ կը լսես որք դուռէ դուռ կը փոխանակուին համակրութեամբ : Աւշ մնացող և նորաձևութեան արհեստին պարագող պատանուհիներ քաղաքը կ'իջնեն թեթևաբայլ, հոն հոսյանկարծ փոքր ինչ կանկ կ'առնուն բացուող վաճառատան մ'առջև, և ծաղիլի մը հոտը առնելով թուշող ճանձերու պէս վերստին կ'սկսին թուշիլ : Կանուխ արթնցող այս գուարթ Բարիզի մէջ մեռելներն անդամ ուրախութեամբ՝ գերեզմանատուն կ'երթան ծաղրածու կառապաններուն հետ որք անցնելով իրարու կը ժպտին :

Լուի ար Գամօր փոքր ինչ գունատ, աչքը կէս մը զոց, բերանը դլանիկ մը դրած ձիովը կամաց կամաց Պոլիօնի փողոցէն կը յառաջանար առանց ամենեւին զգալու Բարիզի այս ակորժելի սպառնութիւնները : Շանդ-Ելիզէ մտնելով սկսաւ արշաւակի վազել, Պոլիօնի անտառը հասաւ և ըստ զիպաց ժողո զայէն ետք պատահաբար դուրս ելաւ Մոյլեօյի ծառուղիէն, որ այն ատեն այսօրուան պէս բազմամարդ չէր տակաւին : Սակայն արդէն քանի մ'աղւոր տուններ շինուեր էին շեփորակի և որթոսի* (clématite) մացառներուն մէջ, և այս տուններուն առջևը դալբադեղ մարդեր կային : Այս անակներուն մէկին բաց վանդակապատին առջև մարդ մը խարտեշահեր մանկան մը հետ կը խաղար : Անյայտ էր մարդուն տարիքը . կրնար քսանուհինդէն մինչև քսուստուն տարեկան սեպուիլ : Թէև արշալոյս էր տակաւին, բայց և այնպէս սպիտակ փողակապ մը կը դարգարէր իր վիզը . Աերասյլի տուսախներուն պէս կտրուած թանձրախիտ և կրած կիսամօրուքներ իր այտերուն վրայ երկու հաւասարապրուն եռանկիւններ կը դժագրէին : Գամօր՝ եթէ տեսաւ այս տնձը՝ կարծես ամենեւին

*Clématite. Յունարէն քլիմա (որք, սաս) բարէն էլք է որ կը նշանակէ որքի ոտը, և որ ոտաշար և մաքլոյան թուք մէ հոտաւէր ծաղիլներով :

հետաքրքրութիւն մը չունեցաւ իր նկատմամբ : Սակայն սիրելին Լեոգանան էր այս մարդը : Իրաւ է որ շատ տարիներէ 'ի վեր զիւրար չտեսեր էին . այս բանը դպրոցի ամենէն ջերմասիրտ բարեկամներու կը հանդիպի : Սակայն Լեոգանա՝ որու յիշողութիւնը կ'երևի թէ աւելի հաւատարիմէր՝ իր սրտին թունդ ելնելը զգաց տեսնելով այս անտիական վեհաձեմ ձիաորդ որ կը մօտէր : Շարժում մ'ըրաւ նետուելու համար . նորափթիթ ժպտ մ'ուրուագրուեցաւ իր բարի դէմքին վրայ, և սակայն փոխանակ ժպտը շարունակելու քիչ մը դէմքը ծռեց անյայտ կերպով մը . անշուշտ մոռցուած կամ չճանչցուած էր Լեոգանա : Գամօր այլ միայն երկու քայլի չափ հեռի էր անորմէ, արդէն պիտի անցնէր երթար, և իր գեղեցիկ դէմքը յուզումի ամենափոքր նշան մը չէր յայտներ . բայց յանկարծ՝ առանց երբէք շարժելու իր դէմքին և ոչ մի ծալը՝ կեցուց իր ձին, դլանիլը բերնէն հանեց, և հանդարտ ձայնով ըսաւ .

- Այո . ի՞նչ բեր, գայլի գլուխ :
- Ար ճանչէս զիս, գոչեց Լեոգանա :
- Անտարակոյս . ինչո՞ւ կը հարցնես :
- Ար կարծէի . . . կը վախնայի . . . որ կիսամօրուքներուս պատճառաւ . . .
- Կիսամօրուքներդ չփոխեր են քեզի . . . քու գեղեցկութեան տեսակին աղէկ կ'երթան անոնք . . . : Ի՞նչ կ'ընես հոս :
- Հո՞ս . բայց հոս առնս եմ, բարեկամ . . . : Կ'աղաչեմ, ներս մտիլ պահ մը :
- Ինչո՞ւ չէ — ըսաւ Գամօր մի և նոյն ձայնով որ բոլորովին անտարբեր էր :

Գամօր իր ետեւէն եկող ծառային տուաւ ձին, և պարտէզին վանդակապատէն ներս մտաւ Լեոգանաի երերուն ձեռքէն բռնուելով, հրուելով, գգուելով :

Պարտէզը միջակ տարածութիւն ունէր, սակայն աղէկ նայուած էր, և լի էր լայնատերև հաղուազիւտ թուփերով : Ներսն իտալական ճաշակով շինուած սղտի ամառատուն մը կար որ իր շնորհալի ձախաղը ցոյց կը տար :

— Վայ, ի՞նչ սիրուն և կոկիկ բնակարան ունի եղեր, ըսաւ Գամօր:

— Երեք թիւր կրող յատակազծիս համեմատ շինուած է, միտքդ է անշուշտ, այնպէս չէ:

— Երեք թիւր . . . կատարելապէս . . . : Տոհմուհիդ ալ ներսն է:

— Հոս է, բարեկամ, ըսաւ Լեւոնտո կիսաձայն՝ ձեռնովը պատշգամաւոր մեծ պատուհան մրցուցընելով որ ամառատան քարաշէն սանդուղին վերեն էր, և որու լուսարդերներուն (abat-jour) լեզուները զոյգ էին: Այո, հոս է, և ահա մեր զաւակն ալ:

Գամօր հաւանեցաւ որ իր ձեռքը մանկան մագերուն վրայ ծփայ:

— Հուտիկ, ըսաւ, ժամանակ չկորուսեր ես . . . : Ուրեմն երջանիկ ես, սիրելիդ իմ:

— Այնքան երջանիկ եմ որ վախ կը տայ ինձ այս երանութիւնս, բարեկամ . . . : Բարին Աստուած շատ բարի է ինձի համար, յիրաւի . . . : Ստոյգ է որ . . . նեղութիւն կրեցի . . . : Երևակայէ անգամ մը, Սպանիա դացի, լեռներու մէջ, դժոխային քաղաքի մը մէջ երկու տարի կեցայ . . . : Հոն Պիւէնա-Վիսթա մարքիզին համար դիւթական պալատ մը շինեցի, այս մարքիզը խիստ մեծատուն իշխան մ'է . . . : Արուեստահանգիսին մէջ յատակազիծս տեսած և խելքը միտքը այսպիսի պալատ մը շինելու տուած էր բոլորովին . . . : Ահա այսպէս սկսաւ բաղդս . . . : Սակայն կը հասկնաս անշուշտ որ միայն արհեստիս շնորհիւր չէ այսպէս շուտ հարստանալս . . . : Հետզհետէ անհաւատալի յաջողութիւններ ունեցայ . . . : Երկիրներու նեատմամբ շքեղ դործեր ըրի, և կ'աղաչեմ որ հաւտաս թէ խիստ պատուաւոր կերպով ըրի . . . : Բայց միլիոնաւէր չեմ . . . : Գիտես որ բոլորովին անարժամ էի . . . : Նոյնպէս կ'իսն ալ . . . : Ինչ և է, առնա շինուելէն ետք տասը հազար ֆրանքի չափ եկամուտ մը մնայ ինձ . . . : Սեր վիճակին յատուկ պիտոյից բաւելու չափ մեծ բան մը չէ այս եկամուտը. բայց կ'աշխատիմ . . . և շատ քաջասիրտ եմ, սիրելիս. խեղճ ժիւլիէթս նրբան դոհ է այս գրախտին մէջ . . . :

876-2004

— Ամենևին: Կա մանաւանդ, ինչպէս գիտես, ամեն կիներու պէս ան ալ շուայլութեան թեթեւ միտումով ունի: Բայց ուրախ եմ որ մեր դպրոցի ժամանակուան տղայութիւնները կը յիշես . . . : Սակայն ես բաղդիս ամեն յանկարծադէպ փոփոխութիւններուն մէջ վայրկեան մ'անգամ չմոռցայ քեզի . . . : Սատիկ փափաք մը ունեցայ անգամ քեզի հարսանեացս հանգիսին հրաւիրելու. բայց, ինչ մեղքս պահեմ . . . : Զիբրովդ այնքան շքեղ ես . . . : խելքդ միտքդ այնքան ընկերութիւններու տուած ես որ չհամարձակեցայ: Գիտնաս որ կ'իսն շատ աղէկ կը ճանչէ քեզի. նախ հազար անգամ խօսքդ ըրած եմ հետը . . . : ասկից 'ի զատ ձիարջաւները շատ կը սիրէ նէ* . . . : Սպէ՛ր լրացրին բաժանորդ դրուած է . . . : Վարձեալ բարեկամիդ մէկ ձին է յաղթողը՝ կ'ըսէ ինձ կ'իսն . . . : Եւ մե նք մեզի կ'ուրախանանք քու փառքիդ վրայ, սիրելիդ իմ:

Գամօրի այտերուն վրայէն վարդանման դոյն մ'անցաւ:

— Յիրաւի շատ աղջիկ էք, ըսաւ:

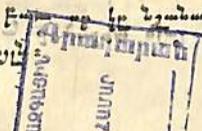
Լուեկայն քանի մը քայլ առին մարդագետնին բոլորովիք դարձող ծառուղիին մէջ ուր բորակ աւաղ սփռուած էր:

— Հմայա դուն, բարեկամ, կրկնեց Լեւոնտո, յուսամ թէ դուն ալ երջանիկ ես, այնպէս չէ:

— Ե՛ս, բարեկամ, ըսաւ Գամօր: Չարմանալի կ'երթայնիկ . . . : Երջանկութիւնս սրաքը, բայց անամպ է: Ընդհանրապէս առտունները կ'են չեմ, Պուլժոնի անտառը կ'երթամ, անկից սրճարանը, ասպա անտառը, և նորէն սրճարանը կը դառնամ . . . : Գիշերներն եթէ տեղ մ'առածին ներկայացում մ'ըլլայ . . . : Լուկոյն կը թուիմ կ'երթամ . . . : Իբրք երէկ գիշեր թատերա-

* Գրանդերէնի մէջ կ'գտան elle դերանունը՝ փոխանակ ան Ռարբանէլու՝ որեւ որեւ շփոխութիւն պատճառաւ հասարակ նէ պիտի Ռարբանէլու այսուհետէ:

† Անկէտրէն էր որ կը նշանակէ զբոսանք, խաղ, որս, որսի զբոսանք, և այլն:



հաճանոր խաղմը ներկայացուեցաւ որ յիրաւի զմայլելի էր . . . :
Մէջն՝ երգ մը կայ որ այսպէս կ'սկսի .

- Վար մի թուչուն,
- Պղտի թուչուն,
- Սաստիկ սիրուն :

Հաղաներդին մէջ թուչունին ձայնին պէս կը ձայնեն երգողները . . . :
Արդ՝ զմայլելի է այս . . . : Բոլոր Բարիզ տարի մը այս երգը պիտի երգէ հրճուածք . . . : Ես ալ բոլոր Բարիզին հետեւելով՝ երջանիկ պիտի ըլլամ . . . :

— Աստուած իմ, ըսաւ Լեօգանտ զուարթօրէն, եթէ ասի կը բաւէ երջանկութեանդ, բարեկամ . . . :

— Ատի եւ 89ին սկիզբները — ըսաւ Գամօր՝ առջի գլանիկին մոխրէն երկրորդ գլանիկ մը վառելով :

Իրենց տրամախօսութիւնն ընդհատուեցաւ կնային առողջ ձայնէ մ'որ պատշգամին վանդակապատին ետեւէն լսուեցաւ և որ կ'ըսէր .

— Հնա ես, Թէօտոր :

Գամօր վեր ըրաւ աչերը, և խիստ սպիտակ ձեռք մը տեսաւ որ գոց վանդակապատին լեզուներուն մէկին վրայ դուրսէն կրկնուած էր, և որ արևի ճառագայթով մը կ'ոռոզուէր :

— Կինս է, ըսաւ Լեօգանտ շտապաւ : Հոն պահուէ :

Լեօգանտ Բալթալներու (catalpas)* թանձրախիտ անտառակի մը ետեւը հրեց Գամօրը, դէպ ՚ի պատշգամը դառնալով չարամտօրէն զուարթ կերպարան մ'առաւ, և պատասխանեց .

— Այո, սիրելիս, ի՞նչ կայ :

— Մաքսիմը հետդ է :

— Այո, ահա հոս է :

— Բարի լոյս, մայրիկ, գոչեց մանուկը :

— Օղբ գեղեցիկ է այս առտու, կրկնեց ձայնը :

* Ամբիկայի տեսակ մը ծառ որ լայն տերևներ և աղւոր ծաղիկներ ունի :

— Խիստ գեղեցիկ . . . : Գուն աղէկ ես :

— Զգիտեմ . . . : Շատ քնացայ, կարծես :

Տիկին Լեօգանտ վանդակապատը բանալով փեղկերը հրեց, և մէկ ձեռնով արևէն շրջած աչերը վարագործելով պատշգամին վրայ երեցաւ : Երկայնահասակ, թեթևահամ, շնորհալի և դեռ ծաղկահասակ կին մ'էր ան, և իր կապտադոյն պատմուճառէն ծփուն լայնութեանը պատճառաւ իր բուն տարիքէն աւելի մեծ կ'երևար : Համադոյն կապեր յունական ձևով իրարու կը փաթթուէին իր կաստանագոյն (châtain) մազերուն մէջ զոր բնութիւնը, արուեստն ու գիշերը մրցմամբ ներա շնորհալի գլխուն վրայ չարչրելով զանդուրներ և խոպոպիներ շիներ էին : Գեռահաս կինը պատշգամին վրայ կութնեցաւ արմուկովը, յորանջեց՝ իր բոլոր ակունները ցոյց տալով, և էրիկին նայելով՝ ըսաւ .

— Ի՞նչ պատճառաւ ապուշ է կերպարանքդ :

Ապա յանկարծ Գամօրը նշմարեց, զոր պարագային հետաքրքրութիւնը կիսովին դուրս հանած էր իր պատասպարանէն . վայրենի պղտի աղաղակ մը հանեց, րօպային շուրջերը հաւքրտեց արագօրէն և սենեակը փախաւ :

Լուի Տը Գամօր դարոցէն մինչև այս ժամն մեծ զաղափար մը կազմած չէր այն ծիւլիւթիին վրայ որուն Բոմէօն էր իր խեղճ Լեօգանտը : Աստի ախորժելի զարմանք մը կրեց տեսնելով թէ իր բարեկամն այս մասին իր կարծածէն աւելի բարեբաղդ էր :

— Բարեկամ, ըսաւ Լեօգանտ բոլոր սրտովը խնդալով, կնիկէս պիտի կշտամբուիմ, նաև դուն . . . վասն զի հոս պիտի մնաս մեր հետը ճաշելու համար, այնպէս չէ :

Գամօր գեղեցեցաւ կարծես, ապա յանկարծ պատասխանեց .

— Զէ . . . չէ . . . անկարելի է, բարեկամ . . . : Մոռցեր էի որ . . . որ սպասող ունիմ :

Ազնեց մեկնիլ, բայց Լեօգանտ կեցուց զինքը, և հետևեալ երբեք չաբթի օրը գալու և իրենց, այսինքն կնիկին, կեսուրին՝ տիկին Միլբուային և իր հետ ճաշելու խոստումն առնելէն ետք միայն թողուց որ մեկնի :

Այս հրատերը Գամօրին մտքին վրայ ամպ մը թողուց մինչև

որոշուած օրը: Այժմայն չէր սիրեր ընտանեկան ճաշերը, այլ նաև պատշգամբին տեսարանը կը յիշէր որքան որ չուզէր յիշեր: Աես-
 գանտին անդդոյշ միամտութեանը վրայ կը զրգուէր ու միանգա-
 մայն արդահատանք կ'զգար: Ազգար թէ անհեղեղ գեր մը խա-
 զալու կոչուած էր այս ազուր կնկան քով որու պշրատէր Ըլլալը
 կը գուշակէր, և զոր սակայն իր մանկութեան և պատուոյ յիշա-
 տակները նուիրական կ'ընէին իր առջև: Երկար չընեմ, Գամօր
 մտքի բաւական անհամ տրամադրութեամբ մ'երեքշաբթի իրկուսն
 իր ձիւն վար իջաւ: Մայեօյի ծառուղիին սղտի ամառատան առ-
 ջև:

Տիկին Աեսգանտին և ասոր մօր կողմէնցոյց տրուած հիւրասի-
 բութիւնը քիչ մը շինեց անոր սիւտը: Այս կիներն իրեն երե-
 ցան ինչ որ էին իրապէս, այսինքն խիստ գիւրակեաց, ազնուա-
 բարոյ և պարկեշտ անձինք: Մայրն ասե՛նօք գեղեցիկ էր, կան-
 խաւ որբեվարի մնացած էր, և իր կեանքին մշտամենէն բիծ մը
 չկար: Տեսակ մ'աղնիւ երկիւղածութիւն իրեն կը ծառայէր հաս-
 տատուն սկզբանց տեղ որոնց գարս գողցես չհանդուրժեր: Ան-
 ցաղապէս կանանց (femme du monde) շատերուն պէս առաքի-
 նութեան ճաշակը ունէր ան ինչպէ՛ս արտը սպիտակութեան ճա-
 շակը ունի: Մոլութիւնն ատելի էր իրեն չէ թէ իբր գէշութիւն
 մ'այլ իբր աղտ մը: Իր աղջիկն ընդունած էր իրմէն վայելչասէր
 զգաստութեան այն բնագրումները որք կարծուածէն աւելի կը
 պահուին աշխարհասէր կանանց արտաքին բուռն երևոյթներուն
 ներքև:

Սակայն այս երկու սիրուն կիները ցաւալի պակտութիւն մ'ունէ-
 ին, պակասութիւն զոր իրենց ժամանակին և վիճակին վերաբե-
 բող Բարիւղցի կիներուն շատերն առ հասարակ ունին: Թէև շատ
 խելք ունէին, բայց և այնպէս դուհիի զարմացումով համակուած
 կը հիանային այն աւելի կամ նուազ անարատ ազնուականաց վրայ
 որոնց կարգ ըստ կարգէ իրենց բաղնալըսալ նանրասիրութիւնները
 և նախանշանը մ'անախառութիւնները Շանդ-Ելիգէի ծառուղի-
 ին, Թատրոններուն, ձիարշաւի ասպարէզներուն մէջ և երևելէ
 ծովեզրներուն վրայ ՚ի տես ամենուն ցոյց տալը կը տեսնենք:

Տիկին Աեսգանտ և իր մայրը թէև շատ պարկեշտ բայց և այն-
 պէս մոլեղնապէս հետաքրքիր էին մինչև իսկ իմանալու այն ա-
 մենէն կասկածելի արկածներու զայթակղութիւնը որք կրնային
 յայտնապէս տեղի ունենալ այս մեծ դասի մարդկանց մէջ: Իրենց
 երանութիւնն և փառքն էր մի առ մի իմանալ Բարիւղեան բարձր
 կեանքի ամենափոքր պարագաները, անոր հանդէսներուն հետևիչ,
 անոր արիօթեան լեզուն խօսիլ, անոր պաճոյճները օրինակել, ա-
 նոր մէն մի սպասաւորի յատուկ համազոցեստները զանազանել:
 Այս կերպով եթէ իրենք վարդը չէին գէթ վարդին քով կ'ապ-
 րէին, անոր հոտերովն ու գոյներովը կը սողորուէին գլխովին,
 և այսպիսի ընտանութեան մը շնորհիւ այս երկու կանանց իւրա-
 քանչիւրը զարմանալի կերպով մ'ինքզինքը մեծ բանի տեղ կը
 դնէր և իբր այն կ'իբևէր նաև իր բարեկամօհիներուն առջև:

Գամօր՝ տակաւին առանց ունենալու նորաձեւութեան ոչիմպոսին
 մէջ այն աստիճանը զոր օր մը պիտի ունենար, արդէն կրնար
 կէս-աստուածի տեղ անցնիլ հոն, և իբր կիսաստուած բուռն
 հետաքրքրութեան զգացում մը կը ներշնչէր տիկին Աեսգանտին
 և ասոր մօրը: Ասկից ՚ի զատ անոնց մասնաւոր համակրութիւնը
 գրաւած էր Աեսգանտի հետ ունեցած իր հին բարեկամական յա-
 րաբերութեան շնորհիւ: Տիկին Աեսգանտ և մայրն անոր ձիե-
 բուն, թերևս տարփոհներուն անուրը գիտէին: Իրենց բոլոր
 բնական կիրթ ճաշակին շնորհիւ միայն կրցան Տը Գամօրէն պա-
 հել իրենց ջիղերուն գաղտնի շարժումը զոր կ'զգային անոր նուի-
 րական ներկայութեանը ժամանակ: Այս մասին այնքան լաւ յաջո-
 ղեցան որ Տը Գամօր սակաւ ինչ զրգուեցաւ, վասն զի երիտա-
 նարդ մ'էր ան՝ առանց անձնագովութեան և սովորած էր հաճելի
 Ըլլալու:

Գլամ-Վօրիցի իշխանուհին ուղեւով սիրուն մարդուն սահմանը
 տալ, ըսած էր. «Սիրուն է ան, վասն զի միշտ կ'զգաս թէ
 վրանգի մէջ ես իր քովը»: Եւ Գամօր գիտէր թէ իշխանուհին
 դինքն ալ քանի մ'օր առաջ այս կարգի սիրուն մարդերուն դասը
 կարգած էր: Հետեւաբար փոքր ինչ անկանոն երևցաւ իրեն սո-
 վորական Աեսգանտին սովորական կեցուրին և սովորական կնոջ

այնքան հանդարտութեամբ իր ճառագայթումին հանդուրժելը : Այս պատճառաւ Գամօր թողուց իր նախապատրաստուած զգուշութիւնը, և սկսաւ պշրիլ չէ թէ տիկին Լեոգանտի համար զոր երգումըրած էր յարգելու, այլ տիկին Միւրսուային համար, և իրիկուն մօրը բոլորափքը ծաւալեց այնպիսի շնորհալի հրապոյրներ որոնցմէ ազջիկը սաստիկ հրճուեցաւ : Սակայն Լեոգանտ՝ բերանը մինչև կոկորդը բաց՝ յաղթանակ կը տանէր իր ընկերին այս յաջողութեամբը :

Երկրորդ օրը Գամօր դէպ անտառն ըրած պոսոյտն էտ դարձաւ Մայեօյի ծառուղիէն : Տիկին Լեոգանտ պատահաբար իր պատշգամին վրայ կ'աշխատէր, և իր գործած օթոցին վերևէն Գամօրին բարևը ընդունեցաւ : Երիտասարդը դիտեց որ անտիական կիներ լաւ կը բարևէր, գլուխը քիչ մը ծռելով և ուսերը փոքր ինչ աղնուութեամբ շարժելով :

Գամօր խորհած էր երբ երկու կամ երեք օրէն ետք՝ պարտաւորութեանը համեմատ՝ եկաւ այցելութիւն ընելու . բոլորովին անտարբեր ընթացք մը բռնեց և տիկին Լեոգանտին հետ իր էրիկին առաքինութեանց վրայ խօսեցաւ : Այս ընթացքը ձախորդ օղզեցութիւն մ'ունեցաւ, վասն զի ապահովութեամբ հանդարտեցաւ ծաղկահաս կիներ՝ որ նոյնպէս խորհած էր, որու պարկեշտութիւնը դրդուած էր, և զոր անամօթ հալածում մ'անշուշտ պիտի վախցընէր . ուստի իր երազներու երկնից գլխաւոր աստղերուն մին իր սրահին մէջ տեսնելու և ցոյց տալու հաճոյից անձնատուր եղաւ նէ առանց կասկած մ'ունենալու :

Այն ատեն մայիս ամիսուան մէջն էին, և հետևեակ կիրակի օրը Մարշի մէջարշաւահանդէս պիտի ըլլար : Գամօր հոն անձամբ պիտի արշաւէր : Տիկին Միւրսուա և իր աղջիկը բռնի Լեոգանտը հոն տարին : Գամօր՝ կշռոցին մէջը մտընելով և բեմերուն առջև ժուռածելով զանոնք, իրենց փափաքները լիուրի կատարած եղաւ : Տիկին Միւրսուա՝ զոր թե՛ն առած էր Գամօր և որ կարմիր տառատոկ հագած և փառաւոր կօշիկներ դրուած պարօնի մը թե՛ն ներքև հրապարակաւ երևելու առաւելութիւնը չունեցած էր բնաւ, տիկին Միւրսուա, կ'ըսեմ, Գամօրին հետ թե՛ն թե՛

այսպէս ժուռ դալով ցնորագին կ'զմայլէր : Լեոգանտ և իր կիներ տակէն կ'երթային անոր այսցնորական զմայլումին մասնակցելով : Այս ախորժելի յարաբերութիւնները քանի մը շաբաթ շարունակուեցան կարծես առանց փոփոխելու իրենց յատկանիշը : Օր մը Գամօր կը գար այս տիկնանց քովը կը նստէր Արուեստահանդիսին պալատին առջև, և կատարելապէս կ'իմացընէր անոնց թէ ո՞չք և ինչ էին իրենց առջևէն անցնող ու դարձող վայելչասէրները : Գիշեր մը թատրոնին մէջ անոնց օթեակը կը մանէր, մէկ կամ երկու արարքին մինչև աւարտում կը զիջանէր հոն մնալու, և կաբաւողաց խումբին բարուց վրայօք անոնց ունեցած կիսկատար գնդափարները կ'ուղղէր : Այս զանազան հանդիպումներու միջոցին երիտասարդը տիկին Լեոգանտի հետ արտաքուստ եղբայրական անկեղծ մտերմութեան մը յատուկ խօսքերով կը տեսնուէր, թերևս իր ազնիւ որոշումներէն անկեղծապէս չուզելով շեղիլ, և կամ թերևս զիտնալով թէ ամեն ճամբայ Հոռոմ կը տանի, և թէ այս ճամբան ալ ուրիշ ճամբու մը պէս ապահովապէս հոն կը տանէր : Սակայն տիկին Լեոգանտ ևս քան զևս կ'ապահովուէր . առջի անգամ վախցած էր որ հարկաւորութիւն պիտի ունենայ թերևս ինքզինքը պաշտպանելու, բայց հիմա տեսնելով թէ այսպիսի հարկաւորութիւն մը չունի, կարծեց թէ կրնայ թեթև յարձակում մ'ընելու համար ձակիլ : Իբր քոյր մը սիրուիլը կիներուն և ոչ մէկուն համար ողբալի է : Գամօր իրերուն առած դարձուածքէն փոքր ինչ անհանդիստ ըլլալով քիչ մը ջանք ըրաւ անոնց ընթացքը արդիւնելու համար . բայց սրախաղութեան վարժուած մարդիկ որքան ալ ուզեն խնայել իրենց հակառակորդին, ակամայ կը պատասխանեն, վասն զի սովորութիւնն աւելի զօրաւոր է : Ասկից 'ի զատ այս երիտասարդն սկսած էր ստուգապէս զարնուիլ տիկին Լեոգանտին, իր շուտիկ ու միանգամայն միամիտ, հետաքրքիր և ահաբեկ, զրոգիչ և երկչոտ, վերջապէս իր քծնի, սիրաշունչ և չքնաղ կերպարանքին :

Ճիշդ այն գիշերն ուր Գամօրին հայրն իր տունը մտաւ ինքզինքը սպաննելու համար, Լեոգանտ Մայեօյի ծառուղիին մէջ իր ամառատունին սեմին առջև Գամօրը կեցուց, և ըսաւ .

— Բարեկամ, քանի որ ահա հոս ես, մեծ շնորհ մ'ըրէ ինձ .

հեռագիր մը կ'իմացրնէ ինձ որ Մըլէօն երթամ. ստիպուած եմ սոյն պահուս մեկնելու : Հաս կեցի՛ր և սա տիկնանց հետ ճաշէ : Երկուքն ալ արտամեն . չգիտեմ թէ ի՛նչ ունի կինս , որն 'ի բուն լացաւ իր գործած օթոցին վրայ . կեսուրիս գլուխը կը ցաւի : Կերկայութիւնդ պիտի սիրտի գլխերնք : Օ՛ն , ընդունէ խնդիրս , կ'աղաչեմ :

Գամօր քանի մը մերժողական առարկութիւններէ ետք հաւանեցաւ : Ետ դրիեց ձին : Լեոգանտ ներկայացոյց զան երկու կանանց , զոր կարծես իրօք փոքր ինչ ողևորեց այս անակնկալ սեղանակցին գալուստը : Լեոգանտ սովորականէն աւելի սիրադիր զգուանք մ'ընդունեցաւ իր կնիկէն . ապա կառքը մտնելով մեկնեցաւ : Ճաշը զուարթ եղաւ : Օդին մէջ կարծես վառօդի և վտանգի հոտ մը կար , որու զբոսիչ ազդեցութիւնը դաղտնապէս կ'ըզդային տիկին Լեոգանտ և Գամօր : Իրենց տակաւին անմեղ ողևորումին ժամանակ խորժեցան այն սկզբնական մանր մունր զուարթագին յարձակումներէն և պատնէշի փառաւոր կռիւններէն որք սոսկալի պատերազմներէ առաջ տեղի կ'ունենան :

Ժամն իննին մօտ անդթաբար սաստկացաւ տիկին Միւրսուային զլիսուցաւ թերևս գլանիկին մուխին պատճառաւ զոր թոյլ տուեր էին իրեն որ ծխէ : Տիկին Միւրսուա չկրցաւ դիմանալ այս ցաւին , և իմացուց թէ ստիպուած էր իր սենեակը երթալու և պառկելու : Գամօր կ'ուզէր մեկնիլ , բայց իր կառքը չեկած էր տակաւին , և տիկին Միւրսուա թախանձեց որ սպասէ :

— Աղջիկս , շարայարեց , զնա դաշնակ զարնելու մինչև կառքին գալը :

Ծաղկահաստ կինը՝ մինակ մնալով իր հիւրին հետ՝ իրօք գնաց իր դաշնակին առջևը նստաւ :

— Ի՛նչ կ'ուզես որ նուազեմ , հարցուց այնպիսի ձայնով մ'որ նշանաւորապէս կարճ էր :

— Ապա մը , եթէ կը հաճիս :
 Ապրը ըննապէն ետք լուծիւն տիրեց : Տիկին Լեոգանտ խօսք մը բանալու համար ոտք ելաւ , և ձեռները յամրապէս և շփոթով իրարու շփելով ըսաւ .

— Կը թուի ինձ թէ փոթորիկ կայ : Այնպէս չէ :
 Ապա սրտուհանին մօտենալով պատշգամն ելաւ , և Գամօրն ալ իր ետևէն գնաց : Երկինքը սրայծառ էր : Իրենց առջև կը տարածուէին անտառին մթին սահմանները . մարդերուն վրայ լուսնի քանի մը ճառագայթներ կը քնէին : Տիկին Լեոգանտին և Գամօրին վարանող ձեռներն իրարու հանդիպեցան , և պահ մը բռնուած մնալին :

— Ժիւլիէթ , ըսաւ երիտասարդը ցած և յուզուած ձայնով մը :
 Ժիւլիէթ սարսուռ մը զլաց , և՛ Գամօրին ձեռքը ետ մղելով՝ սրահը մտաւ նորէն :

— Ա՛ղաչեմ , դացէք ալ , ըսաւ Գամօրին :
 Եւ յանկարծակի իր պզտի բազմոցին վրայ նստաւ՝ ձեռնովը հրամայական նշան մ'ընելով որու սակայն Գամօր չհնազանդեցաւ :

Պարկեշտ կիներն շատ անդամ՝ այնպիսի արագութեամբ կ'ընկնին որ մարդուս արմանքը զարմանքը կը գրաւեն :

Քանի մը բողբոջէն ետք՝ ծաղկահաստ տիկին Լեոգանտ իր հեշտաւէտ քունէն կ'արթննար պատիւր բոլորովին կորուսած :

Քաղցր չեղաւ այս զարթումը : Առաջին նայուածքովն անդամ մը չափեց այն անյատակ և անել անդունդը ուր այնքան յանկարծապէս ընկած էր . իր էրիկը , մայրը , զաւակն իբր ուրուականներ յորձանք կազմեցին իր ուղեղին քառսին մէջ : Ձեռքը երկու կամ երեք անգամ ճակատը տարաւ՝ ըսելով . «Սստուած իմ» :

Ապա ելաւ նստաւ , և տարտամկերպով մը բոլորաթիւր նայեցաւ՝ կարծես նոյլ մը , յոյս մը , ապաւեն մը փնտռելով : Բայց ոչինչ կը տեսնէր : Իր խեղճ սիրտը՝ անդարմանելիին սաստիկ վիշտը զգալով՝ նորէն իր սիրողին գիմեց բոլորովին . խոնաւ աչերովն անոր նայեցաւ ականայեւ , և ըսաւ .

— Որքան կը պարտաւորիս արհամարհել զիս :

Գամօր՝ որ օթոցին վրայ կիսովին ծուներ դրած կը կենար՝ 'ի նշան բացասութեան թեկերը վեր ըբաւ կամաց մը , և տիկին Լեոգանտն ձեռքը պագաւ թարթափուն (distract) քաղաքավա վարութեամբ մը :

— Այնպէս չէ , կրկնեց տիկին Լեոգանտ աղերսալի ձայնով մը : Ըսէք :

Գամօր տարօրինակ և անգութ ժպիտ մ'ունեցաւ :

— Մի՛ պնդէք, կ'աղաչեմ, մի՛ պնդէք, ըսաւ :

— Ի՞նչ պատճառաւ . . . : Ապա ուրեմն իրնա է . . . կ'ար-
համարհէք զիս . . .

Գամօր յանկարծակի ելաւ կայնեցաւ անոր առջև, և ուղղակի նայելով ըսաւ .

— Անշու՛շտ :

Այս ահարկու խօսքին ամենեւին պատասխան չտուաւ մատաղա-
հաս կիները : Աղաղակ մ'իր կոկորդին մէջ խեղդուեցաւ : Աչքը յան-
չափս բացուեցաւ՝ կարծես թոյնի մը մերձումէն ընդարձակուելով :

Գամօր սկսաւ քայլել սրահին մէջ, ապա նորէն տիկին Ղեա-
ղանտին քոֆն եկաւ :

— Նողկալի կ'երեւիմ՝ քեզ, ըսաւ կարճ ու կտրուկ և բուռն ձայնով մը, և իրօք նողկալի եմ, բայց ոչ այնքան հոգս է : Խնդիրն իմ վրայ չէ : Քեզ շատ գէշութիւն ընելէս ետք, ծառա-
յութիւն մը, միայն մէկ ծառայութիւն կայ զոր կրնամ ընել իբր փոխարէն, և այս ծառայութիւնը ահա կը մատուցանեմ՝ ճշմար-
տութիւնը ըսելով : Գիտցիր որ ընկնող կիներուն ամենէն անաչառ դատաւորներն իրենց մեղակիցներն են : Այսպէս, ես . . . Ի՞նչ կ'ուզես որ խորհիմ քու վրայ : Էրիկզ մանկութենէս 'ի վեր կը ճանչեմ . . . վասն իր դժբաղդութեան և յամօթ իմ : Իր երակ-
ներուն մէջ չկայ կաթիլ մ'արիւն որ քեզ նուիրուած չըլլայ . ցո-
րեկներն և գիշերները միայն քեզի համար կը յողնի, և անբուն կը տաղնապի : Բոլոր բարեկեցութիւնդ իր զոհողութիւններովը կազմուած է . . . բոլոր ուրախութիւններդ իր վիշտերովը կազ-
մուած են : Ահա այս է էրիկզ քեզի համար . . . : Բայց դուն անունս օրագրի մը մէջ տեսար, պատուհանիդ տակէն ձիովանց-
նիլս տեսար . . . : ասկից աւելի բան չգիտես, բայց այդքանը բաւական է . . . վասն զի ահա այդքանով վայրկենի մը մէջ ինձ կը յանձնես իր բոլոր կեանքը քու կիներդ հետ, իր բոլոր ե-
րանութիւնը, իր բոլոր պատիւը քու կիներդ հետ : Արդ՝ իմ աե-
սակիս վերաբերող ամեն վատերը . . . ամեն անառակներն՝ ինձի պէս անապարծութիւնդ և տկարութիւնդ չարաչար գործածելէն

ետք եթէ ըսեն թէ կը յարգեն քեզի, գիտնաս որ սուս կը խօ-
սին : Եւ եթէ կը կարծես որ գէթ պիտի սիրեն քեզի, դարձեալ կը սխալիս . . . : Մենք շուտով կ'ատենք այն յարաբերութիւն-
ները, որք պարտաւորութիւններ կը կազմեն մեզ ուր որ լուի հեշ-
տութիւն կը փնտուենք : Այս յարաբերութիւնները հաստատուե-
լուն պէս մեր առաջին մտմտութեն է դարձեցընել զանոնք . . . : Ասկից 'ի զատ, տիկին, կ'ուզեմ վերջապէս ամեն բան գիտնալ : Քեզի պէս կիները չեն յարմարիր մեզի պէս անձանց ապականա-
կիր տրփանաց . քեզի պէս կիներուն հրապոյրն իրենց համեստու-
թեան վրայ կը կայանայ, և անոնք այս համեստութիւնը կորու-
սելով ամեն բան կը կորուսեն . . . : Պարկեշտ կիներն անձա-
բակ են մեր չարաբոյր հեշտութեանց մասին . . . անոնց սի-
րային ախնները տղայական են, անոնց անկարգութիւնն անգամ ծիծաղելի է . . . և անոնք հազուադիւրս երանութիւն մ'ունե-
ցած կ'ըլլան եթէ իրենց առաջին յանցանքը գործելու միջոցին այս բաները ըսող ինծի պէս ապիրատի մը հանդիպին . . . : Հիմակ աշխատէ զիս մոռնալու . . . : Մնաս բարեաւ :

Եւ Պ. Տը Գամօր արագօրէն գէպ 'ի սրահին դուռն ուղղե-
լով դուրս ելաւ :

Տիկին Աեսգանտ մտիկ ըրած էր անոր խօսքերը՝ անշարժ և մերմերի պէս ճերմկած . երբ աներեւոյթ եղաւ Տը Գամօր, ինք մի և նոյն մահատիպ դիրքովը մնաց . աչքն անշարժ, թևերը կախուած էին, և հոգեին կը վափաբէր որ մահն իր հոգւոյն նկատմամբ սխալի և առնու զայն :

Քանի մը բոսկէն ետք կարծես մօտակայ սենեկին եկող տարօ-
րինակ ձայն մը հասաւ ականջներուն . լսողին կը թուէր թէ բուռն և հեղձամղձուկ խնդումի մը ջղաձգային հեծկտանքն էր այն ձայնը : Ամենէն այլանդակ և սոսկալի դաղափարներն ապա-
բաղը կնկան երեսակայութիւնը գրառեցին հետզհետէ . յարեցաւ մի-
այն մէկ դաղափարի, այսինքն կարծեց թէ էրիկը գաղտնապէս եկած էր, թէ ամեն բան գիտէր, և թէ խեղ մ'էր այն խնդումը զոր կը լսէր : Տիկին Աեսգանտ զգալով թէ խեղքը գլխէն կը թռի, ելաւ նետուեցաւ բազմոցին վրայէն, գէպ 'ի

դուռն վաղեց և բայտ : Այց սենեակը սեղանատունն էր զոր կախուած լամբար մը փոքր ինչ կը լուսաւորէր : Տեսաւ որ Գամօր կիսովին գետինը պաւկած էր յիմարարար հեծկլտալով և ճակատը աթուռի մը փայտերուն զարնելով զոր կը սեղմէր իր յուսաբեկ թեւերովը :

Տիկին Ղեղանտ ասոր ըսելու խօսք մը չգտաւ : Քովը նստաւ , և սիրտն ելնելով լուեկայն լացաւ : Տը Գամօր մինչև անոր քովը գնաց գետինը քսուելով , բոպային ծայրը բռնեց և բազմիցս համբուրեց , և երբ իր ուռեցած կուրծքն և երերուն շուրթերը թոյլ տուին իրեն խօսք մ'արտաբերելու , գոչեց .

— Ա՛հ , մեղայ , մեղայ , մեղայ քեզ :

Ուրիշ բան մը չըսաւ : Ոտք ելաւ և մեկնեցաւ : Տիկին Ղեղանտ պահ մ'ետք հեռացող կառքին գլորումը լսեց :

Եթէ բաւական ըլլար սկզբունք չունենալ՝ խղճի տաղնապ չունենալու համար , երկու սեռի Գաղղիացիներն ընդ հանրապէս աւելի երջանիկ կ'ըլլային : Սակայն դժնդակ անպատեհութեամբ մ'ամեն օր կը տեսնենք որ անտիական փոքրահաստ կին մը , ինչպէս էր տիկին Ղեղանտ , և անհաստ երիտասարդ մը , ինչպէս էր Պ. Տը Գամօր , չեն կրնար բարոյական անկախութեան մը հաճոյքը ունենալ ինքնովին՝ առանց ապա սաստիկ վշտանալու . հազարումէկ հին ն խապաշարումներ՝ որք ընդ միշտ թաղուած կը կարծուէին՝ յանկարծ կանգ կ'առնուն մարդուս խղճին մէջ , և այս մեռելները կը մեռցընեն զան :

Սակայն Լուի Տը Գամօր իր Ֆից-Էյուսն անուն տրոտող (trotteur) երիվարին վրայ հեծնելով մեծաբայլ կը յառաջանար , և դէպ 'ի Բարիդ կ'իջնէր՝ իր անձին և երիվարին վայելչադեղութեամբը ճամբուն վրայ գրգռելով նախանձի զգացումներ որք կարեկցութեան փոխուէին թերևս եթէ հոգոյն վերքը տեսանելի ըլլար : Գառն ձանձրոթը , կեանքի նկատմամբ վճատութիւնը , ինքն իրմէն զգուռմը նոր տպաւորութիւններ չ'ին այս երիտասարդին համար , սակայն երբէք այսքան սաստիկ , այսքան կծու բռնութեամբ մը կրած չէր այն տպաւորութիւնները որքան կը կրէր այն անխճեալ միջոցին ուր արագօրէն խոյս կը տար խեղճ

Ղեղանտին անպատիւ տունէն : Իր կեանքին դիպուածներուն և ոչ մին երբէք այսպիսի լուսոյ ճառագայթով մը չէր լուսաւորած անոր բարոյական անկումին խորութիւնը : Տը Գամօր այս գոեհիկ նախատինքը ընելով այն անձին որ իր անարատ օրերուն բարեկամն և իր երիտասարդութեան վեժխորհուրդներուն և վեհ փառասիրութիւններուն սիրելի մտերիմն էր , կ'զգար թէ նոյն իսկ պարկեշտութիւնը ոտնակոխ ըրած էր : Մագպէտին պէս չէ թէ միայն քնացած մարդ մը մեռցուցեր էր , այլ նաև անոր քունը :

Երբ Բուպեալ փողոցին և սուրբաբն անկիւնը հասաւ , այս խորհրդածութիւններն այնքան անտանելի երեւեցան իրեն որ հեռոյցեան միտքը դրաւ ճգնաւոր ըլլալ , զինուոր ըլլալ , և զգլխիլ : Այս վերջին խորհուրդը գործագրել որոշեց , և դիպուածն իր ուզածէն աւելի ծառայեց իրեն այս դիտաւորութեան մէջ : Երբ իր հօրեղբոր դրան առջև ձիէն վար կ'իջնէր , դէմադէմ գանուեցաւ նիհար և աշնահար երիտասարդի մը հետ որ ժպտելով ձեռքը երկնցուց իրեն . Տը Գամօր տեսաւ որ Տէրօլ իշխանն էր ան .

— Այն դո՛ւն ես , իշխան իմ : Ար կարծէի թէ Գահիրէի մէջն ես :

— Այս առտու եկայ Գահիրէէն :

— Իրան կ'ըսես . . . : Լաւ , ուրեմն ըսէ նայիմ , ինչպէս է կուրծքդ :

— Բո՛հ :

— Բա՛ , կերպարանքդ աղէկ է . . . : Հասա Գահիրէն , հետաքրքրակամն է :

— Բո՛հ , ո՛չ այնչափ . . . : Բայց աղէկ միտքս եկաւ , Գամօր , յիրաւի Աստուած քեզի հոս զրկեց :

— Ար կարծե՛ս , իշխանդ իմ . և ինչո՞ւ համար :

— Ասան զի . . . հիմակ անմիջապէս պիտի ըսեմ քեզ պատճառը . . . բայց նախ և առաջ պատմէ ինձ գործդ :

— Ո՞ր գործը :

— Սարայի համար մեծամարտութիւնդ :

— Այսինքն Սարայի դէմ :

— Ինչտեղի ունեցաւ, ինչէ պատճառը . . . : Երբ Գահիրէէ էի, խիստ անորոշ կերպով մ'իմացայ իրողութիւնը:

— Տէր Աստուած, ահա պատմեմ քեզ գործը, սիրելի բարեկամ. ուզեր էի բարի գործ մ'ընել, և այս պատճառաւ պատիժս կրեցի ըստ սովորութեան . . . : Լսեր էի թէ սա մեր ապուշ Լապրետը ստակ փոխ կ'առնու իր մէկ պզտի քոյրէն, և Սարայի ահաղիկն ոտիցն առջև կը սիւռէ . . . : Հաւտան որ հոգս անդամ չէր այդ բանը . . . : Բայց վերջապէս ջիղերուս կը դպնար աւնոր այս ընթացքը . . . : Օր մը ժողովարանին մէջ չկրնալով համբերել ըսի իրեն. «Սաիայն, Լապրետ, ամենևին իրաւունք չունիս այդպէս ինքզինքդ, և մանաւանդ քոյրդ կործանելու՝ Սարային պէս անհամ անհոտ խղունջի մը, այսինքն այնպիսի աղջկան մը համար որ միշտ ուղեղի հարբուխ ունի . . . և որ նաև կը խաբէ քեզի»:

— Ար խաբէ զիս, կրկնեց Լապրետ՝ իր մեծ թեւերը շարժելով, կը խաբէ զիս, և որո՞ւ հետ.

— Ինձի հետ:

— Լապրետ դիտէ թէ ամենևին սուտ չեմ խօսիր, ուստի ուղեց մեռցրնել զիս . . . : Բարեբաղբաբար կեանքս տոկուն է:

— Ըսին ինձ թէ տուած վէրովդ զինքը յանկողին դատապարտեցիր երեք ամիսուան համար, իրաւ է:

— Առ առաւելն երեք ամիսուան համար:

— Լաւ, հիմա, սիրելի բարեկամ, աղէկութիւն մ'ըրէ ինձ . . . : Ես արջ մը, վայրենի մը, ճիւղաղ մ'եմ . . . : Օգնէ ինձ վերստին ստանալու առաջուան շարժումներս, հէ, ինչ կ'ըսես առաջարկութեանս . . . : Երթանք ճաշինք ուրախասէր և անպարկեշտ կիներու հետ . . . : Այսպէս պատուիրեցին ինձ բժիշկները:

— Գահիրէի բժիշկները: Ատկից աւելի դիւրին բան չկայ, իշխան իմ:

Ժամ մ'ետք Լուի Տը Գամօր և Տէրօլ իշխանն՝ երկու սեռէ բաղկացեալ վեցի չափ սեղանակիցներու հետ կը տեղաւորուէին պանդոկի սրահի մը մէջ. բայց ներուի մեզ բան մը չյայտնեցայ դանիակ սրահին ներսը տեղի ունեցող իրողութեանց վրայ:

Արշալուսոյ դունատ նշոյլներն երևելու միջոցին դուրս ելան սրահէն: Պատահաբար նոյն միջոցին ալևոր երկայն մօրուօք քրձածողով մը պանդոկին դրան առջև կը թափառէր՝ կարթոփն աղբերու դէզերը խառնելովորք քաղաքապահ իշխանութեան ճամբաներուն աւելին կ'սպասէին: Գամօր՝ երբ երերուն ձեռքով իր դրամակալը (porte-monnaie) կը դոյէր, մէջէն լա՛նէ մ'իռնկաւ, որ գնաց աներևոյթ եղաւ սալայարկին պատին քով դիզուած տղմուտ աղբերուն միջևը: Քրձածողովը վեհերոտ ժպիտով մը վեր ըրաւ գլուխը:

— Ա՛խ, պարոն, ըսաւ, փոսն ընկածը պէտք էր զինուորին տրուիլ:

— Ախրաներովդ առ այդ լա՛նէին, և քուկդ ըլլայ — ըսաւ Գամօր:

Մարդը վարանեցաւ և իր արևակէզ երեսին վրայ կարմրուք մը ծաւալեցաւ. ապա իր բոլորաթիբը խնդացող երիտասարդներուն և կիներուն նայեցաւ անդամ մ'անհնարին ատելութեամբ, և ծունկի վրայ դալով պառկեցաւ կուրծքը տղմին տալով, և սրահ մը ետք ոտք ելնելով անոնց ցոյց տուաւ իր սպիտակ և սրածայր ակուաներուն մէջսեղմուած քսան ֆրանքնոց ոսկին: Քովը դանուող զեղեցիկ երիտասարդներն ու կիները խնդացին. խի մարդը տխուր կերպարանով մը ժպտելով կունակը դարձուց:

— Է՛, բարեկամ, ըսաւ Գամօր մատոփն անոր դպնալով, հիմա կ'ուզեն հարիւր ֆրանք վաստակիլ . . . : Ապտակ մը տուր ինձ. ապտակը տալովդ գոհ պիտի ըլլաս, նաև ես:

Մարդն ուղղակի Գամօրին նայեցաւ, քանի մ'անորոշ խօսք մտմոաց, և յանկարծ անոր երեսին ապտակ մ'իջեցուց այնպիսի ուժով մ'որ Գամօր գնաց պատին տակ գլտորեցաւ: Երիտասարդները շարժում մ'ունեցան, իբր թէ պատրաստ ըլլային ալևոր մօրուքին վրայ յարձակելու:

— Թող ոչոք մօտի այդ մարդուն, ըսաւ Գամօր սատակապէս: Ահա հարիւր ֆրանք, քաջդ իմ:

— Քեզ պահէ այդ դումարը. ես արդէն առած եմ վարձքս, ըսաւ միւսը:

Եւ հեռացաւ :

— Կեցցենս, Պելիզէր, դռչեց Գամօր : — Ինձ նայեցէք, պարոններ, չգիտեմ թէ դուք ալ ինձի պէս էք արդեօք, բայց ես ստուգապէս շատ ուրախ եղայ մեր այս հանդիսէն . . . : Երթամ երազեմ ատոր վրայ : Մնաք բարեմաւ, փիլիսոսներ : Աւերատին տեսնուինք, իշխան :

Նոյն պահուն փողոցէն առաւօտեան կառք մը կ'անցնէր : Գամօր ներսը նետուեցաւ և իր ապարանքը զնաց որ Պարպէ Տը Թույ փողոցին մէջն էր : Գաւիթին գուռը բաց էր . տակաւին փոքր ինչ զինով ըլլալով չկրցաւ նշմարել ծառաներու և դրացիներու խումբ մ'որ փոռուներուն առջև կը կենար : Այս մարդիկ Լուի Տը Գամօրը նշմարելով լռեցին, և անոր անցնելուն նայելով համակրութեան և կարեկցութեան անմուռնչ ցոյցեր ըրին իրարու :

Լուի Տը Գամօր ապարանին երկրորդ դասիկոնը կը բնակէր : Երբ վեր կ'ելնէր սանդուղէն, յանկարծ իր առջևն ելաւ Տօրը ծառան : Այս մարդը խիստ գունատ էր . ձեռքը կնքուած պահարան մը կար զոր Գամօրին երկնցուց երերալով :

— Ի՞նչ է ասի, Յովսէփ, հարցուց Գամօր :
— Նամակ մ'է, զոր Պ. կոմսը ձեզի համար թողուց . . . մեկնելէն առաջ :

— Մեկնելէն առաջ . . . : Հայրս մեկնեցաւ . . . : Ո՛ւր : Ի՞նչպէս . . . : Ինչո՞ւ կը լաս :

Ծառան, որ չէր կրնար ձայնը հանել, նախկը Գամօրին յանձնեց :

— Աստուած իմ . . . : Ի՞նչէ այս . . . : Ինչո՞ւ արիւն կայ վրան . . . :

Հուսով բացաւ պատուհանը, և կարդաց առջի խօսքը, որ էր . « Զուախս, կեանքը ձանձրոյթ կը սայ ինձ, ուստի կը մեռնիմ ինքնասպանութեամբ » :

Չշարունակեց ընթերցումը : Իեղձ տղան՝ ամեն բանի հակառակ կը սիրէր իր հայրը : Ուստի սանդուղին զլուխի դաւիթին վրայ ընկաւ սաստկապէս, և անկից իր սենեակը տարուեցաւ :

Բ

Ինչպէս կը յիշէ ընթերցողը, Լուի սըր Գամօր՝ դպրոցէն ելնելով կեանքի ասպարէզը կը նետուէր՝ սիրտն երիտասարդութեան ամեն սրբազան առաքինութիւններով, այսինքն վստահութեամբ, համակրութեամբ, եռանդով, անձնուիրութեամբ բոլորովին համակուած :

Իր առաջին դաստիարակութեան սոսկալի զանցառութիւնները չկրցեր էին երակներուն մէջ ապականել այս դեղեցիկ բնազդունները, կամ եթէ կ'ուզէս՝ ըսենք՝ այն ակարութեան բողբոջները — ինչպէս կը կարծէր իր հայրը — զոր թերեւս մայրական կաթը դրած էր անոնց մէջ : Այս հայրը ասոր տարիի չտի իր տղային հոգն ու հնունուքը չունենալու համար՝ զան դպրոցի մը մէջ տարագրած, և այսպէս մատուցած էր անոր լոկ այն ծառայութիւնը զոր կրնար մատուցանել : Այս դասական հին բանտերն իրենց օգուտը ունին . վախին առողջարար կարգապահութիւնը, ջերմ և անթերի սիրտերու սովորական մերձումը, դեղեցիկ գործերու, առնական հետքերու և հին ժամանակուան վեհ հոգիներուն հետ երկար ատեն բնասանալուն և ուրիշ այսպիսի պարագաներ անշուշտ բարոյական շատ ճիշդ կանոն մը չեն տար, բայց կեանքի և պարտաւորութեան նկատմամբ տեսակ մը տեսլական զգացում կը ներշնչեն որ իր արժէքը ունի :

Գամօր այս անորոշ զիւյսաղնութեան խորհուրդը հետք տարած էր . և՛ ինչպէս կը յիշենք՝ իր լաւագոյն փափաքն էր գտնել այս զիւցաղնութեան գործնական ձևաբանը (formule) որ գործածելի ըլլար այն ժամանակին և երկրին մէջ ուր ինք նախասահմանուած էր ապրելու : Ինչպէս կ'զգանք արդէն, Գամօր տեսաւ որ իր երեւակայածէն քիչ մ'աւելի դժուարին էր այս գործը, և թէ ճշմարտութիւնը, որու իր անձը նուիրելու պահանջուածն ունէր, և

որ սակայն կը պարտաւորէր իր հորէն ելնել նախ և առաջ, չէր հաճեր շուտով ելնելու: Բայց և այնպէս պատրաստուեցաւ իբր մարդ արիաբար ծառայելու ճշմարտութեան երբ իր ձայնը լսելով երևան ելնէր այն: Իր հասակին յատուկ կրից և պերճ կեանքի զրգիւններուն հետ արժանիք մ'ունեցաւ, այսինքն տարիներով խեղճ ուսանողի մը պէս անաչառութեամբ, ամփոփ մտքով և գործօնէութեամբ ապրեցաւ: Իր իրաւադիտութեան դասերը աւարտեց, մասերնատանց մէջ թաղուեցաւ, հասարակային դասախօսութեանց հետեւեցաւ, և իր երիտասարդութեան այս եռանդուն և բազմաշխատ ժամանակին մէջ ինքն իրեն կազմեց հմտութեանց հաստատ հիմ մը զոր ետքը զարմացմամբ պլտի գտնէինք զբոսասիրի (sportsman) վայելչագեղ ունայնասիրութեան ներքև:

Բայց այս երիտասարդը կռիւին համար զինուելու ժամանակ, սակաւ առ սակաւ կը կորուսէր զինուց լաւագոյնը և եզականը, այսինքն քաջատրտութիւնը: Քանի կը փնտռէր ճշմարտութիւնը, այնքան իր առջևէն խոյս կը տար այն, օրէ օր սուելի անորոշ դառնալով, և ինչպէս կը պատահի տաղաուկ երազի մը մէջ՝ Գիմերաներու (ցնորք) շարժուն ձևերը և հազար գլուխները կ'առնուր:

Ներկայ դարուս միջևը Բարիզ կերպիւ իւրիք խափանուած էր ընկերական, կրօնական և քաղաքական շինութեանց քարուքանդեբովը, որոց մէջէն ամենէն կորովաբէր աչքը դժուարութիւն կը կրէր յստակ կերպով ընդհանրելու նոր շէներու ձևերը և սպաղային հիմնարկութեանց ծիրերը: Քաջ կը տեսնուէր թէ ամեն բան քանդուած է, բայց նորէն կանդուած ոչինչ կ'երևէր:

Այս խառնաշփոթութեան մէջ, անցելոյն այս աւերակներուն և բեկորներուն վերևը գարուս իմացական զօրեղ կիանքը, գաղափարներու շարժումն և ընդհարումը, գաղղիական մտքին բոցը, քննադատութիւնը, դիտութիւնը կ'արձակէին լոյս մ'որ ակնախտիղէր, և որ սակայն կարծես թէ առաջին ժամանակներու արևին պէս քառուր կը լուսաւորէր առանց արդաւանդելու: Մահուան և կեանքի բնական երեւոյթներն իրարու կը խառնուէին անբաւ եռումով մը, որ ամեն բան կը լուծուէր, և ուր տակաւին չէր երևեր որ և

կցէ բանի մը բողբոջիլը: Պատմութեան մէջ բնաւ չկայ թերևս ժամանակի միջոց մ'ուր ճշմարտութիւնն այնքան ծածկուած, խառնուած և պարզութենէ հեռացած ըլլար որքան ներկայ դարուս միջևը, վասն զի մարդկութեան բոլոր էական գաղափարները կարծես թէ մի և նոյն ժամանակ վերասին բովը գրուէր էին, և թէ անոնց և ոչ մին անթերի պլտի ելնէր անկից:

Ասեմ է այս տեսարանը, բայց սաստկապէս կը խուզէ հոգիները, դէթ այն հոգիները զոր շահն և հետաքրքրութիւնը չեն բաւեր զրաւելու, այսինքն բոլոր հոգիները: Եռեքի մէջ գտնուող այս քառսէն բարոյական հաստատուն կրօն մը, զբական ընկերային գաղափար մը, ապահովուած քաղաքական հատաք մը արտադրելը դժուարին ձեռնարկութիւն մ'է ամենէն անկեղծներու համար: Սակայն պէտք է յուսալ թէ քաջակամ մարդու մ'ոյժերն անբաւական չեն այսպիսի ձեռնարկութեան մը, և զօցէ Ղուի Տը Գամօր զայն կատարելու պատիւը կարենար ունենալ եթէ՛ այս մասին իրեն օգնելու համար հանդիպած ըլլար լուսագոյն առաջնորդներու և լուսագոյն ուսումներու: Աշխարհիս հրապարակը մտնողներուն ամենքն ալ հաւասարապէս դժբաղդութիւն մ'ունին, որ է տեսնել թէ մարդերը գաղափարներուն չափ անարատ չեն, բայց Գամօր այս մասին մասնաւորապէս տրամալի աստղի մը ներքև ծնած էր, վասն զի ամենէն առաջ իր բոլորտիքը գտնուողներուն մէջ, իր ընտանեաց մէջն անգամ գաղափարներուն յուրի կողմը և ներքին երեսը միայն պլտի գտնէր, կ'ակնարկեմ այն ամեն գաղափարներուն որոնց կրնար յարելու զրդուիլ:

Այս ընտանիքին վրայ քանի մը խօսք ըսելը հարկաւոր է: Գամօրները ծագում առած են Պրրթանի մէջ, ուր անցեալ դարուն մէջ անբաւ կալուածներ ունէին, նա մահաւանդ այն ահագին անտառները որք տակտին անոնց անունը կը կրեն: Հերվէ Տը Գամօր կոմսը, որ Ղուի Տը Գամօրի հաւն էր, նաբողէոնի անկումէն ետք ուրիշ վտարանդիներու հետ Ֆրանսա վերագառնալով իր ժառանգային երկիրներուն մէկ պզտի մասը վերտօնի դնած և հոն տեղաւորուած էր հին սովորութեամբ, և իր կեանքին

մինչև վերջն անբուժելի նախապաշարուժներ տաճած էր զաղղի-
 ահան յեղաշրջումին և Լուի 18րդ թագաւորին դէմ: Չորս զա-
 ւակ ունեցած էր, երկուքը մանչ և երկուքն աղջիկ, և Քաղա-
 քային Օրինադրին հաւասարական հարթութեան դէմ կարծելով
 թէ պարտաւոր է բողոքելու, կենդանութեանը ժամանակ՝ օրինա-
 կան խուսափանքով մը տեսակ մ'անդրանկութեան իրաւունք հաս-
 տատած էր 'ի շնորհս իր անդրանիկ զաւակին՝ որ էր Շարլը-
 շանրի՝ և 'ի ֆրաս Բօպէր-Սօսթէնի, Ելէօնօր-Յովհաննայի և
 Լուիզ-Եղիսաբէթի որք իր միւս ժառանգորդներն էին: Ելէօնօր
 -Յովհաննա և Լուիզ-Եղիսաբէթ աւերելոյթ հնազանդութեամբ
 մ'ընդունեցան այս կարգադրութիւնը որ իրենց ֆրատոֆն օգտաւէտ
 էր իրենց եղբորը համար, թէև պարտաւոր էին անոր բնա-
 չներել հայրական այս կարգադրութիւնը. բայց՝ Բօպէր-Սօսթէն,
 որ իբր կրտսեր ճիւղազատական անորոշ միտուժներ ցոյց կը տար
 և որ ասկից 'ի զատ շատ պարտքի տակ ընկած էր, Համարձակա-
 պէս ապստամբեցաւ հօրն այս ընթացքին դէմ: Արակը նետեց
 սաղաւարտով մը զարգարուած իր այցատոմսերը, այս սաղաւարտին
 ներքև գրուած էր. Ասպէր Լանչ Տ'Արպէն Տը Գամօր. նոր այ-
 ցատոմսեր տպել տուաւ սա պարզ անունով. Երէրասարդ Տարպէն
 (Մօբրէհանէ), և անոնց մէկ օրինակը իբր ցոյց իր հօրը զրկեց:
 Այն օրէն սկսելով ինքզինքը հանրապետական ցոյց տուաւ:

Ոմանք կուսակցութեան մը կը յարին իրենց առաքինութիւններու
 վը, ոմանք ալ իրենց մտլութիւններովը: Ամեն հաստատուած քաղա-
 քական կուսակցութիւն ունի միշտ սկիզբ մ'որ ճշմարիտ է, և մարդ-
 կային ընկերութեանց այս կամ այն օրինաւոր փափաքին կը պատասխա-
 նէ: Բայց նաև չկայ քաղաքական ընկերութիւն մ'որ մեր սեռին
 ստորին կրից մէկ քանիին իբր պատրուակ, ապաւէն և յոյս չկրնայ
 ծառայել: Փրանսայի ազատասէր կուսակցութեան ամենէն յառա-
 ջացած մասը կը բաղկանայ վեհ, եռանդուն և բացարձակ միտքե-
 րով զոր անշուշտ խիստ բարձր տեսլական մը կը չարչարէ. այս
 տեսլականն է առնական ընկերութիւն մ'որ տեսակ մը փիլիսո-
 փայական կտորարելութեամբ կազմուած է, ամեն օր և ամեն
 ժամ ինքն իր տէրն է, իր իրաւանց հազիւ մէկ քանին փոխա-

նորդի կը յանձնէ, անոնց և ոչ մին ուրիշին կ'անցունէ, կ'ապրի
 չէ թէ առանց օրէնքի այլ առանց սէրերու, և վերջապէս կը
 զարգացընէ իր գործօնէութիւնը, բարեկեցութիւնը, հանձարը
 այն կատարեալ արգարութեամբ, անկախութեամբ և արժանապա-
 տուութեամբ զոր հանրապետական իշխանութիւնը միայն կը տայ
 ամենուն և իւրաքանչիւրին: Այն յառաջագէմ միտքերը կը կարծեն
 թէ ուրիշ որ և իցէ ընկերային շրջանակ հին աշխարհի գերու-
 թիւններէն և անիրաւութիւններէն բան մը կը պահէ. թէ եթէ
 չպահէ անդամ գէթ կառավարողաց և կառավարելոց մշտաբեր,
 երբեմն հակառակ շահեր ազմը ուղելու կասկածը կը տայ ա-
 նոնց: Աւերջապէս ժողովուրդներու համար կը պահանջեն կառա-
 վարութեան այն քաղաքական ձևը, որ անտարակոյս ամենէն ա-
 ւելի յարգ կը տայ մարդկութեան: Յառաջագէմ կուսակցութիւնը
 կազմող անձանց իղձերուն գործնական պատեհութեան դէմ կրնաս
 վիճիլ, բայց շեւ կրնար չձանչել իրենց սկզբունքին վեհութիւնը:
 Իրապէս միտքերու և սիրտերու սէգ ցեղ մ'են անոնք. ամեն ժա-
 մանակ իրենց անկեղծ ջերմեռանդները, դիւցազները և մարտի-
 րոսները ունեցեր են. բայց նաև ամեն ժամանակ՝ միւս ամեն
 կուսակցութեանց պէս՝ ունեցած են իրենց սուտ ջերմեռանդները,
 բաղաժամները և ծայրայեղները, որք անոնց ամենէն վտանգաւոր
 թշնամիներն են: Երիտասարդ Տարտէն իր համոզումներուն երկ-
 դիմի ծագումը ներել տալու համար կը պարտաւորէր առջիննե-
 րուն կարգը մտնել անշուշտ:

Լուի Տը Գամօր մինչև դպրոցէն ելնելու օրը չէր ճանչեր
 հօրեղբայրը Տարտէն, որ հօրը հետ քէն պահած էր մինչև այն
 ատեն. ամայն Տը Գամօր զաղաւապէս և եռանդալին կը պաշ-
 տէր իր հօրեղբայրը, կարծելով թէ հանրապետութեան սկզբուն-
 քին բոլոր առաքինութիւնները ունի ան: 1848ի հանրապետու-
 թիւնն այն ատեն կը մնանէր, և Տարտէն յաղթահար մ'էր:
 Այս պարտութեան վիճակն աւելի հրապոյր մ'եղաւ երիտասարդ
 Տը Գամօրին համար. ուստի հօրմէն զաղանի գնաց հետը տես-
 նուելու իբր ուխտադնայ, և աղէկ ընդունելութիւն գտաւ: Տե-
 սաւ որ սաստիկ զայրացած էր ան ոչայնքան իր քաղաքական հա-

կառակորդներուն, որքան բուն իր կուսակցութեան դէմ, զոր կ'ամբաստանէր իրր պատճառ իր դատին կորստեան:

— Մարդս, կ'ըսէր Տարտէն՝ հանդիսաւոր և վարդապետական կերպով մը, թաթպաններով յեղափոխութիւններ չընէր: ԳՅի մարդերը ձեռնոց չունէին . . . : Առանց հակիթ կտրելու ձուաղեղ չշինուիր: Ապագային ձամբան բացող զինուորները կը պարտաւորին կացին ՚ի ձեռին քալել: Ժողովուրդներու բժովը՝ վարդերու վրայ չբացուիր: Ազատութիւնը մեծ գոհեր ուզող զիջող հի մ'է: Հանրապետութիւնն եթէ 1848ին ահապետութեամբ (terreur) կառավարէր Ֆրանսան, անոր սէրը կը Ֆար:

Այս ահեղաշուք սկիզբները Լուի Տը Գամօրին զարմանքը գրաւեցին: Իր երկտասարդական պարզամտութեամբը յանչափս շնորհակալ կ'ըլլար այն պարկէշտ մարդերէն որք այն գժուարին օրերն իրենց հայրենիքը կառավարելէն ետք իշխանութենէ քաշուեր էին ոչ միայն իրենց առջի աղքատ վիճակովը, այլ նաև առանց արեան քիժ ունենալու իրենց ձեռքին վրայ: Այս մեծաբանաց հետ, զոր պատմութիւնը պիտի մատուցանէ անոնց և որ ժամանակակից շատ անխրատութեանց դէմ անոնց վրէժը պիտի լուծէ, Տը Գամօր յանդիմանութիւն մ'ալ կ'ընէր որ գրեթէ չէր համաձայներ իր հօրեղբորը տարօրինակ գանդատներուն հետ. Տը Գամօր կը մեղադրէր այն մարդերը՝ ըսելով թէ հանտիսելու՛ մանր պարագաներուն մէջ գէթ նոր հանրապետութիւնը հնոյն գէշ յիշատակներէն աւելի համարձակապէս չզատեր էին:

Թէև իր հօրեղբայրն իրօք կը կարծէր որ եթէ ԳՅի դործողութիւնները նորոգուէին, 1848ի հանրապետութեան յաղթութիւնը ապահոված կ'ըլլային. բայց Տը Գամօր ընդ հակառակն կը կարծէր թէ նոր հանրապետութիւնը լոկ անցելոյն արխնաբոյր շուքին ներքև յաղթուած էր, և թէ այնքան ջատագովուած ահապետութեան շնորհիւն էր որ աշխարհիս մէջ միւսոյն Ֆրանսան ազա-

* Chrysalide. Թըբիւր քօզաւաղը:

† Mettre en scène.

տութեան վտանգները ազատութեան օգուտներուն հետ համեմատուած տեսելու համար տակաւին դարերու կարօս էր:

Անօդուտ է աւելի երկար խօսիլ Լուի Տը Գամօրին իր հօրեղբոր՝ Տարտէնի՝ հետ ունեցած յարաբերութեանց վրայ: Ընթերցողը բաւական կը հակընայ թէ այս յարաբերութիւններն իր մտքին անվտաճութիւն և վհատութիւն տուին, թէ հանրապետութեան միջակ առաքեալներուն մէկին ոչ այնքան մերժուած բունութիւններուն պատասխանատուութիւնը բոլորովին հանրապետութեան վրայ նետելու սովորական անխրատութիւնը գործեց, և թէ վերջապէս սլանկից ետք յառաջադիմութիւն բառը անկարգութիւն բառին, ազատութիւնը լրբութեան և Յեղաշրջումը Ահապետութեան հետ շփոթելու սովորեցաւ, աղէտալի սովորութիւն, որ շատ հասարակ է Ֆրանսայի մէջ:

Այս շփոթութեան շնորհիւ գրգռուեցաւ, հանրապետութեան նկատմամբ խաբուիլ զգաց, և այս զգացումներուն բնական արդիւնքն եղաւ իր վտավուն հողին յանկարծ բոլորովին ներհակ կարծիքներու յետին սահմանը նետել վերստին: Գամօր ըսաւ իւրօվի թէ վերջապէս իր ծնունդը, անունը, իր ընտանեկան պայմաններն իր ճշմարիտ պարտաւորութիւնը ցոյց կը տային, որ էր կուռիլ այն բունաւորական և անողորմ վարդապետութիւններուն դէմ զոր այսուհետև կը կարծէր տեսնել ամեն հանրաշխատական (democratique) տեսութիւններուն ծայրը: Ասկից ՚ի զատ իր հօրեղբոր սովորական խօսքերուն մէջ բան մը կար որ նոյնպէս սաստիկ ահախորժ երևած էր իրեն, այսինքն բացարձակ անաստուածութեան մը դաւանանքը: Գամօր ինքը թէև խիստ ճշգրիտ հաւատք մը չունէր, բայց ընդհանրական հաւատքի, պատկառանքի և տեսակ մը կրօնական զգայնութեան հիմ մ'ունէր զոր կը թշնամանէր անամթ ամբարշտութիւնը:

Ասկից ՚ի զատ չէր հասկնար և իր կեանքին մինչև վերջը չհասկցաւ բնաւ թէ ինչպէս այս կամ այն սկզբունքը կրնար բուն իր ուժովը կանգուն մնալ մարդկային խղճին մէջ, եթէ արմատներ և բարձրագոյն վաւերում մը չունենար: — Կամ Աստուած մը, կամ չիք սկզբունք, ասի իրեն համար երկայրաբանութիւն

մ'եղաւ, ուսկէ Ալմանիայի փլիխտփաներուն և ոչ մին կրցաւ ազատիլ:

Իր գաղափարներուն ընդդիմադործութեան շնորհիւ մօտեցաւ իր զերգաստանին միւս ճիւղերուն զորս փոքր ինչ զանց ըրած էր մինչև այն ատեն: Իր երկու հօրաքոյրերը Բարիզի մէջ կը բնակէին: Ասանց երկուքն ալ իրենց օժտին նուազման համեմատութեամբ՝ պարտաորեր էին քանի մը զիջումներ ունենալ ամուսնական վիճակն անցնելու համար: Անդրանիկը, այսինքն էլէօնօր-Յովհաննան հօրը կենդանութեան ժամանակ ամուսնացած էր Տըլա Բօշ-Ժիւկան կոմսին հետ որ յիսուն տարին անցուցած և որ սակայն շատ խաբերայ մարդ մ'էր: Արժանի էր սիրուելու, բայց իր կինը չսիրեց զինքը, վասն զի քանի մ'էական կէտերու մասին իրարմէ բոլորովին տալբեր կարծիք ունէին:

Պ. Տըլա Բօշ-Ժիւկան այն անձերու կարգէն էր որք անբռնաբարելի այլ տրտմաբեկ անձնուիրութեամբ մը ծառայեր էին Լուի Աժրդի կառավարութեան: Երիտասարդութեանը ժամանակ Տը Ռիշլիէօ գուքսին պաշտօնատան և անձին յարած էր պաշտօնով մը, և այս երևելի անձին գասերէն և օրինակէն պահած էր զզացումներուն բարձրութիւնը և չափաորութիւնը, հայրենասիրութեան եռանդը և հաւատարմութիւնը առանց պարանքի: Ի հետևում անդունդները տեսնելով և ցոյց տալով անհամայն երևցաւ իշխանին և ինքն ալ հետը գնաց գէպ այն անդունդները: Փանաքի հարստութեամբ քաշուելով հրապարակային կեանքէ, և ալ մասնաւորապէս ապրելով իր քաղաքական հաւատքը կը պահէր աւելի իբր կրօն քան թէ յոյս մը: Առ Աստուած դարձուց իր յոյսերը, զործօնէութիւնը, բարեսիրութիւնը, վերջապէս իր ամեն զգացումները: Բարեպաշտութեամբը որ ինչպէս լուսաօր, նոյնպէս ալ սաստիկ էր, մտաւ այն ընտիր միտքերու կարգն որք այն ատեն կը ջանային ազգային հին հաւատքը այժմեայ մտքին անբառնալի ազատութիւններուն հետ հաշտեցնելու: Իր ազնիւ բարեկամներուն շատերուն պէս այս ջանադրութեան մէջ մահաբեր տրամութիւններ կրեց, այնքան մահաբեր որ անոնցմէ գտաւ իր մահը: Ստոյգ է որ իր կինն ալ պատուական կեանքի մ'այս վախճանը ունենալու

աչնուազ օգնեց իր եռանդին անչափութեամբն և անձուկ ջերմեւունքով թեան մը գաժանութեամբը: Փոքրոզի և շատ հպարտ կին մ'էր ան, որ զԱստուած իր կրեց կը ծառայեցնէր, ինչպէս երիտասարդ Տարսէն ազատութիւնը իր ռիսկալութեանց կը ծառայեցնէր: Երբ այրի մնաց այս կինը, իր սրահը մաքրեց, ուր ալ կ'երևային թաղեցիներ որք իրենց եպիսկոպոսէն աւելի ուղղափառ էին, զաղլիացի քահանաներ որք Պօսիէն կ'ուրանային, և հետևեալբար՝ կրօնքը փրկուեցաւ Ֆրանսայի մէջ: Լուի տը Գամօր՝ իբր ազգական և իբր նորընծայ ընդունուելով այս ընտրեալ սրահը, Լուի մտասաներորդի ջերմեւունքով ինքը և Գամթէրին Տը Մէտըսիլի զթասիրութիւնը գաւա հոն, և շուտով կորուսեց իր ունեցած գուղնաքեայ հաւատքը:

Յաւօր սրտի հարցուց ինքնովին թէ արդեօք Ահապետութեան և Հաւատաքննութեան մէջ միջին կէտ մը չկայ, և թէ այն միջոցին պէտք էր մոլեռանդ մը կամ ոչինչ ըլլալ: Առաւելցումեան մ'ուժով և սերտ միութեամբը հաստատուած միջին կարծիք մը փնտռեց, բայց չկրցաւ գտնել:

Այն ատեն կը թուէր թէ բոլոր կեանքն ապաւինած էր ծայրայեղ կարծիքներու, և թէ ինչ որ քաղաքականութեան կամ կրօնի մասին բուռն ու ծայրայեղ չէր, անտարբեր և անշարժ էր, օրն ընդ օր կ'ապրէր առանց սկզբունքի և առանց հաւատքի: Գէթ իրեն այնպէս երեցաւ այն անձը, զոր իր կեանքին տրամալի զի պուածներն իրեն ներկայեցին իբր չափասէր քաղաքագէտներու տիպարը:

Իր աւելի գեղահաս հօրաքոյրը, Լուիզ-Եղիսաբէթ, զոր իր ճաշակները գէպ աշխարհային վայելումները կը մղէին, ժամանակաւ իր հօրը մահը պատեհ առիթ մը սեպելով անազնիւ հաբուտա ընտանեաց մը հետ ամուսնութեամբ խնամութիւն հաստատած, այսինքն կարգուած էր Պարոն Թօնըլիէյի հետ, որուն հաւը միտղաց էր ատենօք, և որուն հայրը սակայն արժանիքի աէր և պատուակիր մարդ մ'ըլլալով բարձր պաշտօններ վարած էր առաջին կայսրութեան ժամանակ: Պարոն Թօնըլիէ մեծ հաբատութիւն մ'ունէր զոր ամեն օր կ'աւելցնէր հնարաղիտական

շահադիտութիւններով: Երիտասարդութեանը ժամանակ զեղեցիկ ձիաւոր, վոլթերական և ազատամիտ մ'էր: Ժամանակ անցնելով վոլթերական մնացած, բայց զեղեցիկ ձիաւոր, նա մանաւանդ ազատամիտ ըլլալէ դադարած էր: Քանի որ լոկ երեսփոխան էր, տակաւին հոն հոս քանի մը հանրիշխանական կամէութիւններ ունեցաւ. բայց այն օրն որ ատենակալութեան պատճառն ընդունեցաւ, վերջնական կերպով խոստովանեցաւ թէ մարդկային սեռն ալ կատարելու յառաջդիմութիւն մը չունէր: Գաղղիական յեղափոխութիւնն իր նպատակին հասած և ալ զոյգուած էր: Այժմ որ կը պարտաւորէր ոչ քայլելու, ոչ խօսելու, ոչ գրելու, ոչ մեծնալու. այս բաներն անհանգստութիւն կը տային իրեն: Եթէ անկողն ըլլար, սիրտի խոստովանէր որ չէր ըմբռներ թէ ինչպէս երկնից մէջ տակաւին փոթորիկ և որոտում կը պատահէր երբեմնակի, և թէ ինչպէս բնութիւնը կատարելապէս երջանիկ և հանդարտ չէր, մինչդեռ ինքն էր:

Երբ Տը. Գամօր կըցաւ Պարոն Թօնրլիէյի ինչարժէք ունեւալը հասկնալ, սա ֆրանսայի ատենակալ չէր ալ. բայց Պարոնը՝ դաժնութեամբ այն անձերու կարգէն որք ընկնելով վնաս չէն ըներ, և որք երբեմն օգուտ անդամ կը գտնեն, պատճառն ընկերութեանց մէջ վերստին խիստ բարձր դիրք մը վաստակած էր, և խոջի մտօք կը ջանար նոր կառավարութեան մատուցանելու այն ծառայութիւնները զոր նախորդ թագաւորութեան մատուցած էր: Այս ինչ լրագիրը, այն ինչ ատենաբանը, ուսուցիչը, դիրքը խափանելու, ինքզինքէն ՚ի դատ ամեն բան խափանելու խօսք կ'ընէր տարօրինակ դիւրութեամբ մը: Երբ ըսածին նայելով ֆրանսան 1789էն ՚ի վեր սխալ ճամբայ բռնած էր, և խնդիրը ֆրանսան այն աղէտալի թուականէն անդին վերածելու վրայ էր: Սակայն ինքն իր մասին իր հաւին աղօթիքը վերադառնալու խօսքը չէր ընէր. հակասութիւն մ'էր այս: Եթէ այս ծերն անտառի մը խորշը հանդիպած ըլլար ազատութեան, որ իր մայրն էր, կը խոզէր զայն: Ակամայ կը յաւելունք նաև թէ սովորութիւն ունէր պաշտօն* անուանելու տէրութեան այն պաշտօնները

*1831 և 1832ի հեղու-թեա՛ք այս տնտեսը կը պրտէր Իմի մը

որք ազատական տրամադրութիւններ ունենալու կատարել կը տար յին իրեն, նա մանաւանդ այն պաշտօնները որք ժողովրդային կրթութեան նպատակու պահանջովն ունէին: Մէկ խօսքով ըսենք, այս մարդէն աւելի աղէտաւոր խորհրդական մը մտայնած չէր դահին: Բարեբաղդաբար եթէ իր աստիճանին շնորհիւ մօտ էր դահին, վտահալութեան անարժանութեամբը հեռի էր անկից:

Ինչևէ, Պարոն Թօնրլիէ սիրուն, տակաւին ուժեղ և կնասէր, մանաւանդ թէ ուժեղութեան չափէն աւելի կնասէր էր: Հետեւաբար բաւական յոռի բարք ունէր: Հատ կը յաճախէր թատերաբեմի խորշերը: Երկու աղջիկ ունէր՝ նոր կարգուած՝ որոնց առջև յօժարակամ կը պատմէր Աօլթերի ամենէն կծու կատակաբանութիւնները և թալլման Տէ Բէյի ամենէն աւելի համեմուած մանր վէպերը. այս պատճառաւ իր աղջիկներուն երկուքն ալ հետաքրքրական յարաբեւոյնքու շար մը տալ կը խոստանային ժամանակուան մանր մունր թեթևութիւնները պատմողներուն, ինչպէս արդէն ըրած էր իրենց մայրը:

Մինչդեռ Լուի Տը Գամօր իր ընտանեաց մերձաւոր անդամներուն հետ յարաբերութեամբն և անոնց օրինակովը կ'ուսնէր հասարակապէս զոյշկինալ ամեն սկզբունքէ և ամեն համոզումներէ, սոսկալի հայրն ալ կ'աւարտէր անոր կործանումը:

Ծայրայեղապէս հեշտակեաց, մինչև սկրններուն ուղեղն ապականուած, սանձարձակ ինքնամոլ, բարիզական բարձր ծաղրասիրութեան մէջ կատարելապէս ճարտիկ վարպետ մը, ամեն բան ցածցնելուն համար ինքզինքը ամեն բանէ վերադոյն կարծող, և վերջապէս հաճութեամբ սրտի նշաւակող այն պարտաւորութիւնները զոր իր բոլոր կեանքին մէջ սիրով զանց բրած էր, այսպիսի մարդ մ'էր ահա Գամօրին հայրը: Այսու ամենայնիւ իր ակմբին պատիւն էր, և ունէր մեծ կերպարան մ'և չղիտեմ ինչչքեղ հրապոյր մը: Հայրն ու զուակ քիչ կը տեսնուէին, վասն զի Պ. Տը

ճարտերու որ նշանաւոր էին իրենց հափուստին այլանպատակութեամբ և հանրիշխանական կարծիքներուն շփազանցութեամբը: Ծ. Թ.

Գամօր այնքան ամբարտաւան էր որ չէր ուզեր զուակը խառնել իր անձնական անկարգութիւններուն . սակայն մէկ տեղ ապրելով երբեմն ընթրիքի ժամանակ իրարու կը մօտէին : Այն ատեն հայրն իրցուրս և հեղնալի կերպովը մտիկ կ'ընէր երիտասարդին եռանդը կամ վհատութիւնը ցոյց տուող պատմութիւնները, երբէք անկատակ վիճաբանութեան մը պատիւը չէր ըներ անոր . քանի մը զառն և սէգ խօսքով կը պատասխանէր, և տղան կ'զգար թէ իր հօրն այս խօսքերն իբր սառնահար շիթեր իր սրտին մէջ մնացած փոքր ինչ բոյնն վրայ կ'ընկնէին :

Պ. ՏԸ Գամօր քանի՛ կը զրաւուէր վհատութեամբ, այնքան կը կտրուէր աշխատութեան եռանդը, և իր վիճակակից դատարկաշրջիկներուն զիւրին հեշտութեանց ևս քան զևս անձնատուր կ'ըլլար : Անձնատուր ըլլալով ատրժեցաւ այն հեշտութիւններէն . ատնց մէջ ցոյց տուաւ իր անձին հրապոյրները և բարձր կարողութիւնները, նաև տեսակ մը ախար և երբեմն սաստիկ տրամութիւն մը : Բնաւորութեան խտուրտեամբն և շարագործութեամբը հանդերձ սիրուեցաւ կիներէն, և մարդիբուն ալ վախ տուաւ : Հետևորդներ տնեցաւ : Անծայտ երիտասարդներու շնորհալի դպրոցին հաստատութեան ինքն ալ օդնեց : Իր ձանձրոյթի և յողնոթեան արատքին ձևերը՝ սրբ գէթ ճշմարիտ պատճառաւ մը կը ներուէին իրեն՝ կոյր զիւրայն օրինակուեցան այնպիսի պատմութիւններէ սրբ սաստիկ յողնած ստամբսի մը ցտերէն ՚ի զատցաւ ճանչէր էին բնաւ, և որոնց սակայն հաճելի բան էր թօշնած երևել իրենց ծաղիկ հասակին մէջ և արհամարհել մարդկութիւնը :

Գամօրը իւր կեանքին այս կերպարանքին մէջ տեսանք արդէն : Ինչպէս հասկցաւ ընթերցողը, ոչինչ այնքան շինովի էր որքան այն անհոյ անարդանքն որու զիմակը կը կրէր այս երիտասարդը : Երբ տարակոյսին հասարակ փոսն ընկաւ, իր ժամանակակիցներուն մեծագոյն մասին վրայ առաւելութիւն մ'տնեցաւ, այսինքն չուզեց վատ համակերպութեամբ մ'անկողին ընել իրեն այն փոսը, ուր անընդհատ և սաստիկ ընդգոստումներով վեր կ'ելնէր և կը յուզուէր : Զօրեղ հոգիները զիւրութեամբ չեն քներ : Անտարբերութիւնը ծանր կը դայ անոնց : Շարժաութի մը, ապրելու պատճառ

մը, շարժելու պատճառ մը, հաւատը մը պէտք է անոնց : Լուսի ՏԸ Գամօր ահա վերջապէս պիտի գաւէր իր հաւատը :

Պ.

Հայրն իր կտակին մէջ ամեն բան ըսած չէր անոր : Հարստութիւն և մեծութիւն գտնելու միջոցներէն ՚ի զատ նաև հարկը կը թողուր անոր, վասն զի ՏԸ Գամօր կոմսն իր հարստութեան չորս մասին երեքը կտրուելով կործանուած էր : Իր դրամական վիճակն երկար ատենէ ՚ի վեր սկսած էր աւրուիլ, և այս աւրումին առաջըը առնելու և տալի վիճակը գտնելու համար ամուսնացած էր, բայց այս գործառութիւնը չյաջողած էր : Ուրիշ տեղ, այսինքն բարեկործական հաստատութեան մը տրուած էր մեծագումար ժառանգութիւն մ'որ ստամ կնիկինը պիտի ըլլար, և որու վրայ վստահելով ըրած էր իր կնային ընտրութիւնը : ՏԸ Գամօր կոմսը պետական խորհուրդին առջև գաւ մը բացած էր հրետակառուներուն դէմ, սորս հաւանած էր խաղաղասիրական կարողութեան մը՝ երեսուն հազար ֆրանքի չափ կեանտե (viager) եկամուտի մը փոխարէն որ բնականաբար իր կեանքին հետ պիտի վերջանար : Տակաւին կը փոյելէր քանի մը խոշոր ամասկան բերող անդործ պաշտօններ զոր գանձային մեծ վարչութեանց մէջ կրցած էր գտնել իր անուան, ժողովարանի հետ յարաբերութեանցն և իր անձին իշխանութեան շնորհիւ : Այս գրամական միջոցներն ալ իրեն կեանքին չափ պիտի տեւէին հարկու : Միայն վարձակայն էր այն ասարանին ուր կը բնակէր, և նոր ՏԸ Գամօր կոմսը, այսինքն տղան գատապարտուած էր վերջապէս ապրելու լոկ իր մայրին օժիտովը, որ իր աստիճանը և ճաշակները ունեցող երիտասարդի մը համար խեղճ պարէն մ'էր :

Հայրն արդէն բազմիցս հասկցուցած էր անոր թէ իր մահաւանէն ետք ոչինչ ունէր յուսալու : Ուստի երիտասարդն երկար ատեն

նէ 'ի վեր սուրբած էր 'ի հեռուստ տեսնուող այս իրողութեան ,
 և երբ ստուգագէտ տեղի ունեցաւ սոյն իրողութիւնը , ոչ այնքան
 անակնկալ և զարմանալի երեցաւ իրեն որքան կը պարտաւորէր
 երևիլ այն անխոհեմինքնամոլութիւնն որու նահատակն էր ինք :
 Բայց նաև այս իրողութիւնը չայլայլեց իր հօրը վրայ ունեցած
 սաստիկ սէրը , ընդհակառակն ոչնուաղ ակնածութեամբ և վստա-
 հութեամբ կարգաց այն տարօրինակ կտակը զոր այս պատմութեան
 սկիզբը գրինք : Իրեն համար նոր չէին այն բարոյական տեսու-
 թիւններն որոնց վրայ իր ուշադրութիւնը կը հրաւիրուէր այս յի-
 շատակարանէն . այն տեսութիւններն օգին մէջն էին . շատ ան-
 դամ յուզուեր էին Գամօրին տենդահար ուղեղին մէջ . սակայն
 ոչ վարդապետութեան մը հաւքուած ուժովը , ոչ զործնական գրու-
 թեան մը կատարեալ ճշգրտութեամբը , նա մանաւանդ ոչ ալ այսպիսի
 ձայնի մ'և այսպիսի օրինակի մ'իշխանութեամբն երևեր էին իրեն
 մինչև այն ատեն :

Գիպուած մ'ազգու կերպով իր մտքին մէջ հաստատեց այն սպա-
 ւորութիւնը զոր ըրած էր հայրական կտակը : Հօրը մահուանէն
 ութ օր ետք իր ծխարանին բազմոցին վրայ կիսովին պառկած
 էր՝ երեսը միտին՝ ինչպէս էր դիշերն և իր միտքը դրաւող խոր-
 հուրդները , երբ ծառայ մը ներս մտնելով այցատուն մը բերաւ
 իրեն : Առաւ զայն և կարգաց . Լեւոնի , հարգարարուէր դրուած
 էր վրան : Իր դունատ այտերուն վրայ յանկարծ երկու կարմիր
 բիծ երեցաւ :

- Մարդ չեմ ընդունիր , ըսաւ :
- Ես ալ արդէն այդպէս ըսի , պատասխանեց ծառան . բայց
 եկող պարոնն այնքան տարօրինակ կերպով կը պնդէ . . .
- Շատ տարօրինակ կերպով :
- Այո , պարոն , կարծես թէ ձեզի հետ խիստ ծանր բանե-
 րու վրայ խօսելու պէտք ունի :
- Խիստ ծանր , կրկնեց նորէն Գամօր սպասաւորին աչքին
 մէջը նայելով : Թող դայ ուրեմն :
- Գամօր ոտք ելնելով սենեկին մէջ քայլեց : Յաւազին կերպով
 դառն ժպիտ մ'իր շուրթերը փոթեց , և ինքն ապա մտմուտց .

— Միթէ հարկ պիտի ըլլայ զինքը մեռցնել հիմա :
 Լեւոնաւ ներս մտաւ , և իր առաջին շարժումէն կոմնը հաս-
 կըցաւ թէ անհիմն էին այն երկիւղները զոր կը յայտնէին իր այս
 խօսքերը : Լեւոնաւ շուտով եկաւ երիտասարդ կամսին ձեռները
 բռնեց : Գամօր նշմարեց սակայն թէ անոր դէմքն այլայլած էր ,
 և թէ շուրթերը կը գողային :

- Նստի՛ր և հանդէ՛ , ըսաւ :
- Բարեկամ , ըսաւ Լեւոնաւ պահ մ'ետք , շատ ուշեկայ քե-
 զի տեսնելու . . . : Ներումն կը խնդրեմ . . . բայց ես ալ
 այնքան դժբաղդ եղայ . . . : Այր տեսնես որ ահա սղաւոր եմ .
 . . . :

Գամօր իր ոսկրներուն մէջէն սարսուռի մ'անցնելը զգաց :
 — Սղաւոր ես , ըսաւ . ինչ պատճառաւ :
 — Ժիւլիէթ մեռաւ , ըսաւ Լեւոնաւ :
 Եւ աչքը զոյնց լայնարուուն ձեռքովը :
 — Աստուած իմ , ըսաւ Գամօր խորին ձայնով մը :
 Վայրկեան մը Լեւոնաւին հեծկլտալը լսեց : Շարժում մ'ըբաւ
 անոր ձեռքը բռնելու համար , բայց չհամարձակեցաւ :

- Արեւի՛ բան է ատի , կրկնեց :
- Այնքան շուտ հասաւ ատի , ըսաւ Լեւոնաւ , որ երազ մը
 . . . ստակալի երազ մը կ'երեւայ ինձ : Ինչպէս դիտես , երբ վեր-
 ջին անդամ եկար , Ժիւլիէթ հիւանդ էր . . . ըսեր էի քեզ թէ
 հիւանդ է , կը յիշեմ ըսելու . . . : Օրն 'ի բուն լացած էր . . .
 . խնդ՛ սիրելին : Հետեւալ օրն երբ վերադարձայ , հիւանդ պառ-
 կեցաւ . . . : Թոքերուն մէջ . . . նաև զխոսն մէջ հիւթեր ժո-
 ղովեցան . . . չդիտեմ ինչ եղաւ , վերջապէս մեռաւ . . . ինչ
 կրնայի ընել . . . բայց որքան բարեսիրտ , որքան սիրարոյր էր
 մինչև յատի վայրկեանը , բարեկամ . . . : Այս ժամի չափ առաջ
 զիս կոչեց . . . և ըսաւ . «Ո՛հ , որքան կը սիրէի քեզի , որքան
 կը սիրէի՛ միայն քեզի կը սիրէի . . . ստուգիւ կ'ըսեմ թէ մի-
 այն քեզի՛ կը սիրէի : Ներէ՛ ինձ . . . ներէ՛ ինձ . . . » Նե-
 րեմ իրեն . . . ինչը ներեմ , Աստուած իմ : Թեքես մեռնի՛րը .
 . . վասն զի աշխարհիս մէջ . . . այդ ցաւէն առաջ . . . ամե-

նեին ցաւ մը չէր տուած ինձ : Ո՛հ , Աստուած իմ , Աստուած :
— Կ'աղաչեմ , բարեկամ . . . :

— Այո՛ , այո՛ , անխրատ եմ , ներէ՛ : Գու՛ն ալ քու ցաւերդ ունիս . . . բայց մարդս ինքնամոլէ , զիտես . . . : Այս բանիս վըրայ խօսելու համար չեկայ , բարեկամ . . . : Ըսէ՛ ինձ . . . տարաձայնութիւն մը կայ որուն նըքան իրաւ ըլլալը չզիտեմ . . . : Պիտի ներես եթէ կը սխալիմ . . . : Մտքէս չանցնիր վերաւորել քեզի . . . կրնաս հաւատալ խօսքիս . . . ինչու է , կ'ըսուի թէ զբամական դժուար կացութեան մը մէջ կը գտնուիս . . . : Եթէ իրաւ է ատի , բարեկամ . . . :

— Իրաւ չէ՛ :

— Աւերջապէս եթէ իրաւ է . . . չեմ ուզեր պահել այն պզտի տունս . . . կը հասկնաս . . . հիմակ ալ ինչի՞ կը ծառայէ . . . : Զաւակիս դալով , կ'ըսեմ թէ կրնայ սպասել , իրեն համար պիտի աշխատիմ . . . : Արդ՛ տունս ծախելով երկու հարիւր հազար ֆրանք կ'ունենամ , կէսը քուկդ է . . . երբոր որ կարենաս , այն ատեն ես կը տաս զայն :

— Շնորհակալ եմ , բարեկամ , ըսաւ Գամօր . . . : Յիրաւի ամենեւին պէտք մը չունիմ . . . : Իրաւ է որ հոս անխարդութիւն մը կայ . . . բայց դարձեալ քեզմէ աւելի հարուստ կը մնամ :

— Այո՛ , բայց ճաշակներուդ նայելով . . .

— Կ'աղաչեմ :

— Աւերջապէս ուր որ ըլլամ , միշտ պիտի կրնաս գտնել զիս . . . և քու վրայ կը վստահիմ , այնպէս չէ՛ :

— Այո՛ :

— Մնաս բարեւա՛ , բարեկամ . . . : Յաւ կը տամ քեզ . . . ահա կ'երթամ . . . մնաս բարեւա՛ . . . : Կարեկից ես ինձ , այնպէս չէ՛ :

— Այո՛ , երթանա՛ բարեւա՛ :

Լեօգանա գուրս ելաւ :

Նըրիտասարդ կոմսն ոտքի վրայ և անշարժ կեցած էր՝ հոն հոս նայելով ակնայեռ և առանց բան մը տեսնելու : Գէմըին վրայէն

Չլաձգային թեթև սարսուռներ կ'անցնէին : Այս վայրկեանը վճռողական եղաւ իր կեանքին մէջ : Կան վայրկեաններ ուր չեւթեան հարկաւորութիւնն այնքան սաստիկ կ'զցաս որ կը հաւատաս իրեն և իր անգուճոյքը կը նետուիս :

Այս տարաբաղդ երիտասարդին առջևը , որ այնքան անարժանաբար մատնուած , այնքան յուսաբեկ և այնքան անկասկած էր , Գամօր՝ եթէ հողևորականութեան Հին բարոյականին մէջ ճշմարիտ բան մը կար՝ կը պարտաւորէր խոստովանիլ թէ ինք սոսկալի յանցանք մը գործած է , որով խղճի զրեթէ անաանելի տաղնայի մը կը գատապարտուէր . իսկ եթէ իրաւ էր թէ՛ բնութեան զօրութիւնները պատահարաբար զօրաւոր և տկար արարածներ , գառնուկներ և առիւծներ կ'արտադրէ և թէ մարդկային հօտն այն զօրութեանց բոլորովին նիւթական հետեանքն է , այն ատեն Գամօր իր ընկերը մորթելով իր առիւծի արհեստը կատարած կը սեպուէր : Զօրը կրակը աչքին առջևն ունենալով ըսաւ իւրովի թէ այսպէս է իրողութիւնը , և հանդարտեցաւ :

Թէ՛ այն օրն և թէ՛ հետեւեալ օրերը քանի՛ մտածեց այն առանձնութեան մէջ , ուր թաղուած էր , այնքան համոզուեցաւ թէ այս վարդապետութիւնն էր այն ճշմարտութիւնը զոր շատ փնտուած էր , և թէ՛ հայրը կեանքին ճշմարիտ ձևաբանը (formule) կտակած էր իրեն : Զգուանքէն և անշարժութենէն մաշուած հողին , իր դատարկ և սառնաբեկ հօդին տեսակ մը հեշտութեամբ ընդունեցաւ այս յոյսը , որ զբաւեց և տաքցոց զայն : Նոյն միջոցէն սկսեալ հաւատք մը , զործողութեան սկիզբ մը , կեանքի յատակապիծ մը , այսինքն իր ամեն չունեցածները ունէր , և ալ աներևոյթ եղեր էին իր կասկածները , յուզումները , խղճի տաղնապներն ու բոնցմէ կը ճնշուէր , կը ճղմուէր : Ասկից ՚ի զատ այս վարդապետութիւնը , այսինքն մարդուս բնական զօրութեանց պատահական մէկ արդիւնքն ըլլալուն և զօրաւորին սկարը ընկճելու իրաւունքն ունենալուն վարդապետութիւնը բարձր էր կամդէթ բարձր անձերու յատուկ . վասն զի անով իր հպարտութիւնը գոհ կ'ըլլար և արհամարհանքը կ'արդարանար : Ինքն իր առջև իր յարդը պահելու համար՝ ըսաւ իր կարծեաց բաւական պէտի ըլլար հաւատարիմ

մնալ պատիւին, ամենեին նուստ բան մը չընել ինչպէս կ'ընէր հայրը, և Գամօր հաստատ որոշած էր իրօք ամենեին չընել նուստութեան յատկանիշը ունեցող որ և է բան մը: Մանաւանդ որ կային մարդեր — միթէ չհանդիպած էր անանկ մարդերու — որք նիւթալրօնութեան վարդապետութեամբ սողորուած էին բոլորովին, և որք իրենց ժամանակին ամենէն պարկեշտ անձերուն կարգը կը գտնուէին: Թերևս կրնար ըսել իւրովի թէ այս անուբանալի իրողութիւնն անհատներու և չէ թէ վարդապետութեան գործն է, և թէ ինչպէս բարութեան նոյնպէս և չարութեան մէջ կան մարդիկ որք կը հատան, բայց չեն գործեր: Ինչև է, այս ճգնաժամէն ետք ալ Լուի Տը Գամօր հօրը կտակը իր կեանքին նախադիմ կանոնադիրը սեպեց:

Գիպուածէն ընդունած իր Ֆիլիպային և մտային յատկութիւնները իրենց բոլոր զօրութեամբը զարդացընել, ինքզինքն իր ժամանակին քաղաքակրթեալ մարդուն անթերի տիպարը ընել, կիները հրապուրել և մարդերուն տիրել, մտքին, զրայարանքին և իշխանութեան ամեն ուրախութիւնները վայելել, ամեն բնական զգացումները՝ իբր դերութեան բնազդներ՝ զսպել, հաւատքի մասին հասարակաց ամեն կարծիքը յնորք կամ կեղծաորութիւններ սեպելով անարդել, միայն պատիւը սիրել, միայն պատիւն վախնալ, միայն պատիւը յարգել, և ուրիշ ամեն բանի նկատմամբ անտարբեր մնալ, ահա համառօտարար աստիք եղան իրեն համար ճանչած պարտաւորութիւններն և ինքնին առած իրաւունքները:

Այս ամեն զէնքն ընտրելագոյն խելքէ և անզորութի կամքէ մը գործածուելով սոսկալի էր, և Գամօր ահա սոյն զէնքով պիտի մտնէր նորէն ընկերութեանց մէջ՝ իր սովորութեանը համեմատ՝ հանգարտ և ծանրախորհուրդ ճակատով, փաղաքուշ և անուզեքելի նայուածքով, ժպիտ 'ի շրթունս: Ալանիկց ետք ամսը մը չունեցաւ ոչ իր միտքը, ոչ իր գէմքն որ կարծես թէ ալ և ոչ իսկ կը ծերանար:

Ամեն բանէ առաջ որոշեց իր վիճակէն չընկնել և՛ իր գրամական միջոցներուն ներկայ սղութեան հակառակ՝ իր վայելչասիրութեան և շուայլութեան սովորութիւնները պահել, եթէ նաև

պարտաւոր ըլլար քանի մը տարի իր գրամազլուխովն ապրիլ: Այս խրատը կը տային իրեն թէ հպարտութիւնն և թէ քաղաքականութիւնը: Գիտէր որ աշխարհս որքան անողորմ է կարօտեալներուն նկատմամբ, այնքան ձեռնառու է ամենեին պակաս մը չունեցողներուն: Եթէ չցիտնար, հօրը մահուանէն ետք իր ընտանիքին բռնած անաջին դիրքն այս մասին բաւական տեղեկութիւն տուած պիտի ըլլար իրեն: Իր Լա Բօշ-Թիւկան հօրաքոյրն և միւս հօրաքեռայրն՝ Պարոն Թօնըլիէ իրօք Տը Գամօր կոմսին մահուանէն ետք իր սղուն՝ Լուի Տը Գամօրին՝ հետ վարուէր էին այն ցուրտ զգուշութեամբ որով կը վարուին մարդիկ երբ կրնան կատկածիլ թէ թշուառի մը հետն է իրենց գործը: Հօրաքոյրն և միւս հօրաքեռայրն աւելի ապահովութեան համար մեկներ էին Բարիզէն առանց իմացնելու երկուստարդ կոմսին թէ ուր ընտրէր էին առանձնական բնակարան մը հօն իրենց վիշտը պահելու համար: Սակայն Լուի Տը Գամօր շուտով պիտի իմանար անոնց ուր ըլլալը: Մինչդեռ իր ժառանգութեան հաշիւները տեսնելով կը վերջէր և իր հարստութեան ու փառասիրութեան նպատակները կը պատրաստէր, օգոստոս ամսուան դեղեցիկ առաւօտներուն մին բաւական սաստիկ զարմանք մը կրեց:

Լուի Տը Գամօր Գանվալօն Տ'Արմէնժի մարքիզ զօրապետ անուամբ ազգական մ'ունէր որ Գրանտայի ամենէն հարուստ կալուածատէրերուն մին և իր ահարկու բնդմիջումներովն Օրէնդիթ ժողովին մէջ երեւելի էր: Արտատիր ձայն մ'ունէր, և երբ իր այս որոտալիը ձայնովը «Բեւհ . . . : Օն, լուէ . . . բաւկան է . . . օրուան կ'արդը» կ'ըսէր, կիսաբոլոր սրահն 'ի հիման կը սարսուէր, և կառավարութեան պարոն գործակալներն իրենց աթոռներուն վրայ կը ցայտէին: Բայց աշխարհիս լաւագոյն մարդերուն մին էր ան, թէև իր նմաններուն երկուքը մենամարտութեան մէջ մեռցուցած ըլլար. սակայն ինքն իր պատճառները ունեցած էր: —

Գամօր քիչ կը ճանչէր զան. անոր նկատմամբ կը կատարէր ճիշդ այն պարտաւորութիւնները զոր ազգականութիւնն և քաղաքավարութիւնը կը պահանջէին, ժողովարանին մէջ կը հանդիպէր

անոր, երբեմն ուրիշ կը խաղար հետը. ահա այսքան էին իր հետն ունեցած յարաբերութիւնները: Երկու տարի առաջ զօրապետին մէկ եղբորորդին մտած էր. սա անոր անուան և հարստութեան ուղղակի ժառանգորդն էր, և հետևաբար զօրապետը բազմաթիւ հօրեղբորորդիներէ և խնամատար մերձաւորներէ կը պաշարուէր, որոնց մէջ առաջին կարգը կը բռնէին Երևանի Տր Լա Բօշ-Թիւկան և Թօնըլիէ պարոնուհին: Գամօր տարրերը բնաւ որութեան մը տէրն էր, և այն ատենէն ի վեր մասնաւոր զոռչաւորութիւն մը ցոյց կը ստար զօրապետին հետ ունեցած յարաբերութեանցը մէջ:

Ուստի առանց զարմացման չընդունեցաւ յետագայ տոմսակը.

«Սիրելի ազգականս:

«Երկու հօրաբոյրերդ և իրենց ընտանիքը զիւզը սուսն են: Եթէ հաճելի ըլլար քեզ անոնց հետ գտնուիլ, միշտ երջանիկ պիտի ըլլամ սրտազին հիւրասիրութեամբ մ'ընդունելով հին բարեկամ և զինակից ընկերի մ'որդին: Բարիզէն մեկնելէս առաջ սուսնդ եկայ, բայց անտեսանելի էիր: Հասկցայ վիշտդ: Անգարմանելի կորուստ մ'ունեցար, որ սաստիկ վշտացուց նաև զիս:

«Ընդունէ լաւադոյն զգացումներս, սիրելի բարեկամ:

«Զօրապետ Գ.Ը.ՆՎ.Ը.ԼՕՆ Տ'ԱՐՄԷՆԺԻ ՄԱՐԳԻԶ

«Գանձալօնի գլխակը, Արևմտափի ճամբով:

«Յետ-Գրութեան, Սիրելի ազգականս, կարելի է որ հետաքրքրական նիւթի մը վրայ խօսիմ հետդ:»

Այս վերջին խօսքն և միջարկութեան նշանը փոքր ինչխանդարեցին սակայն այն անխոռվ հանդարտութիւնը, զոր Գամօր նոյն միջոցին կ'ուսներ: Այս խորհրդաւոր Յետ-գրութեան վարագոյրին ետևէն ստիպուեցաւ տեսնել կարծելու եօթն հարիւր հազար

Ֆրանքի հասնող անշարժ եկամուտը, որով կը բաղկանար զօրապետին հոյակապ ժառանգութիւնը: Յիշեց որ իր հայրը ժամանակ մ'Ափրիկէի մէջ ծառայելով Պ. Տր Գանձալօնին բանակի օդակաշնի պաշտօն վարած, և թէ ծանր պարագայի մը մէջ բաւական մեծ ծառայութիւն մ'անգամ մատուցած էր անոր: Բայց իր այս անըջային մտածումներուն սրբան ծիծաղելի ըլլալը զգաց, և սակայն այս մասին իր խղճին դէմ դանդաղ մը չունենալու համար երկու օր ետք մեկնեցաւ դէս ի Գանձալօնի գլխակը:

Եօթն կամ ութ ժամուան մէջ կրէէն ետք այն ամեն հանդատութիւնները և զուարճութիւնները զոր արևմտեան երկաթուղին ուղեորներու վերապահելու համբան ունի, Պ. Տր Գամօր դիշերը հասաւ ի կայարանը ուր իրեն կ'սպասէր զօրապետին կառքը: Շուտով Գանձալօնի գլխակին իշխանական զանդուածը տեսաւ բլուրի մը վրայ, որու զտրվայրները շքեղ անտառներով ծածկուած էին. այս անտառները մինչև գաշտավայրը կ'իջնէին և լայնապէս կը տարածուէին:

Ճաշի ժամն էր. երկտասարդը փոքր ինչկարգի դրաւ իր հագուստը կապուստը, և գրեթէ խիցոյն հասաւ սրահը, ուր իր ներկայութիւնը կարծես պաղտութիւն մը բերաւ ընտանիքին: Ասոր փոխարէն զօրապետը սրտազին սէր և համակրութիւն ցոյց տուաւ անոր. միայն թէ երեակայութիւնն ոչ այնքան բերրի ըլլալով, Տր Գամօրին ձեռքը փշրելու չափ սաստիկութեամբ բռնեց և իր նամակին բուն խօսքերէն լաւադոյն բան մը չգտնելով, կրկնեց. «Հին բարեկամի մը, զինակից ընկերի մ'որդին»: Սակայն այս խօսքերը իր թոմովուն և հնչուն ձայնով այնքան սաստկապէս արտասանեց որ իր վրանանդամ սպաւորութիւն ըրին անոնք. վասն զի կրնար նշմարուիլ թէ զօրապետը միշտ կը զարմանար և կերպիւ մը կ'երկնէր իր բերնէն ելնող խօսքերէն որք կարծես թէ իր դաղափայնեալ ընդարձակութիւնը և զգացումներուն բռնութիւնը կը յայտնէին: Իր նկարագրութիւնը կատարելապէս ըրած ըլլալու համար կ'ըսե՞ր նաև թէ միջահասակ, բայց յաղթանդամ և անձնեայ էր ան. սանդուղներէն վեր ելնելու կամ տափարակ տեղ քայլելու ատեն անդամկը հինիւնար, երեսը լայն էր մտադարձն ը-

սուած անհեղեղ գլուխի երեսի մը պէս, որ քթին ծակերէն հրակ արձակող ֆիմբրաները կր յիշեցնէր. պետր ճերմակ, թանձր և ստիպանաձև, խոլ աչքը սղախի և գորշադոյն, որ մանկան աչքէն պէս միշտ անշարժ այլ սոսկալի էր: Ի հերոսան վրաց կը քայլէր՝ յամբարար, մեղմիկ, ուղիղ և ակնախափող աչքով՝ իբր մահաճարակէր մեծամարտութեան մը մէջ, և հուսկ յետոյ կը հարցընէր միայն թէ ժամը քանն է:

Գամօր գիտեր իր հիւրընկալ ազգականին այս անվաս մոլորութիւնը, բայց և այնպէս այն երեկոյն պահ մը միամտաբար խորուեցաւ անոր այս բնաւորութենէն: Սեղանակիցները ճաշէն կ'երէնէին, և երիտասարդ կոմսը լնաս մը սուրճ 'ի ձեռնին սրատուհանի մը խորշը կը կենար մեղամաղձութեամբ, երբ տեսաւ որ զօրասպետը սրահին միւս ծայրէն կը յառաջէր այնպիսի խտաղէմ և մտերմական կերպարանով որ ամենակարեօր բան մ'իմացնելու նշանակալ թիւնը ունէր: Եւ այն միջոցին Գամօր նամակին յետգրութիւնը միտքը բերաւ, և կարծեց թէ կրնար անոր անմիջական բացատրութեանը սպասել: Զօրասպետը յարձակելու պէս Գամօրին մտեցաւ, անոր կոճակներուն մին բանեց, սրատուհանին խորշին մինչև ներքը հրեց երիտասարդը, և զինքը կարծես քարայրներու պէս ուղղակի աչքին մէջը նայելով, ըսաւ.

— Առտուներն ի՞նչ կը խմէք, պարոն:

— Թէյ, զօրասպետ:

— Քննէ: Պետրոսին պիտի հրամայէք ուրեմն . . . իբր ձեր տան մէջ:

Իս ուղղակի ճշդութեամբ մ'ետեր գառնալով տիկնանց հետ տեսնուելու գնաց, թողնելով որ Գամօր կրցածին պէս մարտէ իր սղախի պատրանքը:

Աթ օր անցաւ: Զօրասպետն երկու անգամ ևս իր սոսկալի քայլերուն անարկան ըրաւ իր հիւրը, առաջին անգամ քովը մօտեւէն և անոր երեսը սարկէն ետք լոկ սա ճէ, բսէ նայիմ, երիտասարդը . . . րա . . . և բովն գնաց: Երկրորդ անգամին ամենեւին բան մը չըսաւ, և նայնպէս գնաց: Յայտնի էր թէ զօրասպետը չէր յիշեր ամենափոքր յետգրութիւն մը գրած ըլլալը:

Գ. ՏԸ Գամօր համակերպեցաւ այս մոռացումն, բայց հարցոց իւրովի թէ ինչո՞ւ Գամօր յիշու եկած էր, և ի՞նչ պիտի բնէր իր բնաանիքին հետ, զոր դրեթէ չէր սիրեր, և զիւղին մէջ զոր կը քամահարէր: Բարեբաղբաբար զիւղին մէջ մտտե՛նատուն մը կար որ լի էր իրաւագիտութեան, քաղաքական տնտեսագիտութեան, վարչային իրաւանց և միջադոյնի իրաւանց վրայ գրուած դիրքերով: Ասի սրտեհ առիթ սեպեց վերստին զբաղելու իր ծանր աշխատութեանց զոր ընդմիջած էր իր վճատութեան միջոցին, և այս զժողովին ուսումներու մէջ թաղուած, որք հաճելի էին իր գործունեայ խնայականութեան և զրոգուած փառասիրութեան, բաւական հանդարտութեամբ սպասեց որ պատշաճութիւնը թող տայ իրեն իր հօրը հին բարեկամէն և զինակից ընկերէն զատուելու:

Առտուները ձի կը հեծնէր, սրախաղութեան գաս մը կը տար Ալիսամօնային որ իր հօրաքեռորդին և տիկին Լա Բօշ-Թիւկանի միածին զաւակն էր, սպա օրն 'ի բուն մատնատան մէջ կը կենար մինակ, և իրիկուն զօրասպետին հետ ղեղկ կը խաղար, այս ձովս սրտին բողբոխը յուզուող շահատենչութեանց կոխը փիլիսոփայական նայումքով մը զիտելով:

Տիկին ՏԸ Լա Բօշ-Թիւկան զօրասպետը փաղաքէլու զարմանալի կերպ մ'երեակայած էր, այսինքն համոզել զինքը թէ կուրծքի հիւանդութիւն մ'ունի: Ամեն վայրկեան անոր երակը կը զննէր իր մեղ ձեռնովը, և երբեմն սիրտ, երբեմն ալ փրկուէա երկիւղ մը կը տար անոր, թէ և զօրասպետն զլոյշը կենար իրեն տրուած այս երկիւղին դէմ:

— Բայց ի՞նչ է միտքդ, սիրելի կոմսուհիս. զիս հան դարտ թող, նայիմ: Ա՛ս ալ զիտեմ որ ամեն մարդու պէս մահկանացու եմ: Ա՛, ետքը . . . : Հն, Տէր Աստուած, կը հատկանակաւորութիւնդ: Հն, կատարելապէս կը նշմարեմ, սիրելիս, թէ ուր կ'երթայ միտքդ. կ'ուզես զիս զարձի բերել, այնպէս չէ . . . հն, հն, հն:

Սակայն տիկին ՏԸ Լա Բօշ-Թիւկան միայն զարձի բերել չէր ուզեր զօրասպետը. կ'ուզէր նաև կարգուիլ հետը, և սպա թաղել

ղան : Այս մասին իր յոյեբը մասնաորապէս իր սղուն՝ Սիժիս-մօնտի վրայ կը գնէր : Գիտէին թէ զօրապետը շատ կը ցաւէր իր անուանը ժառանգորդ մը չունենալուն համար : Այս հնունուքէն ազատելու համար պարզ միջոց մը կար, որ էր տիկին տը Լա Բօշ—Թիւկանի հետ ամուսնանալ և անոր սղան որդեգրել : Կոմսուհին՝ այս կարգադրութեան մասին առանց երբէք ինքզինքն ուղղակի խտրելու՝ կը ջանար այս ամուսնութեան նկատմամբ զօրապետին միտքը ընելու կնիկի մը բոլոր յարատե խորամանկութեամբը, մայրի մը բոլոր շահատենչ եռանդովն և ջերմեռանդ կնիան մը բոլոր մեղրաբան քաղաքապետութեամբը :

Իր քոյրը՝ տիկին Թօնըլիէ՝ դառնապէս կ'զգար իր ձախողութիւնը : Այրի չէր ան, և զառակ ալ չունէր . բայց երկու աղջիկ ունէր, երկուքն ալ շնորհալի, պէտքէն աւելի վայելչազեղ և վառօդի պէս կրակոտ : Մին՝ այսինքն տիկին Պապիէր՝ փոխանակութեան դորձակալի մը կինն էր . միւսն՝ այսինքն տիկին Վան—Քիւիբ՝ Բարիզի մէջ քնակող երիտասարդ Հոլանտացիի մը կինն էր . երկուքն ալ կեանք և ամուսնութիւն ըսելով ուրախութիւն կը հասկնային, տարուան սկիզբէն մինչև վերջը խենդ կը դառնային, կը պարէին, ձի կը հեծնէին, կ'որսային, մակոյկով կը նաւէին, կը քծնէին և պղտի թատրոններուն յանդուդն երգերը կ'երգէին թեթևութեամբ : Գամօր՝ իր ախար բնաորութեան ժամանակները՝ յայտնի յայտնապէս տարապարտ ոխ ունէր աշխարհային զբօսանաց և իրական ունայնասիրութեան այս պղտի սիրուն սիպարներուն դէմ : Բայց իր անտութեան կէտը փոխուէն ի վեր աւելի իրաւունք կը տար անոնց :

— Ասոնք, կ'ըսէր հանդարտօրէն, իրենց բնազդովն հետեող սղունը կենդանիներ են :

Տիկին Պապիէր և տիկին Վան—Քիւիբ՝ իրենց ամենապարկեշտ մայրէն խրատուելով կ'աշխատէին զօրապետին զպայնելու թէ սրբան քաղցր և նուիրական բաներ կան ընտանեաց և ընտանեկան յարկին ուրախութեանց մէջ : Արատքոյ կարգի ողի մը կը տային անոր տունին, անոր ձիերը սաստիկ կը յողնեցնէին, երէները կը մեղսէին և դաշնակը կը քանդէին : Ար թուէր իրենց թէ զօրա-

պետն այս ողևորումին և անոյշ ձևերուն անդամ մը սովորէն ետք ալ չպիտի կրնար հրաժարիլ այն բաներէն, և թէ մտերմութեան զմայելի ուրախութիւններն անհրաժեշտ պիտի ըլլան իրեն : Այս ճարտար դարձուածներուն հետ կ'ընէին նաև այնպիսի ազնիւ և ընտանեկան ուշադրութիւններ որք ծերունի մը նուաճելու յատկութիւնը ունին : Իր ծունկերուն վրայ կը ցայտէին մանկուհիներու պէս, պէխերը կը քաշէին կամաց մը, և իր փողակապին ռազմական հանգոյցը կը շտկէին վերջին նորաձևութեան համեմատ :

Տիկին Տը Լա Բօշ—Թիւկան զօրապետին հետ ծածկապէս կ'ափսոսար իր քրոջն աղջիկներուն յոռի դատտիրախութեան վըրայ, և Թօնըլիէ պարոնուհին ալ ամենեւին առիթ չէր փախցուներ յայտնապէս ցոյց տալու երիտասարդ Սիժիգմօնտ կոմսին անամթ և կեղծուպատիր անպիտանութիւնը :

Սակայն անձ մը կար որ այս պատուաւոր վէճերուն չէր խառնուեր, և որ նախ իր զեղեցկութեամբն և ապա իր ընթացքովը Պ. Տը Գամօրին սաստիկ համակրութիւնը կը զրաւէր . մեծ անուն մը կրող այլ խիստ աղքատ որբուհի մ'էր այս անձը զոր հաւասարապէս խնամելու և նայելու հոգն իրենց վրայ առնելու պարտաւորուեր էին տիկին Տը Լա Բօշ—Թիւկան, տիկին Թօնըլիէ, իբր անոր տոհմուհիները : Անունն էր օրիորդ Չարլօթ աը Լիւզ տ'Էթրէլ ; որ ամեն տարի վեց ամիս կոմսուհին տունը, և վեց ամիս ալ պարոնուհիին տուն կը կենար : Քսանուհինք տարեկան էր այն ատեն : Ինքը մեծահասակ, խարտեշասէր, իսկ աչքքը խորունկ էր, որու իր գրեթէ սև յօնից բարձրաձև կամարը փոքր ինչ ստուեր կը տար : Իր հաւքուած թանձրախիտ մազերը տրամաբեկ և հոյակապ ճակատի մը շրջանակը կը կազմէին : Հագուուորը գէշ կամլաւ և ս է ըսել խեղճ էր, վասն զի ուզած չէր բնաւ իր տոհմուհիներուն մնացորդ զգեստները հագնիլ : Բայց իր ձեռնովը կարուած և կարուած ատուէ քայաներ իբր հինաւորաց մարմարեայ արձան մը կ'զգեստաւորէին զինքը : Թօնըլիէին աղջիկները սարսափազնայն կ'անուանէին, և կը քամահարէին զինքը : Ինքն ալ կ'արհամարհէր զանոնք : Բայց անոնցմէ տրուած այս

անուր և անուր շատ աղէկ կը յարմարէր իրեն: Երբ օրիորդ Շարլօթ կ'սկսէր քայլել, կը կարծէիր թէ պատուանդանէ մը կ'իջնէ: Գլուխը քիչ մը պզտի կ'երևար յունական արձաններու զլուխներուն պէս. իր քնքուշ և շարժուն ունդերը կարծես թափանցիկ փղովի մը վրայ քանդակուած էին ընտիր դրոշմով մը:

Տարօրինակ և քիչ մը վայրենի կերպարան մ'ունէր, ինչպէս կ'ենթադրենք թէ ունին որսուհի յաւերժահարսերը. սքանչելի էր ձայնը զոր աղնիւ կերպով կը գործածէր: Ասկից 'ի զատ կարելի եղածին չափ գիտէին թէ ճարտարութեանց մասին բուռն զգացում մ'ունէր նէ. բայց Շարլօթ օրիորդ Տըլիւզ Տէթրէլլուսէր անձ մ'ըլլալով մարդս կ'ստիպուէր անոր խորհուրդները գուշակելու: Այն ատենէն շատ առաջ Գամօր հետաքրքրութեամբ հարցուցած էր իւրովի թէ ինչ կ'անցնի այս ամիսի հողիին մէջէն: Իր բնական վեհանձնութենէն և քիչ մ'ալ թագուն հիացումէն ներշնչուելով իրեն պարծանք մը սեպած էր միշտ թագուհիի մ'արժանի մեծարանք նուիրել այս աղքատ աղջկան որ իր տոհմուհին էր, բայց Շարլօթ իր երիտասարդ ազգականին ուշադրութեանցն անտարբեր երևած էր միշտ, ինչպէս երևած էր իր ակամայ բարեգործուհիներուն բոլորովին ներհակ վարմունքին:

Գանվալօնի դղելին մէջ իր գիրքը տարօրինակ էր: Ալբրորոս վին լուռ, անմտադիր, օտարական էր. կարծես խորունկ նպատակի մը վրայ խորհողի մը պէս յանկարծ կ'արթնար, երկայն արտևանունքը վեր կ'ընէր, հոն հոս կը ժուռածէր կապոյտ նալուածքը, և ապա յանկարծ Գամօրին կ'ուղղէր, որ սարսիկ կ'ըզգար:

Աեսօրէ մ'ետք մինչդեռ Գամօր մատենատան մէջն էր, կամայ մը գուռը զարնուեցաւ, և օրիորդ Տըլիւք Տէթրէլլ ներս մտաւ գունաբեկ: Երիտասարդն ոտք ելաւ քիչ մը զարմացած, և բարեւեկ զան:

— Ըսելիք ունիմ քեզ, բարեկամ, ըսաւ օրիորդն իր յստակ և ծանր ձայնովը զոր թեթևակի կ'երազէր ակներև յուզում մը:

Գամօր անոր նայեցաւ, և բազմոց մը ցոյց տալէն ետք առջևն աթուի մը վրայ նստաւ:

— Բարեկամ, կրկնեց օրիորդը, զիս գրեթէ չես ճանչեր. բայց անկեղծ և համարձակ եմ. ուղղակի ըսեմ ինչ որ զիս հոս կը բերէ: Իրան է կործանուած ըլլալը:

— Ինչո՞ւ համար, օրիորդ:

— Միշտ բարեսիրութեամբ վարուեցար հետս, և այսպէս վարուողը գուռն ես միայն: Ուստի այս մասին քեզ երախտապարտ եմ, նաև

Չաւարտեց խօսքը, վարդազոյն կարմրուք մը ծաւալեցաւ իր այտերուն վրայ. ապա գլուխը օրեց ժպտելով իրր այնպիսի անձ մ'որ դժուարաւ իր քաջասրտութիւնը կը գտնէ նորէն:

— Աերջապէս, շարայարեց օրիորդ Տըլիւք Տէթրէլլ, սխալութեամբ եմ կեանքս քեզ տալու: Շատ վիպային պիտի գտնեն ընթացքս . . . : Բայց մեր երկուքին միացեալ աղքատութիւնը խիստ քաղցր կերպով կը պատկերի մտքիս առջև . . . : Կարծեմ թէ . . . ապահովեմ թէ պատուական կին մը պիտի ըլլամ էրիկի մը, եթէ սիրածս ըլլայ ան . . . : Եթէ ինչպէս լսեցի՝ կը պարտաւորիս մեկնիլ Քրանսայէն, հետո պիտի դամ . . . : Ամենուրեք և միշտ հաւատարիմ և արի ընկերուհիդ պիտի ըլլամ . . . : Ներէ, խօսք մ'ես ունիմ, պարոն Տը Գամօր . . . այս ընթացքս խայտառակ կը սեպուէր եթէ ներքին խորհուրդ մը պահէր . . . բայց ամենին ներքին խորհուրդ մը չպահէր . . . : Աղքատ եմ . . . հազար հինգ հարիւր ֆրանք եկամուտ ունիմ . . . : Եթէ իզմէն աւելի հարուստ ես, ետ կ'առնում բոլոր ըսածներս, և ոչինչ աշխարհիս մէջ կրնայ համոզել զիս հետո կարգուելու:

Օրիորդը լռեց, և իր հրաբորբոք աչերը Գամօրին վրայ յառեց տարօրինակ արտայայտութեամբ, անձկութեամբ և անմեղութեամբ մը:

Հանգիստաւոր լռութիւն մ'եղաւ: Այս երկու անձերուն մէջ, որոնց երկուքն ալ աղնիւ և շնորհազեղ էին, կարծես թէ նոյն պահուն սոսկալի ճակատադիր մ'ի կախ կը մնար, և թէ երկուքն ալ կ'զգային այս կախակայութիւնը:

Աերջապէս Պ. Տը Գամօր ծանր կերպով մը պատասխանեց:

— Անկարելի է քեզ ըմբռնել թէ ինչ փորձութեան կ'ենթարկես զիս . բայց ինքզինքս հարցուփորձեցի և տեսայ որ քեզ արժանի բան մը չկայ յիս : Կ'աղաչեմ, հաճէ ինձ հաւատալու թէ խնդիրն ոչ քու և ոչ իմ ունեորութեան վրան է . բայց որոշած եմ բնաւ չամուսնանալ :

Օրիորդ Տըլիւք Տէթրէլ երկար հառաչանք մը հանելէն ետք ոտք ելաւ :

— Մնաս բարեւ . բարեկամ, ըսաւ :

— Կ'աղաչեմ, կեցի՛ր տակաւին . . . կ'աղաչեմ, կեցի՛ր, ըսաւ երիտասարդը կամաց մը բազմոցին վրայ հրելով զան :

Տըլիւք Տէթրէլ նստաւ : Գամօր ըստ դիպուածի քանի մը քայլ առաւ իր յուզումը հանդարտելու համար . ապա կիսովին և ծաղկահաս աղջկան դէմը սեղանին վրայ նստելով, ըսաւ .

— Օրիորդ Շարլօթ, դժբաղդ ես դուն, այնպէս չէ :

— Քիչ մը, պատասխանեց :

— Զէ թէ այս միջոցին . . . այլ միշտ, ըսել կ'ուզեմ :

— Միշտ :

— Տը Լա Բօշ-Ժիւկան հօրաբոյրս խստիւ կը վարուի հետդ :

— Անշուշտ : Կը վախնայ որ իր տղան չհրապուրեմ . . . ո՛հ, Տէր իմ Աստուած :

— Թօնըլիէյի աղջիկները կը նախաձին քեզմէն, և իրենց հայրն ալ . . . կը տանջէ քեզի, այնպէս չէ :

— Անարժանաբար, ըսաւ Շարլօթ :

Եւ իր աչերէն երկու կաթիլ արտսուք բղխեցան իբր երկու ազամանդ :

— Օրիորդ Շարլօթ, ինչ կարծիք ունիս հօրաքեռս կրօնքին վրայ :

— Ինչ կարծիք կրնամ ունենալ այնպիսի կրօնքի մը վրայ որ ամենեին առաքինութիւն մը չտար, և որ ամենեւին մոլորութիւն մը չբառնար :

— Այսպէս ուրեմն դերահաւանտ ես :

— Մարդս կրնայ Աստուծոյ և Աւետարանին հաւատալ արանց հաւատալու հօրաքեռդ կրօնքին :

— Հօրաբոյրս քեզի վանքը կը մղէ . . . : Ինչո՞ւ չես մտներ վանքը :

— Կեանքը կը սիրեմ :

Գամօր անոր նայեցաւ պահ մ'առանց խօսելու, և կրկնեց .

— Այո, սիրելի է քեզ կեանքը, այսինքն արևը, միտքը, արհեստները, պերճանքը, այն ամեն բաներն որք քեզի պէս գեղեցիկ են . . . : Լաւ, բայց, օրիորդ, այդ ամեն բաները ձեռքիդ տակն են . . . : Ինչո՞ւ չես առնոր :

Շարլօթ զարմացաւ և կարծես խոռովեցաւ :

— Ինչպէս, հարցուց :

— Եթէ, պատասխանեց Գամօր, խելքիդ և գեղեցկութեանդ չափ քաջասրտութիւն ունիս, ինչպէս կը հաւատամ թէ ունիս, կրնաս յաւիտեան ազատիլ այն թշուառ հպատակութենէն որու բաղդն ենթարկեց քեզի : Քանի որ ատանկ հոյակապ ձիրք և յատկութիւններ ունիս, վաղը կրնաս մեծանուն և անկախ ճարտարուհի (artiste) մ'ըլլալ, հանդէսներով փառաւորիլ, հարստանալ, պաշտուիլ, Բարիդի և աշխարհիս սիրուհին ըլլալ :

— Նաև քուկդ, այնպէս չէ, ըսաւ տարօրինակ աղջիկը :

— Ներէ, օրիորդ Շարլօթ . . . : Երբ անստոյգ աղքատութեանս մայնակեցելու առաջարկութիւնը ըրիր ինձ, որ և է երկդիմի խորհուրդ մ'ունենալուդ կասկածը չըրի . . . : Կ'աղաչեմ, դուն ալ մի և նոյն կերպով անկասկած եղիր այս միջոցիս : Իբրեւ է որ բարոյականի մասին սկզբունքս շատ ընդարձակ է . բայց քեզի պէս սեզ եմ, և ստորերկրեայ ճամբաներով չեմ երթար նպատակիս : Թէև կարի գեղանի և սիրագրդիւ ես ըստ իս, ամեն անձնական շահէ բարձր զգացում մը կը գրաւէր զիս : Սաստիկ յուզեց զիս քու առ իս ունեցած համակրական աւելնդ, և կ'ուզէի ճշմարիտ բարեկամութեան մը խրատներով յայտնել թէ որքան շնորհասպարտ եմ քեզ այդ ընթացքիդ համար . . . : Բայց քանի որ կ'ենթադրես թէ յօդուտ իմ քեզի մոլորելու աղնիւ դիտաւորութիւնը ունիմ, կը լռեմ, օրիորդ, և ազատութիւնդ ես կը տամ քեզ :

— Շարունակէ, պարոն :

— Վստահութեամբ մտիկ կ'ընեն ինձ :

— Այո :

— Ապա ուրեմն, խօսիմ, օրիորդ Շարլօթ . աշխարհս քիչ տեսեսար . սակայն զինքը բաւական տեսած ըլլալով կրնաս դատում մ'ընել իր վրայ և զիտնալ թէ որքան կարևորութիւն կը պարտաւորիս տալ իր համարման : Աշխարհս է քու ընտանիքը և իմս . աշխարհս է Պ. Թօնըլիէ, տիկին Թօնըլիէ, օրիորդք Թօնըլիէ, տիկին Տը Լա Բօշ-Թիւկան, և պղտի Սիմիամօնտը . . . : Արդ, օրիորդ Շարլօթ, այն օրն որ մեծանուն, հարուստ, յաղթական ճարտարուհի մը պիտի ըլլաս, կուռքի մը պէս պաշտուելով, կեանքի ամեն ուրախութիւնները լիարերան ըմպելով, այն օրը, կ'ըսեմ, անշուշտ հօրաքեռայրս Թօնըլիէ պիտի ըսէ թէ բարոյականը կը թշնամանես, տիկին Թօնըլիէ ամօթխաճութեամբ պիտի նուաղի իր ձեր սիրահարներուն գիրկը, և Տը Լա Բօշ-Թիւկան հօրաքոյրս ալ հեծելով դէպ երկինք պիտի վերցընէ իր գեղին աչերը . . . բայց, ճշմարիտը խօսելով, օրիորդ, այս բաներն ինչ կրնան ը'ել քեզ :

— Խրատ կը ասս ինձ որ անառակուհի մ'ըլլամ :

— Ամենևին : Միայն մէկ խրատ կը տամ քեզ, որ է ճարտարուհի մը, դերասանուհի մ'ըլլալ հասարակաց կարծիքը չնայելով, վասն զի միայն այդ պաշտօնին մէջ կրնաս անկախութիւն և հարստութիւն գտնել : Բան մ'ես ըսեմ. չկայ օրէնք մ'որ արգիլէ ճարտարուհի մը կարգուելու և պատուաւոր կին մ'ըլլալու՝ աշխարհիս հասկցած պատուաւորութեամբը, ասոր շատ օրինակները ունիս :

— Առանց մայրի, առանց ընտանիքի, առանց թե ու թիկունքի որքան ալ ջանամ, օրին մէկը անպատիւ աղջիկ մը պիտի ըլլամ . . . : Միթէ չեմ տեսներ ատի :

Պ. Տը Գամօր չպատասխանեց :

— Ինչո՞ւ բան մը չես ըսեր :

— Տէ՛ր Աստուած . վասն զի, օրիորդ, այս փափուկ խնդրոյն նկատմամբ մեր գաղափարները շատ կը տարբերին, վասն զի չեմ կրնար փոխել իմ գաղափարներս, և վասն զի կը փափաքիմ քեզ թողուլ քու կիներդ . . . : Ես հեթանոս մ'եմ :

— Ինչպէս . . . բարին և չարը քեզի համար անտարբեր են :

— Չէ, օրիորդ, բայց ինձի համար չարն է վախնալ այն անձերու կարծիքէն, զորս կ'արհամարհենք, կրօնական պարտքեր կատարել առանց հաւատալու, ծոռիլ այն նախապաշարու մներուն և ուրուականներուն ներքեւ որոնց ոչնչութիւնը զիտենք . չարն է զերի կամ կեղծաւոր ըլլալ՝ ինչպէս են մարդկան երեքուկէս քառորդը . չարն է տղեղութիւնը, տղիտութիւնը, ապշութիւնն և վատութիւնը : Բարին է գեղեցկութիւնը, տալանդը, զիտութիւնը և քաջութիւնը . . . : Ահա ամեն բան :

— Հմայա Աստուած, հարյուց Շարլօթ :

Գամօր չպատասխանեց :

Օրիորդ Շարլօթ պահ մ'անոր նայեցաւ ակնայեռ առանց հանդիպել կարենալու անոր աչերուն զոր Գամօր կը դարձունէր : Անտիական սրտանուհին տեսակ մը սաստիկ վճատութեամբ գլուխը ծռեց . ապա յանկարծ վեր ընելով գլուխը, ըսաւ .

— Կան զղացումներ զոր մարդ մը չկրնար հասկնալ : Գառնադին ժամերուս մէջ ստէպ մտքէս անցուցի այդ ազատ կեանքը որովպարիչ կը յորդորես զիս . . . բայց միշտ սոսկումով նահանջեցի գաղափարի մը . . . միայն մէկ գաղափարի առջև . . . :

— Ռո՛ն է այդ գաղափարը :

— Թերեւս մասնաւորապէս ես միայն ունիմ այս զղացումը . . . թերեւս ծայրայեղ հպարտութիւն մ'է այն . . . բայց՝ ինչ և է՝ ես ինքզինքս, անձս շատ կը յարգեմ. անձս իբր նուիրական բան մ'է ինձի համար : Երբ քեզի պէս բոլորովին անհաւատ ըլլամ, թէ և փառք Աստուծոյ, շատ հեռի եմ այդպիսի բանէ, դարձեալ պարկեշտ և անարատ պիտի ըլլամ, և միայն մէկ սիրոյ հաւատարիմ ըլլալու եմ պարզապէս մեծանձնութեանս պատճառաւ . . . : Լաւազոյն կը համարիմ, շարայարեց ցած և զսպուած այլ դրախչ ձայնով մը, լաւազոյն կը համարիմ խորան մը պղծել քան թէ ինքզինքս :

Ասի ըսելէն ետք ոտք ելաւ, գլուխովը մնաս բարևի փոքր ինչ ամբարտաւան նշան մ'ըրաւ, և դուրս ելաւ :

Պ. Տը Գամօր այս խօսակցութենէն ետք ժամանակ մը տարօ՞րէն մտատանջմնաց . զարմանք կը տային իրեն այն անդունդները զոր ընդնշմարած էր օրիորդին այս բնաւորութեան մէջ . բաւա- կան դժգոհ էր ինքն իրմէն քաւանց գիտնալու թէ ինչ պատ- ճառաւ . այս չէր բաւեր , և ահա սաստկապէս սիրահարած էր Շարլօթին որ իր ազգականն էր : Սակայն քանի որ ինք տկար գաղափար մ'ունէր կիներուն անկեղծութեան վրայ , ևս քան զևս համոզուեցաւ թէ օրիորդ տը Լիւք Տէթրէլ՝ իր սիրտն ու ձեռքը անոր նուիրելու եկած ատեն գիտէր անշուշտ թէ ին- քը՝ Գամօր՝ դարձեալ խիստ օգտաւէտ ամուսին մ'էր ներա հա- մար . ըսաւ իւրովի թէ քանի մը տարի առաջ թերևս միամտաբար խաբուէր այս նենգալի անկեղծութենէն . շնորհաւորեց ինքզին- քը՝ այս հրապուրելի ծուղակին մէջ չընկած ըլլալուն ու դիւրա- հաւանութեան և անկեղծ յուզման առաջին շարժում մը զսպած ըլլալուն համար : — Սակայն Գամօր այսպէս ինքզինքը շնորհա-ւորելու հոգէն կրնար ազատ մնալ : Ինչպէս շուտով պիտի իմա- նար ան , օրիորդ Տը Լիւք Տէթրէլ այս պարագայիս մէջ կատարե- լապէս անկեղծ , անշահախնդիր և վեհանձն եղած էր , ինչպէս երբեմն կ'ըլլան կիները : Միայն թէ ապագային մէջն ալ տակաւին այնպէս պիտի ըլլար արդեօք այս պատանուհին : Ասի կասկածելի էր շնորհիւ Պ. տը Գամօրի : Շատ անգամ կը պատահի որ մար- գերը շատ արհամարուելով կ'ապականին , և կիներն ալ շատ կաս- կածելի սեպուելով կը կորսուին :

Գրեթէ ժամէ մ'ետք նորէն մատենատան դուռը զարկին : Գամօրին սիրտը թեթեւակի բազխեց : Գաղտնապէս յուսաց թէ նորէն պիտի տեսնէ օրիորդ Շարլօթը : Բայց մտնողն էր զօրա- պետը :

Զօրապետը Գամօրին մօտեցաւ համբուած քայլերով և ծովային հրէշի մը պէս շնչելով , և զան օձիբէն բռնելով , ըսաւ .

- Ինձ նայէ , երիտասարդ դու :
- Քեզ կը նայիմ , զօրապետ :
- Ի՞նչ կ'ընես հոգ :
- Կ'աշխատիմ , զօրապետ :

— Շատ աղէկ . . . նստի՛ր նայիմ . . . : Չէ , չէ , նստի՛ր : ըսաւ թոթովու մով :

Այն ատեն ինքն ալ նետուելու պէս բազմոցին վրայ նստաւ : Քիչդ հոն ուր նստած էր օրիորդ Տէթրէլ . այս պարագան յոյսե- ըր կը փոխէր :

— Ինձ նայէ , կրկնեց երկար լուութենէ մ'ետք :

— Բայց ի՞նչ նայիմ , զօրապետ :

— Ի՞նչ նայիս . . . ի՞նչ նայիս . . . : Բայց միթէ չես նշմա- րեր քանի մ'օրէ ՚ի վեր տարօրէն յուզուած ըլլալս :

— Տէր Աստուած , չէ , զօրապետ , բան մը չնշմարեցի :

— Գրեթէ դիտող չես եղեր : — Տարօրինակ կերպով յուզուած եմ , յայտնի յայտնապէս կ'երևայ յուզմունքս , և ասի այնքան սնու- տիկ է որ , կ'երգնում արտուոյս վրայ թէ կան վայրկեաններ ուր կը դրդուիմ հաւտալու թէ հօրաքոյրդ իրաւունք ունի , և թէ սրտիս մէջ հիւանդութիւն մ'ունիմ :

— Բն , զօրապետ , հօրաքոյրս երազ կը տեսնէ . . . մանկան մ'երակին պէս է երակիդ զարկը :

— Ար կարծես . . . : Թէև մահէն չեմ վախնար , բայց վեր- ջապէս միշտ ձանձրալի բան մ'է այն . . . : Արդ , ինչպէս ը- սի արդէն , շատ յուզուած եմ . . . պէտք է որ ասի վերջ ունե- նայ , կը լսես :

— Այն , զօրապետ . . . բայց ես ի՞նչ կրնամ ընել ատոր :

— Հիմնակ պիտի իմանաս : — Ազգականն ես , այնպէս չէ :

— Իրօք , այդ պատիւը ունիմ :

— Բայց շատ հեռի ազգականն ես . . . : Քու ազգականու- թեանդ աստիճանաւ ուրիշ երեսունվեց ազգական ևս ունիմ . . . և բացէ ՚ի բաց ըսեմ , քեզ բան մը չեմ պարտաւորիր վերջապէս :

— Բայց բան մը չեմ ուզեր , զօրապետ :

— Աղէկ դիտեմ չուզելդ : — Ուստի խիստ հեռաւոր ազգականն ես . . . բայց ուրիշ բան կայ . . . : Հայրդ կեանքս ազատեց Աթլաս լեռան վրայ . . . : Անշուշտ պատմած է քեզ իրողու- թիւնը . . . : Չէ . . . : Լնա , չեմ զարմանար չպատմած ըլ- լալուն . . . : Հայրդ անանկ շաղակրատ մարդ մը չէր . . . :

Մարդ էր ան : — Եթէ զօրականութեան պաշտօնէն քաշուած չըլլար, դեղեցիկ սպառայ մ'ունէր . . . Պ. Բեյրիսիէին, Պ. Գանրօպէրին, Պ. Մաք-Մահօնին և այլոց շատ խօսքը կ'ըլլայ . . . : Գէշ չեմ խօսիր անոնց դէմ . . . : Արթուած երիտասարդներ են . . . դէթ ես այնպէս կը ճանչեմ զանոնք, բայց հայրդ զանոնք շատ դերազանցած պիտի ըլլար, եթէ առջև անցնելու նեղութեան յանձնառու ըլլար . . . : Ինչ և է, խնդիրն ատոր վրայ չէ : — Ահա ըսեմ պատմութիւնը. Աթլասի մէկ կիրճէն կ'անցնէինք . . . ետ խուսելով . . . հրամանակալութիւն չունէի . . . զօրասիւնին ետեւէն կ'երթայի իբր այսպիսի ուղղմային արշաւանք սիրող, աւելորդ է ըսել թէ ինչ պարագայով . . . : Արդ ինչպէս ըսի մենք ես կը խուսէինք . . . լուսնէն քարերու և գնտակներու անձրև մը կը տեղար մեր վրայ . . . և քիչ մ'անկարգութիւն կը պատճառէր զօրասիւնին . . . : Ես թիկնապահներու մէջն էի . . . : Բնօր, և ահա ձիս կը մեռնի, ես ալ տակը կը մնամ . . . : Արճէն հաղար հինգ հարիւր ոտք բարձր զառիվերի մը վրայ սանտրի պէս կեղտոտ հինգ աւազակներ կային . . . որք գեռ աչքիս առջևէն չեն երթար . . . : Սահելով վար իջան այս աւազակները, երիվարիս և իմ վրայ ընկան, կիրճը ճիշդ այն տեղ անկիւն մ'ունէր, այնպէս որ ոչ ոք կը տեսնէր ինչ վտանգի մէջ գտնուիլս . . . կամ թէ ոչ ոք կ'ուզէր տեսնել, որ մի և նոյն բանը ըսել է . . . : Ինչպէս ըսի, անկարգութիւն կար . . . : Արդ, կ'աղաչեմ քեզի որ հաւատաս թէ ձին և հինգ արաբները կռնակիս վրան գտնուելով շատ անհանգիստ էի . . . : Ար խեղդուէի . . . բոլորովին անհանգիստ վիճակի մէջ էի ես . . . : Ահա այն ատեն հայրդ իբր շնորհալի տղայ մ'եկաւ ազատեց զիս նեղ վիճակէս . . . : Իրեն քիչ մ'օգնեցի երբ ոտք ելայ . . . բայց ինչև է, այս բանը չ'մոռցուիր : Օ՛ն, համարձակ խօսինք : Սեծ դժկամակութիւն ունիս եօթն հարիւր հազար Փրանքի եկամուտ մը վայելելու և իլմէն ետք Գանվարօն Տ'Արմէնի մարքիզն անուանելու : Պատասխանէ : Թեթևակի կարմրեցաւ երիտասարդ կոմսը : — Գամօր կ'անուանիմ ես, ըսաւ :

— Չէս ուզեր որ քեզի որդեգրեմ . . . : Ար մերժես անուանս և դոյքիս ժառանգորդն ըլլալը : — Այո՛, զօրասկես : — Ա'ուզես որ ատոր վրայ խորհելու ժամանակ տամ քեզ : — Չէ, զօրասկես. իմ մասիս ունեցած վեհանձնական զիտաւորութիւններէ դանկեղձարար կ'ողտքուիմ և երախտադէտ եմ, մակայն պատուոյ խնդիրներու մէջ բնաւ չեմ մտածեր : Զօրասկետը շողի արձակող շողեկառ քի մը պէս աղմկալի շնչումներ ունեցաւ : Ոտք ելաւ, սրահին բոլորտիքը գարձաւ երկու կամերեք անդամ, ոտքերը դուրս, կուրծքը կորսուած, ապա եկաւ նստաւ բազմոցին վրայ որ հեծեց : — Ի՛նչ են նպատակներդ, հարցուց : — Նախ յոյս ունիմ աւելցնելու ինչքս որ փոքր ինչ թեթև է : Արծուածին չափ անտեղեակ չեմ գործերու նկատմամբ : Հօրս յարաբերութիւններն և իմիններս քանի մը արհեստական և գանձային մեծ ձեռնարկութեանց դուրս բաց կը թողուն ինձ, և կը յուսամ թէ շատ աշխատութեամբ և կամքով պիտի յաջողիմ անոնց մէջ : Ասկից 'ի զատ հրասարակային կեանքի պատրաստուելու զաղափար մ'ե պարագաներուն թոյլատուութեամբն երեսփոխան ըլլալու փափաքն ունիմ : — Ա՛յո, շատ լաւ. պէտք է որ մարդս բան մ'ընէ : Անդործութիւնն ամեն մարտնայ մայրն է . . . : Քեզի պէս ես ալ ձին կը սիրեմ. ազնիւ կենդանի մ'է ձին . . . : Սաստիկ հետաքրքիր եմ ձիարշախ կռիւններուն. ասոնք ձիական ցեղը կը բարուքեն, և մեր հեծելազօրաց երիվարներուն պակասը լեցնելու մեծապէս կը նպաստեն. բայց ձիարշախ զուարճութիւն մ'ե չէ թէ արհեստ մ'ըլլալու է . . . : Այսպէս ուրեմն երեսփոխան ըլլալ կ'ուզես, հա՛ն : — Ժամանակին շնորհիւ, զօրասկես : — Անչնչաւ յայտնի բան մ'է այդ . . . : Բայց ես կրնամ օգնել քեզ այդ ճամբուն մէջ : Երբ սիրտդ ուզէ, հրաժարականս պիտի տամ, բարի և հաւատարիմ ընտրողներս պիտի յորդորեմ որ քեզ քուէ տան, և տեղս պիտի բռնես : Ասի հաշիւիդ կը գո՞յ :

— Աստարեւայէս, զօրապետ, և բոլոր սրտովս շնորհակալ եմ քեզէ, բայց ինչո՞ւ հրաժարական տաս :

— Հա՛, պատճառը կը հարցնես, լնու . ըսեմ ուրեմն, վասն զի նախ կ'ուզեմ օգտակար ըլլալ քեզ, երկրորդ՝ ալ կ'սկսիմ ձանձրանալ երեսփոխանութեանն, բայց ուրիշ բան մ'ալ կայ, այսինքն անձնապէս գոհ պիտի ըլլամ կառավարութեան այս պղտի դասը տալով : Ար մաղթեմ որ այս դասէն օդուտ քաղէ այն . . . : Ար ձանչես զիս, յեղափոխական մը չեմ . 'ի սկզբան կարծեցի թէ այս բանս առջև պիտի երթայ . . . բայց երբ կը տեսնեմ անցած բաները :

— Ի՞նչ կ'անցնի, զօրապետ :
— Մարդս երբ կը տեսնէ թէ Թօնըլիէ մը տերութեան մէկ բարձրաստիճան մարդն է . . . յիրաւի, Տակիտոսի գրիչն ունենալ կ'ուզէ : Երբ 1848ի միջոցներն ինձ եղած անարժան անիրաւութեան մը վրայ դադարական վիճակը մտայ, պահեստականի (Réserve) հասակ չունէի տակաւին, և դեռ կարող էի լաւ և հաւատարիմ ծառայութիւններ ընելու . . . : Իրերու կանոնաւոր վիճակի մը մէջ կրնայի փոխարինութիւն մը յուսալ . . . : Սակայն այս փոխարինութիւնը գտայ բարի և հաւատարիմ ընտրողացս վստահութեան մէջ . . . բայց մարդս վերջապէս ամեն բանէ կը ձանձրանայ, սիրելի տղաս . . . : Լիւքսանպուրի . . . ըսել կուզեմ Պուրպօն պալատին նիստերը քիչ մը յոգնութիւն կը տան ինձ . . . : Երկար չընեմ, թէ և ցաւ մը պիտի զգամ պատուելի ընկերներէս և սիրելի ընտրողներէս բաժնուելովս, բայց և այնպէս պիտի հրաժարիմ պաշտօնէս երբ պատրաստ և տրամադիր ըլլաս : Գաւառին մէջ անշարժ կալուած մը չունիս :

— Այո՛, զօրապետ, կալուած մ'որ մօրս էր . . . : Պղտի ապարան և փոքր ինչ երկիր որ Բէօյլեի կ'անուանի :

— Բէօյլեի . . . Տէրամէօրէն երկու քայլ հեռի . . . աղէկ, շատ աղէկ . . . : Ահա ատի ձամբայ ելնելու պատրաստութիւնն է :

— Այո՛, բայց դժբաղդութիւն մը կայ . ըսել կ'ուզեմ թէ ստիպուած եմ ծախելու այս երկիրը :

— Ինչո՞ւ համար, շուտիկ տղայ :

— Չօրապետ, այն երկրէն 'ի զատ ոչինչ ունիմ այլ : Տասն

հազար ֆրանքի չափ եկամուտ կը բերէ այն : Գործերու մէջ նետուելու համար դրամագլուխներու, ստակ դնելու պէտք ունիմ, և չեմ փափաքիր փոխ ստակ առնուլ :

Չօրապետն ոտք ելաւ, և իր մարտական ու կանոնաւոր քայլովը նորէն սրահին տախտակամածը դղրդեց . ապա վերստի՞ բազմոցին վրայ նետուելու պէս նստաւ :

— Պէտք չէ ծախել երկիրդ, ըսաւ : Քեզ պարտք մը չունիմ ամենեւին . . . բայց սէր ունիմ վրայդ . . . : Չես ուզեր որդեգիր զաւակս ըլլալ, կրցախիմ, և կ'ստիպուիմ ուրիշ նպատակներու անցնիլ . . . : Ա'իմացնեմ քեզ թէ ուրիշ նպատակներու կ'անցնիմ . . . : Պէտք չէ ծախել երկիրդ, եթէ իրօք կ'ուզես երեսփոխան ըլլալ, վասն զի եթէ ծախես, այս գաւառին և մասնաւորապէս Տէրամէօրի մարդիկն ալ քուէ չպիտի տան քեզ : Բայց ստակի պէտք ունիս : Թո՛ղ տուր ինձ որ երեք հարիւր հազար ֆրանք փոխ տամ քեզ : Երբ կարող ըլլաս վճարելու, ետ պիտի տաս ինձ այդ գումարը առանց շահի, և եթէ ետ չտաս, գոհ պիտի ընես զիս :

— Բայց, յիրաւի, զօրապետ . . . :

— Օ՛ն, ընդունէ իբր աղցական, իբր բարեկամ . . . իբր բարեկամի մը տղայ, վերջապէս ինչ անուսով որ կ'ուզես . . . բայց ընդունէ, թէ ոչ զիս ստուգապէս պիտի վիրաւորես :

Պ. Տը Գամօր ոտք ելաւ, զօրապետին ձեռքը բռնեց, աշխուժով սեղմեց, և կտրուկ ձեռով մ'ըսաւ .

— Ա'րնդունիմ, պարոն, շնորհակալ եմ :

Չօրապետն այս խօսքին վրայ ոտք ելաւ կատաղի առիւծի մը պէս՝ պետերը տնկուած, ունդերը քայուած ոտք կը ծխէին . ճշմարիտ դաղանութեամբ մ'երիտասարդ կոմսին նայեցաւ, և յանկարծ իր կուրծքին վրայ քաշելով սրտաքին պապաւ զան : Ապա իր սովորական հանդիսաւորութեամբը դէպ 'ի դուռը քայլեց, այտին վրայէն անտես մատով մ'արտասուքի կաթիլ մը սրբեց, և դուրս ելաւ :

Չօրապետը բարի մարդ մ'էր, և բարի մարդոց շատերուն պէս երջանիկ չեղած էր այս աշխարհի մէջ : Արնայիր իր այլան-

գալութեանց վրայ խնդալ, բայց չէիր կրնար որ և է մոլութիւն մը տալ իր երեսին : Միաքը փոքր ինչ նեղ, այլ սիրտն անբաւ էր : Իրապէս վեհերոտ էր, նա մանաւանդ կիներուն հետ : Փափակ, եռանդոտ և սրբախեաց էր : Քիչ սիրած էր, և ամենևին չսիրուած էր : Ար պնդէր թէ իրեն եղած մէկ անիրաւութեան վրայ դադարակահն վիճակը մտած էր : Ըսենք թէ ստուգապէս ինչ էր այս անիրաւութիւնը : Քառասնամեայ հասակին մէջ կարողուած էր թշնամիէն սպաննուած աղքատ դնդապետի մ'աղջկան հետ : Ամուսնութենէն քանի մը տարի ետք այս որբուհին խաբած էր էրիկը՝ ասոր բանակի օղնակահաններուն մէկին հետ սիրային յարաբերութիւն հաստատելով : Մասնութիւնը յայտնուած էր անոր մէկ անտիական ոսոխէն որ այս սրբապայի մէջ Իսկոյի վատ դերը խաղացած էր : Պ, ՏԸ ԳՎԱՄՕՐՈՆ այն ատեն վարդրած էր իր աստղազարդ ուսադիրները, և հետոյհետեւ երկու մեծամարտութեամբ՝ որք կը յիշուին Ափրիկէի մէջ՝ երկու օրուան մէջ մեռցուցած էր յանցաւորը և մատնաւն : Իր կինը մեռած էր քիչ մ'ատենէ ետք, և զօրապետն առաջուանէն աւելի մինակ մնացած էր : Պտուհային սիրով մխիթարուելու կարող մարդ մը չէր ան, անամօթ խօսքէ մը կը կարմրէր : Թատերական կարաւուհիներու խումբը վախ կը տար իրեն : Թէև ինք թերևս չհամարձակէր խոստովանելու, բայց իր հասակաորութեան հակառակ, իր սարսնալի պէտերովն ու սոսկալի կերպարանովը հանդերձ երազած էր անձնուիրապէս սիրուիլ կէտէկէ մը, որու առիցն առջև կարող ըլլար իր դիւցազնական և սարդսրախն բոլոր սիրուէտ զլացումները տարածել առանց ամչնալու և մանաւանդ առանց կասկածելու :

Այս երկու հետաքրքրական յարաւեպներով Գամօրին համար նշանաւոր եղած այն օրուան իրիկունն օրիորդ ՏԸ ԼԻՒՔ Տ'Էթրէլ վար չեջաւ ընթերելու : Մարդ զրկելով իմաց տուաւ թէ գլուխը սաստիկ կը ցաւի, և աղաչեց սր ներուի իր բացակայութիւնը : Այս լուրն ընդունուեցաւ ընդհանուր շշուքով մ'և տիկինն ՏԸ ԼԱ ԲՕՂ-ԺԻԿԿԱՆԻ մի քանի կծու խօսքովն, իբր թէ այս կինն ըսել ուզէր թէ օրիորդ ՏԸ ԼԻՒՔ Տ'Էթրէլ իր դրամական

վիճակին նայելով արտօնութիւն չունէր զլիտի ցաւ ունենալու : Բայց և այնպէս ուրախալի եղաւ ընթերիքը տիկին Պաղիէրի և տիկին Վան-Քիւրիի, նաև անոնց էրիկներուն շնորհիւ, որք նոյն իրիկուն Բարիդէն եկեր էին կիրակին իրենց կնիկներուն հետ անցունելու համար : Այս երջանկաւատ համախմբութիւնը տօնելու համար չորսն ալ սկսան շահախոյս լիարերան բաժակներ սրարսել, միանգամայն խօսիլ արկոցառակ խօսքերով և դերասանական նմանողութիւններով, որով և ծառաներն ալ խնդային :

Երբ նորէն սրահը դայիւն, տիկին Պաղիէր և տիկին Վան-Քիւրի գմայլելի բան մը սեպեցին իրենց էրիկներուն զխարկները առնուլ, մէջը գնել իրենց ոտքը, և այս կերպիւ որահին մէկ ծայրէն միւսը սկսան ոստատելով արշաւել : Նոյն միջոցին տիկին ՏԸ ԼԱ ԲՕՂ-ԺԻԿԿԱՆ զօրապետին երակին զարկը կը զննէր, և կը կարծէր թէ սաստիկ անկանոն էր այն :

Հետեւեալ առտու նախաճաշի ժամանակ զօրապետին բոլոր հիւրերը նոյն սրահին մէջ ժողովուեր էին օրիորդ Տէթրէլէն 'ի զատ որու զլիսայաւր կ'երևայ թէ կը շարունակուէր : Ար նշմարուէր նաև զօրապետին բացակայութիւնը, մինչդեռ ան բոլորովին քաղաքալար և ժամապահ մարդ մ'էր : Սրահը ժողովողները կ'սկսէին վրդովիլ այս բացակայութեան վրայ երբ դրան երկու թևերը յանկարծ բացուեցան, և զօրապետը ներս մտաւ օրիորդ Տ'Էթրէլին ձեռքը բռնած : Անտիական աղջկան աչերը շատ կարմիր և երեսն ալ շատ դունատ էր : Զօրապետը կաս կարմիր դարձած էր. քանի մը քայլով յառաջացաւ հասարակութիւնը բարեւելու եկող գերասանի մը պէս, չորս քին նայեցաւ շանթարձակ աչերով, և հը՛՛ մ'ըրաւ, որու արձագանդը կրկնուեցաւ դաշնակին ստուարածայն թերեւէն :

— Սիրելի հիւրերս և բարեկամներս, ըսաւ այն ատեն որոտալի ձայնով մը, թիլ տուէք ինձ ներկայել ձեզ Գանվալօն Տ'Արմէնի մարքիզոհին :

Արջային բեռնի սառնակոյտ (banquise) մ'ոչ այնքան լրին և ցուրտ է որքան եղաւ զօրապետին սրահն իր այս յայտարարութենէն ետք :

Պ. Տը Գանվալօն՝ օրիորդ Տ'էթրէլը միշտ ձեռքէն բռնած կը պահէր իր կեդրոնական գիրքը, և իր շանթարձակ նայուածքը տակաւին ներկայ գտնուողներուն վրայ կ'արձակէր. սակայն ինքն իր վրայ այնքան կը զարմանար և իր ըրած տպաւորութեան վրայ այնքան կը շփոթէր որ աչքերը կ'սկսէին մոլորիլ և ջլաձգային կերպով շրջիլ ակնակապիճներուն մէջ:

Պ. Տը Գամօր օգնութեան հասաւ իրեն; և ձեռքը բռնելով ըսաւ .

— Ար շնորհաւորեմ զքեզ, զօրասկես . . . : Յիրտի ուրախութիւն մ'է ինձ երանութիւնդ . . . մանաւանդ թէ քեզ արժանի երանութիւն մ'է ատի :

Ապա մտակով օրիորդ Տ'էթրէլին՝ խոնարհութիւն մ'ըբան ստուգապէս շնորհալի կերպով մը, և ձեռքը թոթովեց :

Երբ ետեւը դարձաւ իր Տը Լա Բօշ-Ժիւկան հօրաքոյրը զօրասկեսին դիրքը աեսնելու շուարումը ունեցաւ : Հօրաքոյրն զօրասկեսին դիրքէն օրիորդ Տ'էթրէլին փարեցաւ, որ անոր զգուանաց բռնութենէն պահ մը վախցաւ կարծելով թէ գուցէ զինքը խեղճ գելու գաղտնի գիտաւորութիւնը ունի ան :

— Զօրասկես, ըսաւ այն ատեն տիկին Տը Լա Բօշ-Ժիւկան ցաւաղին ձայնով, ձեր պաշտպանութեանը կը յանձնեմ օրիորդ Տ'էթրէլը, այնպէս չէ . . . այն, ձեր պաշտպանութեանը կը յանձնեմ . . . վասն զի աղջիկս է, երկրորդ զաւակս է ան . . . : Սիժիսման, համբուրէ սոհմուհիդ . . . : Ար ներէք որ համբուրէ, այնպէս չէ, զօրասկես : Ո՛հ, մարդս այս տեսակ անձերէ զրկուած ժամանակ միայն ստուգապէս կ'իմանայ թէ կրքան սէր ունի անոնց վրայ . . . :

Եւ տիկին Տը Լա Բօշ-Ժիւկան ուղիտօրէն արտօսեց թափեց :

Զօրասկետը՝ որ կոմսուհոյն սրտին նկատմամբ բարձր գաղտնիք մ'երկնել կ'սկսէր, հաւաստեց անոր թէ օրիորդ Տ'էթրէլին հայր մ'է բարեկամը պիտի ըլլայ ինք : Տիկին Տը Լա Բօշ-Ժիւկան այս քաղցր խոստումին վրայ առանձին անկիւն մ'երթալով վարդաղբի մը շուքին ներքե նստաւ, ուր ժամէ մ'աւելի անոր լալն և խնջելը լսուեցաւ, վասն զի երանութեանը պատճառաւ արտրժակը կտրուած ըլլալով չկրցաւ նախաձաշել ան :

Զօրասկեսին այս յանդուգն ընթացքէն և Տը Գամօրին ու տիկին Տը Լա Բօշ-Ժիւկանին շնորհաւորութիւններէն ետք ամեն մարդ վայելչութեամբ վարուեցաւ : Սակայն Թօնըլիէի աղջիկները գորովասիրտ կոմսուհոյն չափ եռանդով չբացին իրենց սիրտը, և զիւրին էր տեսնել թէ տիկին Պագլիէր և տիկին Աւան-Քիւլիբ գառնութեամբ կ'երեակայէին այն սովիներու և աղամանդներու անձրեւը որ իրենց մօրաքեռ աղջկան վրայ պիտի տեղար և անոր գեղեցկութիւնը պիտի փառաւորէր : Այս մտտին բնականաբար Պ. Պագլիէր և Պ. Աւան-Քիւլիբ ամենէն առաջ վիշտ կրեցին, և իրենց գեղաշնորհ կիներն այն օրը բազմիցս հասկըցուցին անոնց թէ սաստիկ կ'արհամարհուին իրենցմէ : Այն օրը տրտմալի կերակի մ'եղաւ այս պարոններուն համար :

Թօնըլիէի ընտանիքը զգաց սակայն թէ ալ պարսաւոր չէր զգուշութեամբ վարուելու, ուստի հետեւեալ օրը փոքր ինչ ցուրտ մնաք բարեներէն ետք մեկնեցաւ դէպ 'ի Բարիզ :

Տիկին Տը Լա Բօշ-Ժիւկան աւելի ազնուութեամբ վարուեցաւ : Յայտնեց թէ իր ամենտիրելի Շարլօթին մայրութիւն պիտի ընէ մինչև խորանին առջև և մինչև հարսանեկան սենեկին սեամը, թէ անոր օժիտը պատրաստելու պիտի զբաղի եռանդալին, և թէ հարսնիքն իր տունը պիտի ըլլայ :

— Արձըր տանի զիս, սիրելի կոմսուհիս, ըսաւ զօրասկետը յանչափս հրճուելով, պէտք է որ բան մը խոստովանեմ քեզ . . . քսեկ կ'ուզեմ թէ զարմանք կը տաս ինձ . . . : Անիրաւութիւն, սաստիկ անիրաւութիւն ըրի քեզի դէմ : Այո, շիտակը յանցանքս կը խոստովանեմ. կը կարծէի թէ խոտասիրտ, շահախնդիր, և փոքր ինչ կեղծ ես . . . : Այլ սակայն սխալեք եմ : Պատուական կիւն մը, աղնիւ սիրտ մը, դեղեցիկ հոյի մ'ես : Սիրելի բարեկամուհիս, զիս հաւատրի բերելու ճշմարիտ միջոցը գտար, քա՛նի որ կ'ուզես հաւատրի բերել զիս . . . : Երբեմն կը խորհէի թէ կրօնքի մասին պատիւը կը բաւէ մարդոս, այնպէս չէ, Գամօր . . . : Բայց անկրօն մը չեմ, սիրելի կոմսուհիս, և սրտուոյս վրայ կ'երգնում թէ երբ քեզի ոչէս կատարեալ անձեր կը տեսնեմ, դէ՞մ անոնց հաճելի ըլլալու համար կը փափաքեմ հաւաք այն ամեն բաներու սրտնց կը հաւատան իրենք :

Պ. Տը Գամօր՝ զօրապետին չափ միամիտ չըլլալով՝ հետևե-
 քբբութեամբ կը հարցնէր իւրովի թէ ի՞նչ կրնար ըլլալ իր հօ-
 րաքեռ նոր խորամանկութեան դաղտնիքը, զոր նախազգալու հա-
 մար մեծամեծ ջանք ընելու հարկաւորութիւն չունեցաւ: Տիկին
 Տը Լա Բօշ-Ժիւկան ինքն ևս վերջապէս համոզուած ըլլալով թէ
 զօրապետն շնչերակի տարածման* (anevrisme) հիւանդութիւնը
 ունի, կը յուսար թէ ամուսնութեան հոգերն ու հնունուքը կրնա-
 յին իր հին բարեկամին կենաց աւելի շուտ վախճան տալ: Բայց
 այս յոյսը չունենար անգամ, Պ. տը Գանվալօնի տարիքը վաթ-
 սուսէն աւելի, իսկ Շարլօթ ծաղկահասակ էր, ինչչօքս նաև
 Սիժիւմօն: Ուստի Սիժիւմօն՝ եթէ պէտք ըլլար՝ կրնար քանի մը
 տարի սպասել, և կամաց կամաց սիրաբանելով հաճելի ըլլալան-
 տիական մարքիզօհօհիին մինչև այն օրն ուր զօրապետին մօզօլեան
 շիրմին վրայ թէ իր հետ և թէ իրեն վերաբերող ժառանգական
 ընչից հետ պիտի կարգուէր: Տիկին Տը Լա Բօշ-Ժիւկան իր ա-
 մեն յոյսերը ՚ի գերև հանող անակնկալ հարուածին ներքև պահ մը
 ձգմուէլէն ետք անհայտէս յանկարծ իր դիտաւորութիւնները
 փոփոխած և իր մարտիոցները կարծես հրարձակ թշնամիին առջև
 փոխած էր: Ահա այս բանին վրայ կը մտնար իր վարագոյրին
 ետևը լալով և խնջելով:

Այս ամուսնութեան լուրէն Պ. Տը Գամօրին կրած անձնական
 տպաւորութիւնները բոլորովին ախորժելի չէին: Նախ ստիպուած
 էր ինքնին խոստովանել թէ խիստ գէշ կերպով դատած էր օրի-
 որդ Տ'Էթրէլը, և թէ սա՛ զօրապետին եօթն հարիւր հազար
 ֆրանք եկամուտը իրեն կը զոհէր այն պահուն ուր իրմէն կ'ամ-
 բաստանուէր իր փոքրագումար հարստութեան վրայ իբրև աչք
 տնկող մը: Ուստի Տը Գամօր ձանձրութեամբ կ'զգար թէ այս
 դործին մէջ գեղեցիկ գեր ունեցողը ճիշդ ինքը չէր: Երկրորդ՝
 կը տեսնէր որ ստիպուած էր սոյն միջոցէն զպելու այն թագուն

* Անբնական էլանդն սր արխանով կը կազմուի և շնչերակն ներքին
 հետ կը շարունակուի:

Ծ. Թ.

տրիքը (passion) զոր իրեն կը ներշնչէր այն դեղանի և տարօրի-
 նակ անձը: Ար խորհէր որ օրիորդ Տ'Էթրէլ ներկային և ապա-
 գային մէջ զօրապետին թէ իբր ամուսնուհին (épouse)- և թէ իբր
 այրի կինը բոլորովին խոյս կը տար իրմէն, այս ձերուհին և
 բարեկամին շնորհքը ընդունելէն ետք անոր կինը մնլորելը, կամ
 աղքատութեանը պատճառաւ հետը կարգուելու չհաւանելէն ետք
 օր մը նոյն կինը այրի և հարուստ տեսնելով հետն ամուսնալն
 իրեն կ'երևար անարժանութիւն մը կամ նուաստութիւն մը, զոր
 սրտովը հաւասարապէս և մի և նոյն ակներև անաչառութեամբ
 չէր ներեր իրեն, եթէ բառ մ'և ծաղր մը չէր այն պատիւը զոր
 իր կենաց միակ օրէնքը բրած էր: Պ. Տը Գամօր առանց դեղե-
 տելու հասկցաւ այս կէտը և ըստ այնմ համակերպեցաւ:

Պ. Տը Գամօր չորս կամ հինգ օր ևս Գանվալօնի ապարանքը
 մնաց անթերի վարմունքով: Օրիորդ Տ'Էթրէլի հետ աղջիւ և
 զոյշուշազրութիւններով վարուեցաւ, ուշադրութիւններ որոց հետ
 մեղամաղձութեան վայելուչ մաս մը խառնուած էր, և որք իր ե-
 բախտագիտութիւնը, մեծարանքը և միանգամայն ցատերը յայտնեցին
 անոր: Պ. Տը Գանվալօն ևս ոչ նուազ դահ եղաւ երիտասարդ
 կոմսին վարմունքէն, որ դորովալի յօժարութեամբ մ'իր հիւրքն-
 կալին տկարութիւնը նկատողութեան առաւ, անոր նշանուհիին
 գեղեցիկութեան վրայ քիչ և բարոյական յատկութիւններուն վրայ
 շատ խօսեցաւ, և այս ամուսնութեան ապագային վրայ խիստ ու-
 ղոքելի վստահութիւն մը ներշնչեց զօրապետին:

Պ. Տը Գամօր մեկնելէն օր մ'առաջ զօրապետին առանձին սե-
 նեակը կանչուեցաւ:

— Սիրելի բարեկամ, ըսաւ Պ. Տը Գանվալօն իր սեղանառ-
 րին վրայ քաշուած երեք հարիւր հազար ֆրանքի փոխանակագիր
 մը յանձնելով Պ. Տը Գամօրին, խիղճի հանդարտելու համար կը
 պարտաւորիմ յայտնել թէ քեզ բրած այս փանաքի ծառայութիւնս
 օրիորդ Տը Լիւզ Տ'Էթրէլին իմացուցի: Գիտնաս, սիրելի բարե-
 կամ, որ օրիորդ Տը Լիւզ Տ'Էթրէլը վրայ շատ համարում և
 բարեկամական սէր ունի: Հետևաբար մեծ գոհունակութիւն ցոյց
 տուաւ այս լուրը ստնլով: Իրեն իմաց տուի նաև թէ որ և է

ընկալողիւր անուշ չեմ ուզեր այս գումարին փոխարէն, և թէ այս մասին երբէք գտա մը չպիտի բացուի քեզի դէմ: Օրիորդ Տը Լիւզ Տ'Էթրէլ՝ որ՝ կը խոստովանիմքեզ թէ միակ ժառանգուհիս սիրտի ըլլայ՝ սրտադին հաւանեցաւ գիտաւորութեանցս: Հիմա, սիրելի՛ Գամօր, պղտի ծառայութիւն մ'ըրէ ինձ: Հասկցընեմքեզ միաբն. բսել կ'ուզեմ թէ շատ ուրախ կ'ըլլայի եթէ օրինաւոր փառասիրութեան նպատակներուդ հասնելու համար անմիջապէս գործել սկսիլդ տեսնէի: Նոր կացութիւնս, հասակս, յօժարութիւններս, նաև այն յօժարութիւնները զոր կ'ենթադրեմ թէ ունի մարդիզուհին, բոլոր պարագայ ժամանակներս և գործելու բոլոր աղատութիւնս կը պահանջեն: Հետևաբար կը փափաքիմ կարելի եղածին չափ շուտ յանձն առնել քեզի իմ քաջ և հաւատարիմ ընտանիքներուս որպէս զի թէ օրէնսդ ժողովին և թէ դաւառական ընդհանուր ժողովին անգամ ընտրուիս, և ալէկ կ'ընես եթէ նախ և առաջ յաջողիս ընդհանուր ժողովին անգամութիւնը ստանձնելու: Ինչո՞ւ համար ուշանաս: Քաջահմուտ և քաջարժան անձ մ'ես . . . : Ուրեմն ի՞նչ հարկ սպասելու, ճն, յառաջ երթանք: Սկսինք մեր գործողութիւնները, կ'ուզէս սկսիլ:

— Զօրապետ, նախապատիւ կը համարէի փոքր ինչ հասուն ըլլալ . . . սակայն ձեր բարի յօժարութեանց համեմատ հիմա վարուել չուզելը ստուգապէս յիմարութիւն ու միանգամայն ապերախտութիւն մ'է . . . : Նախ ի՞նչ ընել պէտք է: Ըսէք, նայիմ:

— Բարեկամ, վաղը փոխանակ դէպ ՚ի Բարիզ մեկնելու պէտք է մեկնիլ դէպ երկիրդ որ . . . Բէօյելի կ'անուանի կարծեմ . . . չըսիր թէ Բէօյելի է անունը . . . : Լաւ, ուրեմն պէտք է Բէօյելի երթալ և Տէրամէօրը շահիլ:

— Ինչ է Տէրամէօրը ըսածդ, զօրապետ:

— Տէրամէօրը չճանչես . . . : Բայց, իրաւ է, այն, չես կրնար ճանչել զան . . . : Արո՞ղը տանի, կրողը, չճանչելը ձախորդ պարագայ մ'է: Տէրամէօր գաւառին մէջ ամենազօր է . . . : Այլ լանդակ մ'է Տէրամէօր, բայց լաւ տղայ մ'է . . . : Ինչպէս պէս պիտի տեսնես, շատ լաւ տղայ մ'է, ինչպէս նաև իր քեռաղջիկը, խիստ յարգելի կին մը: Ինձ նայէ, պէտք է հաճելի

ըլլալ անոնց . . . այս զոհողութեան փոխարէն միայն կրնաս յաջողիլ . . . : Ար կրկնեմ թէ Տէրամէօր գաւառին տէրն է: Ան կը պաշտպանէր զիս . . . եթէ ոչ յիրաւի կ'ըսեմ թէ կէս ճամբան մնացած կ'ըլլայի:

— Բայց, պարոն, ի՞նչ պէտք է ընել անոր հաճելի ըլլալու համար:

— Տէրամէօրի՞ն . . . : Ահա բսեմ . . . պիտի տեսնես զինքը . . . : Շատ անհեղեղ անձ մ'է: 1825էն ՚ի վեր Բարիզ գացած չէ. Բարիզէն և Բարիզ ցիներէն կը սարսափի . . . : Արդ՝ այս մասին իր ունեցած զաղափարները պէտք է քիչ մը շոյիլ . . . այս աշխարհիս մէջ քիչ մը խաբէութիւն պէտք է, պատանիդ դու:

— Բայց իր քեռաղջիկը:

— Ա՛հ, կրողը տանի. պէտք է քեռաղջիկանն ալ հաճելի ըլլալ . . . Տէրամէօր սաստիկ կը սիրէ զինքը. թէ և երբեմնակի գիմաղբութիւն ցոյց կը տայ, բայց և այնպէս անոր ամեն կամքը կը կատարէ . . . :

— Եւ ի՞նչ տեսակ կին է այդ քեռաղջիկը, զօրապետ:

— Ա՛հ, խիստ յարգելի, կատարելապէս յարգելի կին մ'է . . . : այրի կին մը . . . քիչ մը կրօնամուլ . . . բայց շատ կրթուած . . . խիստ արժանաւոր կին մ'է:

— Եւ ի՞նչպէս վարուիմ այդ կնկան հաճելի ըլլալու համար:

— Ա՛հ, կը նայիմ որ կարողութեանէս վեր բաներ կը հարցնես ինձ . . . : Ես երբէք չկրցած եմ կնկան մը հաճելի ըլլալ: Սաղի մը պէս սպուշ կը դառնամ անոնց քով . . . : Իմ ձեռքս չէ հաճելի ըլլալ անոնց . . . : Բայց դուն, ծաղկահաս ընկերս, դուն այդ մասին դաս առնուլու պէտք չունիս . . . անտարակոյտ հաճելի պիտի ըլլաս այդ կնկան, բաւական է որ վայելչութեամբ և ազնուութեամբ վարուիս . . . : աս հաւրի ըսելիքս . . . : Արջապէս պիտի տեսնես երկուքն ալ, և ապահովեմ թէ հրեշտակի մը պէս պիտի յաջողիս այս պարագային մէջ . . . : Տէրամէօրին և իր քեռաղջիկան հաճելի ըլլալ, աս հաւայ է յաջողութեան գաղտնի միջոցը:

Հետևեալ օրն առաւօտ Պ. Տը Գամօր Գանձալոյնի ապարանէն մեկնեցաւ այս ան՝ատար տեղեկութիւնները, նաև զօրապետէն Տէրամէօրին զրուած յանձնարար նամակ մ'ունենալով հետք. վարձու կառքով մ'իւր Վէօյեիլի երկիրը գնաց որ տասն միոն հեռի էր: Ճամբան երթալով կ'ըսէր իւրովի թէ փառասիրութեան շաղիին մէջ ամեն ինչ հեշտ և դիւրին չէ, և թէ խիստ էր 'ի սկզբան Տէրամէօրի և իր յարդելի քեռաղջկան կերպարաններուն նման երկու սպանական կերպարանքի հանդիպիլ այն շաղիին մէջ:

Պ

Վէօյեիլի կալուածը կը բաղկանար դաշտերու մէջկորսուած երկու ազարակէ և փոքր ինչ բարեձև տունէ մ'որու մէջ Պ. Տը Գամօրի մայրական ընտանիքը բնակած էր ատենօք: Իսկ ինք բնաւ չտեսած էր այս կալուածը: Ամառուան գեղեցիկ օրերէն մին երեկոյեան ժամն ութին հոն հասաւ: Իրենց տերեախիտ կատարները իրարու խառնող հինաուրց կնձնիներու երկայն և մթին ծառուղի մը գէպ այն տունը կը տանէր. այս բնակարանը չէր համապատասխաներ սոյն փառասոր յառաջարանին: Եւ յիրտի վերջին դարու մէջ կանդնուած փանաքի շէնք մ'էր, որ իբր զարդ լոկ իր յարկերուն վերեր քէօշք մ'և բոլորաձև լուսանցոյց մը ունէր, և որու մէկ կուշտը սակայն իշխանական աղանձտուն մը շինուած էր: Բայց այս տունն արժանապատուութեան կերպարան մը կ'առնուր իր առջևի կողմն իրարու վրայ դրուած երկու պզտի դարաստափներէ որոնց երկու սանդուղները կրանիթեայ վանդակներու վրայ կը կախէին: Աւերին դարաստափին մուտքին քով վանդակին մէն մի կողմն երկու քարաշէն կենդանիներ կային որք ժամանակու թերևս առիւծներու նմաներ էին, և որք հարիւր յիսուն տարիէ 'ի վեր մէկգմէկ կը գիշատէին աչքով:

Տան ետևն էր սարտէզն որու միջևը, Կիւրէի և Կարիի տաներու ձևեր ընծայող ծաղկոցի եզրերու մէջ որմաշէն պատուանդանի մը վրայ արևային մեքամաղձոտ շրջանակ մը կը նշմարուէր. աւելի հեռի կային խոստովանարաններու և տեղտեղ ալ ճատրակի հետեակներու ձևով կտրուած տուսախներ, ներսը, ճիշդ տան դէմ որմայեց ծառերու յատուկ կիսաբոլոր սրտ մը, աջ կողմն այն ատենուան ճաշակին համեմատ նոյնպէս քանդակուած մատաղի նշքարիններու ցանկ մը, խորշեր, դալարաշէն հովանոցներ և նշքարիններէ կազմուած լարիւրինդոս մ'որ հազարումէկ շրջաններով կ'ընկղմէր խորհրդաւոր ձորի մը մէջ: Այս ձորին մէջտարածուի փոքր շշուկ մը կը լսուէր մշտնջենապէս. շշուկը հանողն էր եփուն կաւէ շինուած յաւերժահարս մ'որու սափորն ջրաբաշխական անձանթոթ հնարքով մը գիշեր ու ցերեկ դոյզն ինչ ջուր կը թափէր լճակի մ'աւազանը. այս լճակն իր չորս դին հինաուրց եղևիններ ունէր և անոնց շուքին ներքև Ագերօնին պէս սեւաթոյր կ'երևար:

Այս ամեն իրերու տեսքէն Պ. Տը Գամօրին ընդունած առաջին տպաւորութիւնը բոլորովին սրտմալի և երկրորդն ալ աւելի վշտալի եղաւ: Ուրիշ ժամանակներ անշուշտ հետաքրքրութիւն մը պիտի ունենար անցելոյն այս յիշատակներուն միջևը մանկուհիի մը հետքը փնտտելու, մանկուհի մ'որ հոն ծնած էր, որ հոն մեծցած էր, որ իր մայրն եղած էր, և որ թերևս խանդաղատանօք օիրած էր այս ամեն իրերը. բայց Պ. Տը Գամօրին զրուութիւնը չէր ընդունէր այս տղայական բաները, ուստի մերժեց այս զաղափարները, եթէ միտքն եկան անոնք, և արագատես նա յուածքէ մ'ետք իր ճաշը ուղեց:

Պահապանն և իր կիսն՝ որք երեսուն տարիէ 'ի վեր Վէօյեիլի մինակ բնակիչներն էին՝ առջի օրը յատուկ բանբերէ մ'արդէն իմացեր էին Գամօրին գալը. ուստի օրն 'ի բուն տունը մաքրեր և օգաւորեր էին. այս գործողութեան հետևանքն եղած էր նորողել այն ամեն անպատեհութիւնները որոնց առաջքը առնչու նպատակ ունէր այն, և զորոհել բնակարանին հինօրեայ թերափները զոր իրենց քունին, փոշիին և սարդի ոստայններուն մէջ անհանդիստ ըրած էր:

Ճաշի սեղանը զլիսաօր սրահին մէջ պատրաստուած ըլլալով, երբ Պ. Տը Գամօր ներս մտաւ, մանանի, գերեզմանի և հին ու ու փուտ կառքի անորոշ հոտէ մը գրաւուեցաւ իր կոկորդը: Սեղանին վրայ երկու ճրագ կար. անտիական կոմսը կեանքին մէջ ճրագ չտեսած ըլլալով շատ զարմացաւ: Այս երկու ճրագները հնգետասաներորդ աստիճանի վերաբերող երկու աստղի պէս մութին մէջ ակարօրէն կը փողփողէին: Պ. տը Գամօր այս ճրագներուն մին զդուշութեամբ առաւ երկաթէ աշտանակէն բռնելով, և նախ ժամանակ մը հետաքրքրութեամբ քննեց. ապա այն ճրագին լոյսովը մօտէն քննեց իր նախահարց մէկ քանիին պատկերները որք սրտը կը զարդարէին, և որք կարծես թէ իրենք ալ անոր կը նայէին ծայրայեղ զարմացմամբ մը: Այս պատկերներու ներկը թօշնած և փեռեկուած ըլլալով շատ տեղ կտար կ'երևար: Ոմանց քիթը կորսուած, ոմանց միայն մէկ աչքը մնացած էր, իսկ մէկ քանին ալ առանց թևի ձեռներ և առանց ձեռքի թևեր ունէին, բայց ամենքն ալ ամենամիծ բարեփրութեամբ կը ժպտէին: Սուրբ-Ղուգովիկոսի ասպետ մը Յեղափոխութեան ժամանակ սուինի վէրք մ'ընդունած էր իր խաշի նշանին վրայ, և ծակը բայց մնացած էր. բայց այս ասպետն ալ միւսներուն պէս կը ժպտէր և ծաղիկ մը կը հոտոտէր:

Այս քննութեան տարտումէն ետք Պ. Տը Գամօր ըստ իւրովի թէ այս պատկերներուն և ոչ մին տասնութհինգ ֆրանքի արժէք ունէր, և հառաչելով երկու ճրագին առջև նստաւ: Պահապանին կինը նախորդ գիշերուան մէկ մասը իր հաւնոցին թուղունները մորթելով անցուցած էր, և այս կոտորածին զանազան արտադրութիւնները հետզհետէ սեղանին վրայ երեցան կարողի հեղեղներու մէջ խողուած: Բարեբաղդարար զօրպետան անակնկալ տեղափոխութեամբ մ'առաջին դժուարութեանց գիմագրելու համար առջի օրը մէկ կողով պաշար Քէօյի զրկելու հայրական ուշադրութիւնը ըրած էր: Քանի մը շերտ կարկանդակի և քանի մը բաժակ Շաթօ-Բքեմ գինիի օղնութեամբն երխասարգ կոմսը կրցաւ գիմագրել այն անհնարին տրամութեան զոր կ'սկսէին տալ իրեն պանդխտութիւնը, առանձնութիւնը, գիշերը, ճրագներուն

մութն և իր նախահարց դամբանական ընկերութիւնը: Նորէն ստացաւ իր բարոյական այժր զոր ստուգիւ պահ մը կորուսած էր, և իրեն ծառայող ծեր պահապանը խօսեցուց: Աշխատեցաւ անորմէ քանի մը տեղեկութիւն առնուլ Պ. Տէրամէօրի հետաքրքրական անձին վրայ. բայց ամեն նօրմանտիայի շինականներուն պէս պահապանն ալ համոզուած էր թէ հարցումի մ'որոշակի պահապան տուող մարդն անպատիւ մարդ մ'է: Արեւի եղածին չափ ակնածութեամբ պատասխանելով ըսել ուզեց Գամօրին թէ ինք միամտարար չէր խարուեր իր առեւելայթ անդիտութենէն. թէ Պ. կոմսն իրմէն աղէկ դիտէր Պ. Տէրամէօրին ինչ ըլլալը, ինչ ընելը, նոր բնակիլը. թէ Պ. կոմսն իր տէրն է, թէ իբր իր տէրն իրաւունք ունի պահանջելու որ յարգանք վարուի իր հետը, թէ բայց և այնպէս Պ. կոմսը բարիզցի մ'էր, և թէ ինչպէս Պ. Տէրամէօր ճշդապէս կ'ըսէր՝ բոլոր բարիզցիները խեղիատակ են:

Պ. Տը Գամօր բնաւ չբարկանալու երգում ըրած ըլլալով իւրովի՝ չբարկացաւ: Փոքր ինչ համբերութիւն ուզեց զօրպետին հին օղիէն, գլանիկ (cigare) մը վառեց և դուրս ելաւ: Տան առջև սարածուող գարատափին պղտի վանդակին վրայ կռթնեցաւ և ժամանակ մը կեցաւ իր առջև նայելով: Գիշերը թէև դեղեցիկ և յստակ էր, բայց և այնպէս թանձր վարադոյր մը կը ծաւալէր ընդարձակ գաշտալայրերուն վրայ: Ի հեռուստ տափարակներն և բլուրներն երկնային գատարկ անջրպետներու պէս ահաւոր լուծիւն մը կը պահէին, լուծիւն որ զարմանելի է բարիզեան ականջներու համար: Միայն թէ մերթ ընդ մերթ հեռաւոր հաջում մը կը լսուէր յանկարծ, ապա կը դադրէր, և ամենուրեք նորէն լուծիւնը կը տիրէր:

Պ. Տը Գամօր՝ որու աչքը տակաւ առ տակաւ սուփօրած էր մութին գարատափին տանդուղէն իջաւ, և մտաւ հինաւորաց ծառուղին որ մթին և հանդիսաւոր էր ինչպէս մայր եկեղեցի մը կէս գիշերին: Գամօր ծառուղիին դուռէն դուրս ելնելով գիւղական ճամբու մը վրայ դուռ ինքզինքը, և սկսաւ քայլել առ դիպուածի:

Ճիշդը խօսելով՝ երիտասարդ կոմսն իր կենսոյ մինչև այն ժամանակն երբէք Բարիդէն չմեկնած էր: Այսինքն ամեն անգամոր դուրս ելած էր մայրաքաղաքէն, հետը տարած էր ասոր աղմուկը, շարժումը, աշխարհասիրական ընթացքը և արուեստական կեանքը. ձիարշաւները, որսորդութիւնը, ծովեղերեայ տուներու կամ հանքային ջուրեր ունեցող քաղաքներու մէջ բնակելու սովորութիւններն երբէք ստոյգ տեղեկութիւն չառուեր էին իրեն թէ գաւառներուն և թէ գիւղերուն նկատմամբ: Առաջին անգամայն ատեն զգաց իրապէս թէ ինչ են գաւառն ու գիւղը, և այս զգայութիւնը սոսկալի եղաւ իրեն: Քանի կը յառաջանար այս լռին ճամբուն վրայ, ուր ոչ լոյս և ոչ տուն կար, կը կարծէր թէ լուսնային վայրի մ'աւերուն և մեռած տեղուանքը կ'ուղեւորի: Նօրմանտիայի այս գաւառը հին Պրիթանի ամենէն մշակուած կողմերը կը շիշեցնէ: Նօրմանտիան Պրիթանիի դաշտական (agreste) և փոքր ինչ վայրենի կերպարանքը, խնձորենիները և հաւամբդիները, թանձրախիտ հովանավայրերը (couvert), դալարազարդ ձորերը, խոր ճամբաները, թանձրախուռնցանկերը ունի: Այս երազողներ որք այս հեշտաւէտ և վեւմբնութիւնը իր գիշերային հանդարտութեան մէջ անգամ կը սիրեն: Ար սիրեն այն ամեն առարկաները որք այն ատեն Պ. Տը Գամօրին անտարբեր զգայարանաց վրայ տպաւորութիւն կ'ընէին, կը սիրեն իսկ քնացող գիւղերու այս լուծիւնը և հանգարտութիւնը, առտու մանցաղուած մարդազեախններու հոսք, փոսերու խտտերուն մէջ հոն հոս փողփողող պզտի պայծառ նշոյլները, մօտակայ մարդին մէջ կարկաչող անձերեղթ առուակը, երազող կովի մը տարտամբառաչումը, և այս ամեն իրերու վերեւը տիրող երկնից խորունկ լուծիւնը:

Պ. Տը Գամօր տեսակ մը յուսահատութեամբ միշտ կը քալէր դիպուածին առաջնորդութեամբը, անշուշտ յոյս ունենալով թէ վերջապէս Մատրէնի պոլլարը պիտի գտնէ: Բայց ճամբուն եղբին վրայ գիւղացիներու քանի մը ցանուցիր տնակներ գտաւ միայն, որոնց ցած և մամուռ տանիքը կարծես թէ ահադին բոյսի մը պէս այս բեղմնաւոր երկրէն կ'ելնէին: Այս խղիկներուն եր-

կու կամ երեք բնակիչներն իրենց գրան շնորհի վրայ դիշերուան օղը կը ծծէին, և Գամօր մութին կրցաւ նշմարել անոնց դուժնիկ կերպարանքը և դաշտերու գժուարին աշխատանքէն ծառած անգամները: Անմուռնչ, անշարժ կը կենային հոն, և վաստակաբեկ կենդանիներու պէս մտովին կ'որոճէին ի խաւարի: Ինչպէս ամեն զրաւիչ գաղափար մ'ունեցողները, նոյնպէս և Պ. Տը Գամօր՝ հօրը կրօնքը իր կեանքին իբր կանոն ընդունած ըլլալէն ՚ի վեր՝ սովորութիւն ունէր իր ամեն տպաւորութիւնները և ամեն խորհուրդները այս կանոնին յարել: Նոյն պահուն ըսաւ իւրովի թէ անշուշտ այս գիւղացիներուն և իրեն պէս քաղաքակիրթ մարդու մը մէջ աւելի հեռաւորութիւն կար քան թէ այս գիւղացիներուն և անտառներու անասուններուն մէջ, և այս խորհրդածութիւնն աւելի հաստատեց անորոքելի աղնուականութեան այն զգայումը որ իր վարդապետութեան տրամաբանական կէտերուն մին է:

Գամօր պահ մ'առաջբաւականցից զառիթափի վրան ելած էր, և այս զառիթափին վերէն վճատ նայուածքով մը խնձորենիներու, չոր խոտէ և խառնաշփոթ դալարիքէ բաղկացող գէղերու նոր հորիզոն մ'ընդնմարելէն ետք կը պատրաստուէր ետ գառնալու երբ անակնկալ դիպուած մ'իր տեղը կեցուց զինքը. ըսել կ'ուզենք թէ տարօրինակ ձայն մը յանկարծ իր ականջները գրաւած էր: Չայներու և երաժշտային գործիներու ախորժելի ներդաշնակութիւն մ'էր լսուածը, որ այս կորսուած անապատին մէջ երազի և հրաշքի նման բան մը կը սեպուէր: Երաժշտութիւնը լաւ և պատուական էր իսկ. Գամօր ուղեւորով դիտեց որ երաժշտական եղանակը Պաշի նախերգանքն էր Աուսոյէն կարգադրուած: Երբ Բօպէնսօն իր կողին աւաղին վրայ մարդկային ոտքի մը հետքը նշմարեց, ոչ այնքան զարմացաւ որքան Գամօր այս անապատին միջևը քաղաքակրթութեան այսքան բուռն նշանակ մը գտնելով: Աւտի լսուած ներդաշնակաւոր ձայներուն իր կողմէն զալը հասկընալէն ետք զղուշութեամբ և հետաքրքրութեամբ իջաւ բլուրէն դիւթական սրալատ մը փնտուող արքայորդիի մը պէս: Բլուրին զառիթափին կէս ճամբուն վրան տեսաւ պալատը բարձր պատի մը կերպարանով, որ կոնակը ճամբուն գարձնող տան մը յետնա-

դոյն մասն էր : Առաջին դատիկոնի պատուհաններուն մին տան կողմնական ճակատներուն մէկին վրայ բացուած էր , և ճիշդ ահա այս պատուհանէն կ'երևեր լուսեղէն հեղեղի հետ խառնուած ներդաշնակութեան հեղեղը : Քանի մը աղևոր նուագարաններ դաշնակի եղանակներուն հետ համաձայնութեամբ կը նուազէին , և այս նուագային ձայնակցութեան հետ կը լուէր կ'ային բարձր ձայն մը , յստակ և ծանր ձայն մը , որ անտիական վարժապետին միսթիզական նախերգը կ'երգէր այնպիսի արտայայտութեամբ և ճաշակով որք նոյն իսկ հեղինակին ախորժ և հաճոյք կրնային պատճառել : Գամօր երաժիշտ էր և շատ աղէկ կրնար գիտել թէ սրբան հմտութեամբ կը նուագահարուէր այն կտորը : Եր ուշն այնքան զրաւուեցաւ սոյն նուագահարումն որ նուագահարները և մասնաւորապէս երգուհին տեսնելու անդիմադրելի փափաքը զզաց : Աւատի այս անմեղ դիտաւորութեամբ ճամբուն եղրին քովի փոսէն վեր ելաւ դէպ ՚ի դաշտավայրին կողմը , և զտիթափին վերը կանդնեցաւ . և որովհետեւ լուսաւոր պատուհանէն տակաւին շատ վար կը դտնուէր ինք , առանց վարանումի իր մարմնավարձային յատկութիւններուն կիրառութեամբը՝ ցանկին վրայ աճող հինօրեայ կաղնիներուն մէկէն մագլցելով մինչև բարձրագոյն ստաներն ելաւ : Այս վերացման միջոցին ինքնին կը խոստովանէր թէ այսպիսի ընթացք մը սրբան թեթևութիւն կը պարունակէր նահանգային շրջանակի մ'ապագայ երեսփոխանին նկատմամբ , և չէր կրնար զսպել իր ժպիտը՝ մտածելով թէ սոսկալի Տէրամօր կամ իր քեռաղջիկը գեներն այս երկրկմի կացութեան մէջ թերևս յանկարծ տեսներ :

Գլխաւոր ոտի մ'ամենէն տերևախիտ և զրեթէ հետաքրքրական պատուհանին հանդիսակայ մասին վրայ յաջողեցաւ բաւական հանգստութեամբ տեղաւորուելու , և պատուհանէն շատ հեռի գտնուելովը հանդերձ կրցաւ նայիլ սրահին մինչև ներսն , ուր նուագահանդէսը տեղի կ'ունենար : Կրցածին չափ հայելով տեսաւ որ տասնի չափ անձինք հաւքուեր էին հոն : Զանազան տարիքով քանի մը կիներ սեղանի մը բոլորտիքը կ'աշխատէին : Անոնց մօտ երիտասարդ մը կարծես նկար կը ծրագրէր : Հոն հօս հան-

դտուէտ թիկնաթոռներու մէջ թաղուած էին երկու կամ երեք հանդիսական որոնց կերպարանքին վրայ մտքի ամփոփում կը նշմարուէր : Գաշնակին բոլորտիքը կ'երևար խումբ մ'որ մասնաւորապէս երիտասարդ կոմսին ուշը դրաւեց : Գրեթէ տասներկու տարեկան աղևոր մանկուհի մը դաշնակը կը բռնէր ծանրապէս . ետևը կար ծերունի մ'որ նշանաւոր էր իր բարձր հասակովը , կունդ ճակատովը , սպիտակ մազերու պսակովն , սևաթոյր թանձր ունքովը , և որ քրմական արժանաւորութեամբ մը քնար կը զարնէր . ասոր քովը նստած էր եկեղեցականի հագուստով զրեթէ յիսուն տարեկան մարդ մ'որ արծաթեայ թևերով ճազգին ակնոց մը կը կրէր , և որ ստուարաձայն քնարի մը կնտնտոցը կը դորձածէր խորին մտազրութեամբ մը : Երկուքին մէջ տեղն էր երգուհին : Թխաղոյն , դունաս , նրբաձև և վայելչահասակ անձ մ'էր նէ և քսանուհինց տարին չբացուցած կ'երևար . իր երեսին ձուածն կերպարանը , որ փոքր ինչ խիստ էր , կենդանութիւն կ'առնուր երկու սև ու մեծ աչքէ որք կարծես այլ աւելի կը մեծնային երբ երգէր նէ : Այս կիներն իր ձեռներուն մին դաշնակին առջևը նստող պատանուհիին ուսին վրայ դրած էր , և այս ձեռնովը կարծես նուազի եղանակին չափը կը զարնէր մեղմիկ , պաւտանուհիին եռանդը փոփոխակի զրդուելով և չափաւորելով , և այս ձեռքը քնքոյշէր : Բաշխթիւնայի օրհներգութիւն մը յաջորդած էր Պաշի նախերգութեան (prelude) . քառերգ (quator) մ'էր երգուածը , որու երկու նոր նուագահարներ իրենց օժանդակութիւնը կ'ընծայէին : Սոյն պարագային մէջ ձեր քահանան իր ստուարաձայն քարը թողլով ոտի վրայ ելած , ակնոցները հանած էր , և իր խորունկ բամբի ձայնը կատարելապէս զոհացուցիչ ամբողջութեան մը մէկ մասը կը կազմէր :

Քառերգին ընդհանուր խօսակցութիւն մը յաջորդեց պահ մը . այս խօսակցութեան միջոցին երգուհին համբուրեց դաշնակահար մանկուհին որ խիղոյն սրահէն դուրս ելաւ : Այն ատեն տեսակ մը շրջան կազմեցին քահանային բոլորտիքը , որ հազաց , քիթը սրբեց , արծաթաշէն ակնոցը վերտաին աչքին վրայ դրաւ , և իր պարեղօտին տակէն բան մը հանեց որ ձեռադիր մը կ'երևար :

Սակայն երգուհին սրատուհանին մօտեր էր կարծես օդ առնլու համար. հանդարտօրէն հովահարը բացաւ մատերուն մէջ. իր շքատեսիլը լուսեղէն սրատուհանին առջև ծրագրուեցաւ: Գէպ 'ի դուրս և կարծես գիպուածին առաջնորդութեամբն երբեմն դէպ երկինք, երբեմն դէպ 'ի մթահար դաշտավայրերը կը նայէր: Պարոն Տը Գամօր կը կարծէր թէ հովահարին թեթև բախումներուն հետ անոր մարտը և թեթև շունչը կը լսէ: Քիչմը ծուռեցաւ աւելի աղէկ տեսնելու համար, և այս շարժումէն իր բոլոր տիւրը ծածկող տերեւները շարժեցան. ծաղկահաս կիներ՝ այս թեթև խշրտուքը լսելով, յանկարծ կեցաւ անշարժ, և իր գլխուն ձիգ և ուղիղ գիւրքը յայտնապէս ցոյց տուաւ թէ ան ակնայեռ կը նայէր այն կաղնիին որու վրայ կծկուած սրահուած էր Պ. Տը Գամօր:

Երիտասարդ կոմսը զրայ թէ իր կացութիւնը կը ծանրանար, և՛ չկրնալով բնաւ դատել թէ ինք մինչև որ աստիճան տեսանելի էր կամ չէր՝ իր կենաց ամենէն անաղորոյն վայրկեաններուն մին անցուց յամառութեամբ կաղնիին վրայ յառող այն նայուածքին սպառնալեաց ներքև:

Երիտասարդուհին դէպ 'ի սրահին ներքը դարձաւ վերջապէս, և հանդարտ ձայնով քանի մը խօսք ըսաւ, և ահա իսկոյն պատահանին մօտեցան հանդիսականներուն երկուքը կամ երեքը որոց մէկին քնարաւոր ձերն ըլլալը ճանչեց Գամօր: Կոյն տաղնապելի միջոցին երիտասարդ կոմսը միայն մէկ ամենապատշաճ հնարք մը գտաւ այսինքն իր գալարաչէն խորշին մէջ դերեղմանաւ կան լուծիւն և անշարժութիւն մը սրահեց: Սակայն և այնպէս չհանդարտեցաւ պատուհանին առջևն եկող մարդերուն գիրքէն, որք իրենց նայուածքը անջրպետին մէջ կը ժուռածէին յայտնի երկմտութեամբ մը, և ասկից հետեցուց թէ իր հոն ծառի մը վրայ գտնուիլն աւելի կասկած քան թէ սոյոգ իրողութիւն մ'էր անոնց առջև: Պատուհանին մարդերը փոխադարձ դիտողութիւններ կ'ընէին եռանդով, որոնց Գամօր ուշադիր ականջ կը աար առանց յաջողութեան: Վերջապէս ազդու ձայն մ'որ քնարաւոր ձերին ձայնն երեցաւ երիտասարդ կոմսին՝ սա երկու բառը յտասկ կերպով լսել տուաւ. «Շուները արձակեցէք»:

Այս տեղեկութիւնը բաւական երեցաւ Պ. Տը Գամօրին. ծոյլ չէր ան. վազրերու երամի մ'առջև քայլ մը չնահանջէր թերևս, բայց ծաղու ծանակի ստուերէն խոյս տալու համար հարիւր մղոն տեղ կը քայլէր հետի: Պատահ առթ թե սեպեց պահ մը դիպող լոյս մ'որու շնորհիւ թուեցաւ իրեն թէ իր առթիւ տեղի ունեցող հսկողութիւնն ոչ այնքան սաստիկ էր, և ծառէն վար սահեցաւ, ցանկին միւս կողմին դաշան անցաւ ցայտումովմը, և քիչ մը աւելի հեռու պատնէչէ մը ցատկելով նորէն ճամբան մտաւ: Այն ատեն վերստին սկսաւ հանդարտօրէն քայլել իր ժուռ եկող մ'որ ման դալու իրաւունք ունենալը կ'զգայ ինքնին: Հազիւ թէ քայլը շտապեց երբ պահ մ'ետք հեռուէն լսեց քանի մ'աղմկայի հաջումներ որք գէթ կը հաստատէին իրեն թէ սառուղի պատահ ժամուն խոյս տուած էր ծառէն:

Գամօր դարձեալ տնակի մը շէմին վրայ նստած գտաւ այն դիւղայիններուն մին զոր տեսած էր առաջին անգամ անկէ անցած միջոցին, և այն դիւղայինն առջև կանկ առնելով,

- Բարեկամ, ըսաւ, որո՞ւ է այն տունը որ սա վարի բլուրին քով կանալը ճամբուն կը դարձնէ, և ուր երաժշտութիւն կայ:
- Թերևս շատ աղէկ գիտէք որուն ըլլալը, ըսաւ մարդը:
- Եթէ գիտնայի, բարեկամ, կրկնեց Գամօր, չէի հարցնէրքեղ:

Գիւղացին չպատասխանեց: — Իր կինը քովն էր: Պ. Տը Գամօր նշմարած ըլլալով թէ կիներն ընդհանրապէս ընկերութեան ամեն դասերուն մէջ իրենց էրիկներէն աւելի խելանի և բարեւէր են, այս կնկան հարցում մ'ընելու փորձն ըրաւ:

- Ախն դու բարի, կը տեսնես որ օտարական եմ . . . : Որո՞նքն է այն տունը . . . : Արդեօք Պ. Տէրամէօրի՞նն է:
- Չէ, չէ, յիրաւի չէ, պատասխանեց կինը . . . : Պ. Տէրամէօր աւելի հեռի կը բնակի:
- Իրմա՞. հասցա՞նք կը բնակի այն տան մէջ:
- Հոն բնակողն է Պ. Տը Թերբը . . . Տը Թերբը կոմսը . . . իբաւ կ'ըսեմ:
- Ա՛յն . . . : Բայց ըսէ ինձ նայիմ, մի՞նակ չէ ան . . .

տունը կին մը կայ որ . . . որ կ'երգէ . . . իր քոյրն է . . . կի՞նն է . . . ուլ է :

— Հարսն է, սիկին Տը Թեքլն է . . . սիկին էլիզան է . . . ահա շիփ շիտակը ըսի :

— Ա՛հ, շնորհակալ եմ, սիրելի կին . . . : Զառակ ունի՞ս . . . : Եթէ ունիս, սանդալ մա սվուլ :

Գամօր բարեսէր կնկան կոճկէնին վրայ սղտի ոսկի մը ձգեց և հեռացաւ :

Ի դարձին ճամբան ոչ այնքան երկար և տրտումերեցաւ որքան երևած էր եկած ատենը : Քայլելով Պաշի նախերգր կ'երգէր : Լուսինը ծաղած և իր ճառագայթն աւելի շքեղութիւն տուած էր դաշտավայրերուն : Երկար չընենք, երբ Պ. Տը Գամօր ընդ միշտ մթին ծառուղիին ծայրն իր սղտի ապարանը նշմարեց որ իր երկու դարատափներուն վերևը կը բարձրանար և սպիտակ լոյսէ մը կը սողուուէր, կարծեց թէ այս ապարանին տեսքը սիրուն և ուրախալի է :

Սակայն երբ տունը հասաւ, և իր մայրական ազդականներուն հին ննջեկին մէջ ընկղմելով մղլտած թուղթի և որդնահար փայտակերաններու ծանր հոտը առաւ, հոտ մ'որ այն ննջեկին մթնուլորտը կը կազմէր, մեծ հարկաւորութիւն ունեցաւ յիշելու թէ շրջականերն աղւոր երես, աղւոր ձայն և աղւոր անուն ունեցող կին մը կայ :

Հետեւեալ օրն առտու Տը Գամօր կոմսը՝ ՚ի մեծ զարմանս ծերունի պահասանին և իր կնոջ՝ պող ջուրով լի հնձանի մը մէջ բոլորովին մերկ ընկղմելէն ետք առաջնորդի մ'ուղեկցութեամբ իր երկու աղարակները գնաց : Ասոնց շէնքերը կուղբերու բարականներուն շատ նման էին, թէ և ոչ այնքան հանգստաւետ (comfortable) կ'երևային իրեն. բայց զարմացաւ երբ տեսաւ որ իր աղարակապանները իրենց դուհիկ բարբառովը մշակութեան և կենդանաբուժութեան միջոցներուն վրայ կը արամբանէին իրր այնպիսի անձեր որք իրենց արուեստաղիտութեան այժմայ կատարելագործութեանց և ոչ մէկին նկատմամբ սղէտ են : Իրենց տեսութիւնները և անձնական փորձառութիւնը հաստատելու հա-

մար սակայ Տէրամէօրի անունը կը տային խօսելու ատեն : Պ. Տէրամէօր այս ինչ արօտը ամեն արօտներէ նախապարիւ կը սեպէր և կը գործածէր, ցորենը խարբալելու այն ինչ մեքենան աշորմէն հնարուած է, կենդանիներու այս ինչ ցեղն անոր շնորհիւն այն երկիրը բերուած էր : Պ. Տէրամէօր այս ինչ բանը կ'ընէր, Պ. Տէրամէօր այն ինչ բանը կ'ընէր. իրենք ալ անոր օրինակին կը հետևէին և գոհ էին :

Գամօր հասկցաւ թէ զօրապետը չափազանցութիւն ըրած չէր այս անձին տեղական կարևորութեան նկատմամբ, և թէ անպատճառ պէտք էր մարդու տեղ գնել զան : Աստի որոշեց նոյն օրն այցելութեան երթալ Պ. Տէրամէօրին :

Բայց նախ գնաց նախաձաշ ընելու : Իր անձին վերաբերող այս պարտքը կատարելէն ետք, երկտասարդ կոմսն առջի օրուան պէս արմուկով իր ապարակին վանդակին վրայ կը թնեցաւ, որ ծառուղիին գէմն էր, և սխառ ծխէր :

Այն ատեն թէ և կէսօր էր, բայց և այնպէս ամենուրեք կը տիրէր կատարեալ լուսութիւն և աղետաւոր մենութիւն մ'որք առջի օրը կէս գիշերուան միջոցին տիրող լուսութենէն և մենութենէն տարբեր չպիտի թուէին Գամօրին եթէ փոքրիկ տարբերութիւն մը չտեսնէր, որ էր հաւերու քանի մը կարկաչումներ, մեղունբու քանի մը բզզումներ և հեռաւոր զանդակի մը հնչիւնը : Երկտասարդ կոմսը միտքը կը բերէր Բարիզի մէջ իր ակմբանոցին (cercle) դարաստափը, բազմութեան աղմուկը, համակառնրու (omnibus) թաւալումը, թատերական ծանուցումները, լրագիրներու վաճառման յատկայեալ քէշերը, սալայատակներու տարբայած կուպրին հոտը, և այս գիւթական իրերու փոքրադոյնն իր մօքին մէջանհուն քաղցրութիւն մը կ'առնուր : Բարիզի բնակիչներն առատելութիւն մ'ուռին, զոր չզիտեն, կամ լաւ ևս է ըսել, այն ատեն միայն գիտեն երբ կը զրկուին անկից . լսել կ'ուզենք թէ իրենց կեանքին կէսն առանց իրենց միջամտութեան զբաղում կը գտնէ : Բարիզիցիներուն բոլորտիքն անընդհատ տիրող զօրաւոր կենդանութիւնն իրենց մտական սպրուտը անձամբ հայթայթելու հոգէն կ'ազատէ զիրենք այն ատիճան որքան չեն երևակայեր : Այն

սարդապէս նիւթական արմուկն՝ որ իրենց բոլորտիբը տեսակ մը անընդհատ բամբ կը կաղմէ՝ ՚ի սրահանջել հարկի անոնց մնքին սպակասներուն տեղը կը բռնէ, և երբէք դատարկութեան անախորժ զգացումը չթողուր անոր մէջ: Չկայ բարիզցի մ'որ չբարեհաճի կարծելու թէ իր լսած բոլոր արմուկը ընողն ինքն է, թէ իր կարգացած բոլոր զիբբերուն հեղինակն ինքն է, թէ նախաճաշէն ետք կարգացած բոլոր լրագիրներուն շարագիրն ինքն է, թէ ընթրիքէն ետք տեսած բոլոր թատերգութիւնները զրողն ինքն է, թէ իր կրկնած հանճարեղ խօսքերուն հնարիչն ինքն է: Սակայն այս ողորակի պատրանքն իսկոյն աներեւոյթ կ'ըլլայ երբ ան բարիզցին դիսուածով մը Բարիզի Ալիբէնի փողոցէն քանի մը հազարամէթր հեռի կը փոխադրուի: Այս փորձանքին ժամանակ բան մը կը պատահի որմէ կ'ամէնայ. պատահածն է սոսկակի կերպով ձանձրանալը: Թերեւս այն ատեն իր թուլցած և վհատած սրտին խորերէն դաղանապէս կասկածի թէ մահկանացու տկար արարած մ'է ինք. բայց ոչ. երբ վերստին Բարիզ կը մտնէ, հաւաքական ելեկարականութեան նորէն կը շփուի, ինքզինքը նորէն կը գտնէ, ժրութիւն ունի, զործունեայ է, զբաղուն է, խելանի է, և ՚ի կատարեալ դոհունակութիւն անձինն կը խոստովանի թէ դադրած չէ ընտիր անձ մ'ըլլալէ, իրաւ է որ այս անձն վայրկեան մ'եւթ նուատացաւ դաւառներու բնակիչները կազմող ստորին անձերու հաղորդակցութեամբը:

Պ. Տը Գամօր ձանձրոյթը փարատելու համար այս կամ այն անձին չափ միջոցներ ունէր ըստ ինքեան. բայց գաւառական կեանքի այս առաջին ժամերուն մէջ՝ իր յարաբերութիւններէն, ձիւրէն, զիբբերէն զրկուած, իր ամեն սովորութիւններէն և ճաշակներէն հեռացած ըլլալով՝ անհնարին սաստկութեամբ կը սպարտաուրէր զգայ և կ'զգար ժամանակին բեռը: Ուստի զմայլելի յուզումով մը համակուեցաւ երբ յանկարծ գեանին վրայ ինչ ինչ բարձրաձայն զփուտումներ լսեց, սրբ իր վարժ ախանջին քանի մը թանկագին երիվարներու մծակլը կ'իմացնէին յայտնապէս: Այդպիսեմ մ'ետք իր ծառուղիին մթին կամարին ներքեւ երկու ձիւոր կին նշմարեց որք ուղղակի դէպ իր անշուք սպարանը կը

յառաջէին, և որոնց ետեւէն և բաւական հեռուէն սեւծոյ սպասաւոր մը կը դար:

Պ. Տը Գամօր այս սիրուն տեսարանին վրայ բոլորովին զարմացած ըլլալովը հանդերձ իր աղնուականի յատուկ բոլոր քաղաքավարական ձևերը ժողովեց իսկոյն, և իր դարատափէն իջնելու անգամ պատրաստուեցաւ. բայց եկող կիները զինքը տեսնելով զէթ անոր չափ զարմացմամբ դաւառած երեցան, յանկարծ կանկ մ'աիւն, և կարծես խորհրդակցեցան ՚ի միասին. բայց իրենց որոշումը ընէլէն ետք սկսան վերստին յառաջել, անցան գաւթէն որ դարատափներու տակէն էր, և աներեւոյթ եղան ուղղուելով դէպ այն սղտի լճակն որ Ազերոնի կը նմանէր: Երբ վանդակին ստորտուն կ'անցնէին, Պ. Տը Գամօր բարեւ տուաւ, և անոնք ալ զլիսու թեթև շարժումով մը բարեւ առին: Թէև անոնց փեղցրին վրայ քող մը կը ծփար, բայց և այնպէս թուեցաւ կոմսին թէ սառկապէս կը ճանչէ զանոնք, թէ մին սեական երգուհին է և: միւսը դաշնակահար մանկուհին:

Քանի մը բոսկէն ետք Գամօր ծեր սահապանը կանչելով,
— Պարոն Աէօնար, ըստ անոր, միթէ հասարակային է գաւթի թու:

— Պարոն կոմսին գաւթին անշուշտ հասարակայինն չէ, ըստ Պ. Աէօնար:

— Լաւ, ուրեմն ի՞նչ կը նշանակէ սա երկու կանանց պահ մը առաջ անկից անցնիլը:

— Մի՛ սրբողիք, պարոն կոմս, Բէօյեկլի տէրերն երկար աւարիներէ ՚ի վեր չեկած են . . . : Այն տիկիները չէին կարծեր թէ ֆրաս կը պատճառեն պարոն կոմսին անտառներուն մէջ ման գալով. . . : Երբեմն ապարանն անգամ կը գային, կանկ կ'առնէին քիչ մը . . . և կինս կաթ կը տար անոնց . . . : Բայց պիտի ըսեմ անոնց որ պարոն կոմսին նեղութիւն կը տայ իրենց հոս գալը . . . :

— Ամենևին . . . պարոն Աէօնար . . . : Ի՞նչ պատճառաւ նեղութիւն տայ ինձ այդ բանը . . . : Ես պարզապէս տեղեկութիւն ուզեցի . . . : Եւ ո՞վ են այդ տիկիները:

— Իր քեռաղջիկը : Բայց ես եմ, ըստ :

— Ո՛հ, տիկին, ներեցէք . . . բայց ըսեր էին ինձ . . . կը կարծէի . . . կը յուսայի դտնել անձ մը հասակաւոր և . . .

Գամօր՝ քիչ մնաց յարէլէ ալ պիտի ըսէր . բայց կանկ առաւ և պարզապէս ըսաւ .

— Բայց . . . կը տեսնեմ որ սխալեր էի :

Տիկին Տը Թեքլը կատարելապէս անզգայ երեցաւ այս ողորումին նկատմամբ :

— Ձով ընդունելու պատիւ ունենալս կրնամ գիտնալ, պարոն, հարցուց ծաղկահաս կինը :

— Պ. Տը Գամօրը :

— Կնչ, Ատուանձ իմ . . . բայց, պարոն, ուրեմն կը պարտաւորիմ ներումն խնդրել ձեզմէ . . . : Հաւանական է որ դուք էիք այն անձը որը այս առտու տեսանք . . . : Ես և աղջիկս մեծ անխոհեմութիւն ըրինք . . . բայց չգիտէինք ձեր դալուստը . . . և Բէոյեի այնքան ժամանակէ՛ ՚ի վեր անբնակ մնացած էր որ . . .

— Կը յուսամ, տիկին, թէ դուք և ձեր աղջիկն ամենին չպիտի փոփոխէք ձեր շրջագայութեան սովորութիւնները :

Տիկին Տը Թեքլը պղտի շարժում մ'ըրաւ ձեռքովը, կարծես ըսնելու համար թէ անշուշտ երախտագէտ էր այս հրաւերին փոխարէն, և թէ անշուշտ չարաչար չպիտի գործածէր զայն . ապա լուծիւն մը տիրեց որ Պ. Տը Գամօրը շփոթելու չափ երկարեցաւ : Կոմսին թափառական նայուածքը դաշնակին հանդիսեցաւ, և սա ճերածիշտ է, տիկին՝ տարօրինակ խօսքը մինչև շուրթերն եկաւ : Բայց իր ծառը յիշեց, վախցաւ որ չմտնուի այս ակնարկութեամբ, և ընեց :

— Բարիդէն կը դաք, պարոն, կրկնեց տիկին Տը Թեքլը :

— Ո՛չ, տիկին . . . Գանվալոն զօրապետին տունը մնացեր էի քանի մը շաբաթ . ձեր բարեկամներուն մին ըլլալու պատիւը ունի ան, կարծեմ, և խրախուսեց զիս ձեր տունը ներկայանալու :

— Շնտ երջանիկ պիտի ըլլանք, պարոն : Կնչպիսի պատուական մարդ, այնպէս չէ :

— Պատուական է, այո՛, տիկին :

Նորին լուծիւն մը տիրեց :

— Պարոն, ըսաւ տիկին Տը Թեքլը, եթէ արեւին պայտ մ'ընելէ չէք վախնար, կրնանք մօրեղբայրս դիմաւորելու երթալ . . . անշուշտ կը հանգիպինք անոր :

Պ. Տը Գամօր խոնարհեցաւ :

Տիկին Տը Թեքլը սոք ելած և զանակը հնչեցուցած էր :

— Օրիորդ Մարին հոն է, հարցուց սպասաւորին : Կնդրէ որ փեղոյրը գրուի և գայ :

Պահ մ'ետք օրիորդ Մարին եկաւ . հետաքրքիր մանկան մը յատուկ անկեղծութեամբ անզամ մ'օտարականին նայեցաւ, թեթև բարե մը տուաւ, և ետքն ալ դուրս ելան սրահին մէկ դուռէն, որու սեամը շրջագայութեան պարտիզի գեանին հետ համահարթ էր : Ապարանին ինչպէս ճակատէն, նոյնպէս և այս կողմէն հետզհետէ կ'երեւային բլուրներ և դալարազարդ ձորեր, ծառանտուներ և անծառ վայրեր, պղտիկ և սպիտակ կամօրջներ, փողկողուն կովեր և զանգրաւոր սլաքներ, որ տեսութեան աներեւոյթ ըլլալու չափ կը տարածուէին : Տիկին Տը Թեքլը՝ Պ. Տը Գամօրին ՚ի նշան վարմացման ազնուաբար արձակած աղտոլինքուն բարկութեամբ պատասխանելով հանդերձ արագաշարժ և թեթևահետ քայլով ճամբան կը շարունակէր, և իր հիւրինետու յատուկ կօշիկներն իրենց երկու բարեձև գրոշմը արահետներու բարակ աւաղին վրայ կը ձգէին իբր ծրագրուած : Բարձր ու ձիգ զիբքով, թեթև շարժումով և ծիփն վայելչութեամբ կը քայլէր : Իր այս գնացքը պշտախրական երևար թերևս, եթէ չըղայիր թէ բոլորովին բնական էր սյն :

Տիկին Տը Թեքլը պարտիզին աջակողմեան մասը գոցող պատին ստջևը հասնելով դուռ մը բացաւ, և ահա երեքն ալ խիստ նեղ ճամբաւ մը սկիզբը գտնուեցան, այս ճամբան հասուն ցորենով լի ահագին դաշտէ մը կ'անցնէր : Նորասի կինն իր քայլը շարունակեց . ետէն կ'երթար օրիորդ Մարի, ասոր ալ ետէն Պ. Տը Գամօր : Օրիորդ Մարի մինչև հոն շատ խելօք երևած էր, բայց սպիտակ մարդարտածաղիկներու, կարմիր հարսուկներու և հովտի շուշաններու հետ խոտնուած այս ամեն ոսկեզնիլ հասկերը տեսնելով, և ընելով այն զմայելի համբուրութեան զոր միլիոնաւոր կապոյտ, կա-

նաչ, դեղին և փոսորագոյն ճանճեր կը կազմէին այս հրաշարեաց միջևը, օրիորդ Մարի, կ'ըսենք, աւիւնով համակուեցաւ, և իր սատուական դիրքէն մաս մը կորոյս : Մէն մի բուսէ կանգ կ'առնուր մարդարտածաղիկ մը կամ հարանուկ մը բրջնելու համար : Իբրև է որ կանկ առած միջոցին ետին կը դառնար դէպ 'ի Գամօր, և «նե-րեցէք, պարոն, կ'ըսէր» բայց և այնպէս մայրը կը նեղանար աշ-ջկան այս ընթացքին վրայ :

— Բաւ է, Մարի, կ'ըսէր մայրը, բաւ է ալ :

Աերջապէս երբ կ'անցնէին այն խնձորենիներու մէկին քովէն՝ որք ցորեններու միջևն էին ցանուցիր՝ մանկուհին կանաչ ստա մը տեսաւ, որու վրայ աւելի կանաչ և իր մատին ծայրին չափ հաստ խնձոր մը կար : Այս հրապոյրն անդիմադրելի եղաւ :

— Ներեցէք, պարոն, ըսաւ Մարի :

Եւ ցորեններուն մէջ ընկզմեցաւ խնձորենիին և՛ եթէ Աստուած թողտար՝ խնձորիկին հասնելու համար, բայց թող չտուողը տի-կին Տը Թեքլն եղաւ :

— Մարի, ըսաւ սաստկապէս, ինչ կ'ընես ցորեններուն մէջ, աղջիկս, խեցմար, ի՞նչ եղար :

Մարի արագօրէն դուրս ելնելով արահետը մնաւ նորէն. բայց չկրցաւ զսլել իր սոսկալի փափաքը, աղբրսալի աչերովը Պ. Տը Գամօրին նայեցաւ,

— Պարոն, ըսաւ՝ ոտք ցոյց տալով անոր, կ'աղաչեմ, շնորհք բրէք . . . : Արքան աղէկ պիտի երթայ ձողկեփունջին սա խնձորը :

Պ. Տը Գամօր միայն ծռուեցաւ քիչ մ'և թեւը երկնցնելով ոտքը և խնձորը ծառէն բրցուց :

— Ըստ շնորհակալ եմ, ըսաւ մանկուհին հանդարտօրէն :

Ապա խնձորենիին ոտքը իր ձողկեփունջին կտուց, ամենը մէկ փեղոյրին թելուկին մէջը դրաւ, և՛ դոհունակութեան մեծ հառաչէ մ'եսք սիսա սիդանօք քայլել :

Մինչդեռ կը մտէին վանդակապատի մ'որ դաշտին ծայրի կողմը կը բացուէր՝ տիկին Տը Թեքլը յանկարծ ետը դառնալով,

— Մօրեղբայրս է, պարոն, ըսաւ :

Պ. Տը Գամօր վեր ըրաւ գլուխը, և մեծահասակ ծերունի մը տեսաւ որ վանդակապատին միւս կողմը կանկ առած էր և իրենց կը նայէր ձեռքը՝ իբր լուսարդեւ աչերուն վրայ դրած : Ին կորովի ոտները պրկուած էին շիկագոյն կաշիէ կօշիկներու մէջօրք պողպատեայ կոճակներ ունէին : Հաղանակագոյն թաւշէ լայն զլեստ մը հաղած և կակուղ թագիէ գլխարկ մը դրուած էր : Գամօր անոր սպիտակ մազերը և սևաթոյր մեծ ունքը տեսնելով իսկոյն ճանչեց ով ըլլալը . քնարահար ծեր պարոնն էր ան :

— Մօրեղբայր իմ, ըսաւ տիկին Տը Թեքլը՝ ձեռով մը կոմըր ցոյց տալով, Պ. Տը Գամօրն է պարոնը :

— Պ. Տը Գամօրն է, կրկնեց ծերունին նշանաւորապէս մեծ և աղբու ձայնով մը. բարի եկաք, պարոն :

Ապա վանդակապատը բացաւ, և իր թուխ ու մազոտ ձեռքը երկ-տասարդին երկնցնելով, շարայարեց .

— Պարոն, շատ տեսնուած եմ՝ մօրդ հետ, և խիստ ուրախ եմ իր զաւակը սուսն տեսնելուս : Միբուն անձ մ'էր մայրդ, պարոն, և անշուշտ արժանի էր . . . :

Ծերունին վարանեցաւ և վերջացուց խօսքը մեծաձայն հըճ մ'ընելով, որ իր լայնակալով լանջին ներքև հնչեց իբր եկեղեցիի զմբեթի մը տակը :

Յետոյ առաւ Պ. Տը Գանվալօնի նամակը զոր կը տար իրեն Գամօր, բացաւ զայն, և աչքէն խիստ հեռի բռնելով սկսաւ կարգալ մօտակայ ցանկի մը շուքին ներքև : Չօրապետն արդէն իմացուցած էր երիտասարդ կոմսին թէ խոհեմութիւն չէր սեպած այժմէն յայտ-նել Պ. Տէօրամէօրին իրենց մէջ միարանութեամբ որոշուած նպաստակները. ուստի Պ. Տէրամէօր նամակին մէջ լոկ ջերմ յանձնարա-րութիւն մը գտաւ 'ի նպատակով Պ. Տը Գամօրի, և վարը յետ գրու-թեան մը մէջն ալ զօրապետին ամուսնութեան լուրը :

— Այն շուտիկ, վայ, գոչեց Պ. Տէօրամէօր : Քեռակալիկս, ի-բրոյթութիւնը դիմես : Պ. Գանվալօն կ'ամուսնանայ :

Ամուսնութեան պատմութիւնները կանանց մասնաւոր հետաքրքրու-թիւնը շարժելու մենաշնորհք ունին : Տիկին Տը Թեքլը հետաքրքրու-թեանը մօտեցաւ, և օրիորդ Մարին անդամ՝ ականջ տուաւ :

— Իրան կըսես, մօրեղբայր իմ, զօրսպեսը կը կարգուի : Ադա-
Տնի էս :

— Աը վարմանամ տարակուսելուդ . անշուշտ ապահովեմ, քանի
որ ինքը գրած է : Նշանածը կը ճանչէք, պարոն Տը Գամօր :

— Օրիորդ Տը Լիւզ Տ'Եթրէլ ազգականս է, պարոն :

— Ա՛հ, շատ աղէկ, պարոն : Եւ այդ օրիորդը կարծեմ քիչ մը
հասակաւոր է անշուշտ :

— Քսանուհինք տարեկան է, պարոն :

Պ. Տէրամէօր նորէն ըրաւ այն զօրաւոր հըմերէն մին, որոնց սո-
վորած էր :

— Եւ միթէ առանց անպայշ ըլլալու կրնանք հարցնել ներա ինչ
ինչ Ֆիզիկական շնորհներ ունենալը կամ չունենալը :

— Հաղտագիւտ գեղեցիկութիւն մ'ունի :

— Հըմ, աղէկ, շատ աղէկ, պարոն . . . : Ձօրսպեսը քիչ մը
հասակաւոր կը համարէի ներա նկատմամբ : Բայց ի՛նչ կայ . իւրա-
քանչիւր ոք ինքընքը գիտէ, պարոն, իւրաքանչիւր ոք ինքընքը
գիտէ : Հըմ . . . սիրելի Ելիզաս, երբոր ուզես, ետեւդ կը գանք .
. . . : Ներեցէք, պարոն կոմս, ներեցէք ձեզի այս գեղջիկական կեր-
պարանքով ընդունիլ . . . բայց երկրագործ մ'եմ, և հովիւ մը . .
. . . երամակներու պարզ պահնորդ մը, ինչպէս կ'ըսէ բանաստեղծը . .
. . . : Ա՛ղաչեմ, առջևէս քալեցէք ուրեմն, պարոն . . . Մարի, աղ-
ջիկս, ցորեններուն մի դստար . . . : Եւ կրնանք յուսալ, պարոն Տը
Գամօր, թէ մեծ Բարեկնըր ձգելու և ձեր գիւղական կալուածքին
մէջ հաստատուելու քարեբաղդ խորհուրդը ունիք : Բարի օրինակ մը
կ'ըլլար այդ բանը, պատուական օրինակ մը կ'ըլլար, պարոն . վասն
զի այսօր ամեն ժամանակէ աւելի կրնայ դժբաղդաբար լատին բանա-
ստեղծին հետ ըսուիլ . Ձե՛ն ի՛նչ արժանիք արժէ՛ յարժամ չգոյցեն երկր-
գործի՛ արդարայ՛ երբեքացեալք և խորուեալ ծնուն . . . :

և . . . բայց վերջին մասը մոռցեր եմ : Ա՛խ, պարոն, մի ձե-
լանար :

— Եւ ի՞նչ մանքագէտ քանան ՚ի ինչոր սուտեր ըսաւ Պ. Տը Գամօր կի-
սաս մնացած լատինական խօսքը աւարտելով :

— Ի՛նչ, պարոն, Ա.Երզնկիոսէն օրինակ կը բերէք . հին հեղի-

նակները կը կարգւնք . ուրախ եմ, անկեղծապէս ուրախ եմ : Նոր
սերունդին պակասութիւնն այս չէ : Տղէտները կը սարսաձայնեն թէ
կիրթ ճաշակի դէմ է դասականներէն օրինակներ բերելը . . . :
Բայց ես այդպէս չեմ խորհիր, պարոն . . . ամենեւին այդպէս չեմ
խորհիր . . . : Մեր հարքը դասականներէն օրինակներ կը յիշէին յօ-
ժարակամ, վասն զի գիտէին : Իսկ Ա.Երզնկիոս, պարոն, իմ բանա-
ստեղծս է . . . ասով ըսել չեմ ուզեր թէ կ'ընդունիմ մշակութեան
վերաբերող իր ամեն միջոցները . . . : Թէև պարտաւոր եմ մեծապէս
յարգելու զինքը, բայց և այնպէս այս մասին իր գրածներուն վրա-
յօք շատ ըսելիք կայ . . . մասնաւորապէս իր կենդանարուծութեան
կերպերը բոլորովին անբաւական են . սակայն երկնային է այս բա-
նահիւսը . . . : Ի՛հ, պարոն Տը Գամօր, ահա կը տեսնէք այդտի
երկիրս . . . իմաստունին մեղաբանը . . . : Հոս կ'ապրիմ նահապե-
տի մը, ոսկեգարեան ձեր խաչնարածի մը պէս երջանիկ կ'ապրիմ,
դրացիներէս սիրուելով որ դիւրին բան չէ . . . և աստուածները
պատուելով որ շատ դիւրին բան է . . . : Այո, պարոն, և՛ որով-
հետեւ կը սիրէք Ա.Երզնկիոսը, անգամ մ'եւս պիտի ներէք . . . ինչի
համար գրած է ան հետեւեալ տողը .

«Բարեբաղդութեամբ՝ աստ 'ի ծանօթ գետս և 'ի նուիրական աղ-
բիւրս զովսացիս, ի՛վ ձեր՝ ընդ հովանեաւ ծառոց :»

Եւ նաև սա տողերը, պարոն Տը Գամօր .

«Երջանիկ և նա որ ծանեաւ զշինական աստուածս, և զգիտն բան
և զանտառային ձերն . . .

Եւ Ձքորս յաւերժահարսունս՝ ըսաւ Գամօր ժպտելով և գլխի
թեթև շարժումով մը ցոյց տալով տիկին Տը Թեքըր և իր աղջիկը որ
իր առջևէն կ'երթային :

— Շատ աղէկ, քաջայարմար է, անարատ ճշմարտութիւնն է ա-
տի, ըսաւ զուարթութեամբ Պ. Տէրամէօր : Լսեցիր, քեռաղջիկս :

— Այո, մօրեղբայր իմ :

— Եւ հասկցար, քեռաղջիկս :

— Ո՛չ, մօրեղբայր իմ :

Ծերունին սկսաւ բոլոր սրտովը խնդալ :

— Ձեմ հատար խօսքիդ, սիրելիս, չեմ հատար . . . : Գնք ալ մի հատար, սարսն Տը Գամօր . կիներն ամեն լեզուներով ըստած ողբալի խօսքերը հասկնալու ձիրքը ունին :

Այս խօսակցութեամբ մինչև ասպարանը հասեր էին : Արահին դրան առջև նստարանի մը վրան նստան ընութեան տեսարանը վայելելու համար : Պ. Տը Գամօր պարտիզին ծրագիրը և բարեձևութիւնը ձանաչողութեամբ դուլեց : Հետեւալ շարժման համար ճաշի հրաւեր մ'ընդունեցաւ, և խոհանոթեամբ մեկնեցաւ, յուսալով թէ արդէն Պ. Տէրամէօրի համարումը քիչ մը գրաւած է, բայց ցատկով որ՝ ըստ ամենայն հասանալիանութեան՝ թեթևոտն քեռաղջկանը համակրութիւնը սակաւ ինչ չգրաւած է :

Ընդ հակառակն ներս համակրութիւնը գրաւած էր :

Երբ Պ. Տէրամէօր մինակ մնաց տիկին Տը Թեքլի հետ . ըսաւ .

— Այս երիտասարդը հին ժամանակուան Յոյներուն և Հռոմայեցիներուն մէկ գոյնը ունի . և աս ալ բան մ'է . բայց իր հօրը կը նմանի սաստիկ, և իր հայրը մեղքին պէս մոլի էր : Ժպիտան և նա յուածքը իր պաշտելի ժպիտին ու նայուածքին կը նմանի փոքր ինչ . . . բայց վերջապէս, սիրելի Էլիզաս, այդ երիտասարդն իր քամահրելի հօրը պատկերն է, և կ'ըսուի թէ անոր սկզբունքն ու վարքը ունի :

- Ո՛վ է ըսողը, մօրեղբայր իմ :
- Հասարակաց ձայնը, քեռաղջիկս :
- Հասարակաց ձայնն երբեմն կը սխալի և միշտ կը չափազանցէ, մօրեղբայր իմ : Իմ մասին, այդ երիտասարդը լաւ կ'երևայ ինձ : Հատ քաղաքավար և շատ բարեկիրթ է :

— Գիտեմ, գիտեմ, վասն զի քեզի առակին յաւերժահարսերուն նմանեցուց, քեռաղջիկս, ըսաւ Պ. Տէրամէօր :

— Եթէ զիս Առակին յաւերժահարսերուն նմանեցուց, սխալեցաւ . բայց գաղղիարէն լեզուաւ չուղղեց ինձ խօսք մ'որ լաւագոյն քաղաքավարութեան մը գրոշմը չկրէր : Զինքը գատապարտել առաջսպասենք մինչև որ մենք անձամբ գատենք զինքը : Ա՛ռ զէս սպասել մօրեղբայր իմ : Ինչպէս գիտես, դուն այդ սովորութիւնը ունենալ պատուիրած ես միշտ :

— Քեռաղջիկս, կրկնեց ծերունին քիչ մը տհաճութեամբ, չես կրնար խնստովանիլ այս երիտասարդին բարիքեան ամենասաստիկ և խիստ անախորժ հոտ մ'ունենալը : Հատ քաղաքավար և շատ զոյշ է, ամենեկն եռանդ չունի, երիտասարդութեան խոնդ չունի . չինդար : Ամեն մէկուն իր հասակին համեմատ վարուիլը կը սիրեմ . . . : Երիտասարդի մ'իր ժիլէն պատուելու չափ խնդալը կը սիրեմ :

— Ի՞նչպէս կը պահանջես որ իր ժիլէն պատուելու չափ խնդայ քանի որ իր հայրը տակաւին նոր մեռաւ այնքան աղետալի կերպով, և քանի որ ինքն ալ կիսովին կործանուած է, կ'ըսուի :

— Աղէկ, աղէկ, թող այնպէս ըլլայ . . . : Ճշմարիտը խօսիմ, իրաւունք ունիս, և ես կ'առնում այդ երիտասարդին գէմ ունեցած կանխահաս դատողութիւններս : Եթէ կիսով չափ կործանուած է, պիտի տամ իրեն խրատներս և . . . և . . . 'ի պահանջել հարկի քսակա՛ 'ի յիշատակ իր մօրն, որ քեզ կը նմանէր, Էլիզաս, և ահա միշտ այսպէս կը վերջանան մեր կռիւները, շուտիկ զատակ . . . : Պօռալս, կըրտիլս, թաթարի մը պէս բարկանալս կը տեսնես . . . անուշութեամբք և ուղիղ դատողութեամբք կը խօսիս, սիրուն աղջիկս, և ահա վաղը դառնուի մը կը դառնայ . . . : Եւ քեզ մօտեցող ամեն դժբաղդներն ալ մի և նոյն կերպով թու գրուածան հրապոյրը կը կրեն . . . : Եւ ահա այս պատճառաւ ծեր Աս Գօնթէնս քունկատմամբ ըսաւ .

Մեղուն զանազան ծաղիկներու վրայ կը հանդիսի, և ամեն բանէ մեղր կը բաղէ :

Ե

Այն ատեն Էլիզա Տը Թեքլը թէև գրեթէ երեսուն տարեկան էր, բայց կերպարանքով աւելի փոքրահաս կ'երևար : Տանուվեց

տարու էր երբ իր մօրեղբորորդոյն՝ Բօլան Տը Թեքլի հետ կարգուեցաւ տարօրինակ սրբադաներու մէջ :

Օրիորդ Տը Թեքլը՝ կանխաւ որբու հի մնալով՝ իր մօրեղբոր՝ Պ. Տէրամէօրի թեկն ներքե մեծցած էր : Բօլան՝ անորմէ երկու քայլ անդին կը բնակէր հօրը տան մէջ : Իրենց ընտանեաց փափարները, դրամական վիճակի պատշաճութիւնները, դրացութեան յարաբերութիւնները, իրենց անձանց համակիր ներդաշնակութիւնը, և վերջապէս ամեն բան Ելիզան և Բօլան իրարու կը մօտեցնէին : Երկուքն ալ սիրուն և իրարու սահմանուած էին իրենց մանկութեան հասակէն ՚ի վեր : Ամուսնութեան համար որոշուած ժամանակը կը մօտէր Ելիզայի վեշտասաներորդ տարւոյն հետ, և Տը Թեքլը կոմսը՝ այս գէպքը կանխաւ նկատելով՝ նորոգել և գրեթէ բոլորովին նորէն շինել տուած էր իր ապարանին աջակողմը, որ նորակազմ ընտանիքին վերապահուած էր : Բօլան սիրահարի մ՝ եռանդովն ինքն անձամբ կը հսկէր աշխատութեանց և բանտրները կ'ստիպէր շուտ աշխատելու :

Առաւօտ մը տան դա թիւն մէջ շփոթալի և աղետաւոր աղմուկ մը եղաւ : Տը Թեքլը կոմսը վազեց եկաւ, և իր զաւակը բանտրներուն գիրկը նուազած և արխնաթաթա տեսաւ : Խեղճ տղան լաստակերտներուն վերէն քարայտակին վրայ ընկած էր : Երկու ամիս կենաց և մահու մէջ մնաց : Իր տենդային զտանցումներուն ժամանակ անընդհատ իր մօրեղբոր աղջիկը և նշանածը կը կանչէր, ուստի հարկ եղաւ իր քովն ընդունիլ դեռաբոյս աղջիկը : Հիւանդը սակաւ առ սակաւ առողջացաւ, բայց ստակալի կերպով կազ և դէմքն ալ խանգարուած մնաց :

Երբ առաջին անգամ Բօլանին թոյլ տրուեցաւ հայլին նայիլ, իր վրայ թալուկ մ'եկաւ որ կըցաւ մահաբեր կարծուիլ : Սակայն սրտոտ և հաւատարիմ աղայ մ'էր ան : Սթափելով հեղեղանման արտսուք թափեց, որք չկրցան իր երեսին անդու թ սպիները ջնջել. երկար ատեն աղօթք ըրաւ և հօրը հետ առանձին մնաց ոչգրք տեսնելու համար : Ապա երկուքն ալ սկսան գրել, մին Պ. Տէրամէօրին, միւսը օրիորդ Տը Թեքլին : Պ. Տէրամէօր և իր քեռաղջիկն այն ատեն Գերմանիա կը գտնուէին : Յուզմունքն և խոնջէքը Ելիզային առողջութիւնը մաշէր էին, և մօրեղբայրը՝

լքովաց պատուէրներուն վրայ Էմնի հանքային ջուրերը տարեր էր զան : Օրիորդ Տը Թեքլ ահա հօն ընդունեցաւ նամակները որք համարձակապէս կ'ազատէին զինքն իր խոստումէն և իր բացարձակ ազատութիւնը ետ կը տային իրեն : Միայն թէ Բօլան և իր հայրը կ'աղերսէին զինքը որ շուտ ետ չբառնայ, ըստ որում երկուքն ալ դիտաւորութիւն ունէին քանի մը շաբաթէ ետք դաւառէն մեկնելու և Բարիզի մէջ հաստատուելու : Կը շարայաբէին նաև թէ պատասխան չեն ուղեր, և թէ անդառնալի էր իրենց որոշումը, զոր ամենապարզ փափկութեան զգացումէ մը բռնի ստիպուած էին ընելու :

Իրենց խնդիրը հնազանգութեամբ կատարուեցաւ : Ամենին պատասխան մը չեկաւ :

Բօլան՝ իր զոհողութիւնը կատարելէն ետք տեսակ մը տկարութեամբ գրաւուեցաւ որ քիչատենի մէջ ահարկու կերպով յառաջագիմեց և իսկոյն աղետալի և մօտալուտ վախճան մը զգացուց կանխաւ, վախճան որ փափաքելի կ'երեւար անոր :

Իրիկուն մը Բօլանը հօրը պարտիկին ծայրը դարատափի մը վրան դրին ուր քանի մը թմրի անկուած էր : Հօն, անտառներու բաց տեղերուն մէջէն արեամայրին ծիրանիին կը հայէր ակնայեռ, և հայրը դարատափին վրայ մեծաբայլ ժուռ կը գար՝ զաւկին առջևէն անյած ատեն անոր ժպտելով, և քիչ մը հեռի իր մի արտօսը սրբելով : Ահա նոյն միջոցին Լզիկա Տը Թեքլը եկաւ իրր երկնատար հրեշտակ : Հիւանդ երիտասարդին առջևը ծունկի վրայ եկաւ, անոր ձեռները պաղաւ, և իր գեղեցիկ աչերուն ճառագայթները անոր վրայ սփռելով ըսաւ թէ հիմակուան շափ երբէք չսիրած էր զան : Երիտասարդը զցայ թէ ճշմարիտ կը խօսի նէ, և ընդունեցաւ իր անձնուիրութիւնը : Քիչ մ'ատենէ ետք անոնց աճուսնութեան հանդէսը կատարուեցաւ :

Տիկին Տը Թեքլը երջանիկ եղաւ, բայց միտակն եղաւ : Երկըր թէև կնկանը գորովալի սիրոյն յարատե առարկայն եղած էր, թէև ճերա հանդաբաւ նայուածքին մէջ կրնար ճշմարիտ երանութիւնը կարգալ, թէև աղջիկ զաւակ մ'ունեցած էր, բայց և այնպէս կարծես թէ բնաւ չմոխթարուեցաւ : Մանաւանդ թէ

տարօրինակ զգուշութեամբ և պաղութեամբ կը վարուէր կնիանը հետ : Անձանօթ վիշտ մը կը մաշէր զինքը : Այս վշտին գաղտնի պատճառն անոր մեռած օրը հասկցուեցաւ :

— Միրեցեանդ իմ, ըսաւ անախական կնիանը, օրհնեալ ըլլաս այն ամեն բարեաց փոխարէն զոր ինձ ըրիր . . . : Ներէ ինձ քեզի սրբան սիրելու բնաւ չըսած ըլլալու համար . . . : Երբ մարդս խմբնիս պէս երես մ'ունի, պէտք չէ որ սիրոյ խօսք ընէ . . . բայց սակայն խեղճ սիրտս սիրով զեղուն էր բոլորովին . . . : Այս պատճառաւ շատ վիշտ կրեցի, և շատ տառապեցայ, նա մանաւանդ յառաջուց ինչ ըլլալս և այն ատեն քեզ սրբան արժանի ըլլալս յիշելով . . . : Բայց վերստին պիտի անսնուիրք, այնպէս չէ, սիրեցեանդ իմ . . . : Եւ այն ատեն քեզի պէս գեղեցիկ պիտի ըլլամ, հետեւաբար պիտի կրնամ ըսել թէ կը պաշտեմ քեզի . . . : Մնաս բարեան . . . : Աղաչեմ, մի լար, Էլիզա, մի լար . . . : Կը հաւատեմ քեզ թէ երջանիկ եմ . . . : Առաջին անգամն է որ սիրտս քեզ բացի, վասն զի մեռնող մը ծաղրելի ըլլալու վախէն աղատ է . . . : Կը սիրեմ զքեզ . . . : Մնաս բարեան :

Վերջինն եղաւ այս անոյշ խօսքը :
Տիկին ար Թեքլը՝ ամուսնոյն մահէն ետք կեսրայրին տունը բնակած էր դարձեալ : Բայց իր օրերուն մէկ մասը մօրեղբօր տունը կ'անցունէր, և՛ անհուն հողասիրութեամբ մ'իր աղջկան դաստիարակութեամբը զբաղելովը հանդերձ երկու ծերունիներէն հաւասարապէս կը սրաշուէր և անոնց տնական կառավարութիւնը կ'ընէր :

Պ. Տը Գամօր այս մանրամասն սրբազաներուն մէկ մասը իմացաւ Քէոյեի ժողովրդապետէն իսկ որու այցելութեան գնաց հետեւեալ օրը . ժողովրդապետն արծաթեայ ակնոցներովն իր վիճըռունքով վրայ էր երբ երիտասարդ կոմսն իրեն եկաւ :

Գամօր թէև անեղբրը համայն արհամարհելու հաստատ դրութիւնը ունէր, բայց չկրցաւ տիկին ար Թեքլի նկատմամբ յարգանաց անորոշ զգացում մը չկրել, զգացում որ սակայն վնաս չտուաւ բնաւ իր ոչ այնքան անարատ զգայմանց զոր արամաղիլ էր անոր

յանտկացնելու : Հաստատ որոշած ըլլալով և թէ ոչ հրատարակելու կին Տը Թեքլը, դէթ անոր հաճելի ըլլալ և դանի իր դաշնակիցը ընել, հասկցաւ թէ հասարակ գործ մը չէր ձեռնարկութիւնը . բայց կոմսը քաջ էր և չէր վախնար դժուարութիւններէն երբ այս կերպարանքով կ'երևային իրեն :

Այս խնդրոյն նկատմամբ ըրած խորհրդածութիւններովը շաբաթուան քննարկ մասը հաճոյապէս անցուց, միանգամայն իր բանւորներուն վրայ հսկելով և ճարտարապետին հետ խորհրդակցելով : Մի և նոյն ժամանակ իր ձիերը, զիբրերը, օրադիրները, ծառաները հետոջետէ կը հասնէին և իր ձանձրոյթը վերջապէս կը փարատէին :

Ուտաի խիստ բարեձև կերպարան մ'ունէր երբ հետեւեալ երկուշաբթի օրն իր ևրիվարէն վար ցատկեց Պ. Տէրամէօրի դրան և տիկին Տը Թեքլի աչքին առջև, որ սպիտակ ձեռնովը կոմսին երկվարին սև և մխուն (fumant) ուսին զարկաւ մեղմիկ :

Գամօր ահա այն ատեն միայն տեսաւ Տը Թեքլը կոմսը, որ հեղ, արտում և լոխն ծերունի մ'էր : Ժողովրդապետը, նահանգին փոխ-կուսակալն և իր կինը, ընտանեաց բժիշկը, հարկաժողովն ու վարժապետը նոյնպէս սեղանի հրաւիրուած էին :

Ճաշի ատեն՝ Պ. Տը Գամօր՝ զաղանապէս զրգուելով տիկին Տը Թեքլի անմիջական մօտակցութենէն աշխատեցաւ զսպելու այն թագուն թշնամութիւնը զոր օտարական մ'իր ներկայութեամբը կը յարուցանէ մտերմական ընկերութեան մը մէջոյցն անհանգիստ ընելով : Կոմսին պերճութիւնն ամենամեղմ կերպով հաստատուեցաւ և շնորհալի ձեերու զօրութեամբ իրեն ներուեցաւ իսկ : Սղաորութեան անպայել զուարթութիւն մը ցոյց չտալով հանդերձ իր Քէոյեի տնական առաջին դժուարութեանց առթիւ հաճաքեալ կայտաւ խօսքեր և զուարճալի նշանարանքներ ըրաւ, որք իր քովը նստող տիկին Տը Թեքլի ծանրութիւնը զուարթութեան փոխեցին : Գամօր մէն մի սեղանակցին հարցումներ ըրաւ բարեսիրաբար, անոնց զործերուն նկատմամբ կատարելապէս հետաքրքրութիւն ունենալ ձեացուց, և բարեհաճեցաւ ամենքը քաջալերելու : Պ. Տէրամէօրին հեղինակներէ քանի մը բարեպատհ

օրինակներ յիշելու առիթը տուաւ յաջողակութեամբ : Առանց սե-
թեթի անոր հետ խօսեցաւ արուեստական մարդագետիններու և
բնական մարդագետիններու , որթ ծնանող (amouillante) և
չծնանող կովերու , Տիզլէի ոչխարներուն և վերջապէս հազարուէկ
բաներու վրայ , զոր առտու Տասնէնէրորդ քեղջւան
դրէն զբէն սորված էր : Տիկին Տր Թեքլի հետ ուղակի քիչ
խօսեցաւ . բայց ընթրիքին սկիզբէն մինչև վերջը չբառ խօսք մը
որ անոր նուիրուած չըլլար , և ասկից ՚ի զատ բաժակ մը զինի
տալու առթիւ անգամ փայտայուն և ասպետական կերպով մ'ան-
ուղղակի կը հասկցնէր կանանց թէ ինք պատրաստ է անոնց
համար մտնելու :

Աստի սբարդ և բարի տղայ մը կարծուեցաւ երիտասարդ կոմը,
թէ և ոչ մին էր և ոչ միւսը : Սեղանէն ելնելով մինչդեռ սրահին
պատուհաններուն առջև , պայծառ աստղերուն նայելով օդ կ'առ-
նէին ,

— Սիրելի պարոնս , լրատ Գամօրին Պ. Տէրամէօր , որու բնա-
կան մտերմութիւնը փոքր ինչ զրգուած էր իր ընտիր զինին
ծուխերէն , սիրելի պարոնս , լաւ կ'ուտէք , լաւ կը խօսիք , քաջ
կը խմէք . կը յայտնեմ ձեզ , պարոն , թէ ձեզի իբր անթերի ըն-
կեր մ'և կատարեալ զբացի մը նկատելու պատրաստ և տրամադիր
եմ , եթէ ձեր ամեն արժանեաց հետ նաև երաժշտութիւնը սիրե-
լու արժանիքն ունիք : Օ՛ն , ըսէք նայեմ , երաժշտութիւնը կը
սիրէք :

— Եռանդագին կը սիրեմ , պարոն :

— Եռանդագին , կեցցէ ուրեմն : Ահա այսպէս պէտք է սիրել
ամեն սիրուած բաները , պարոն : Աւրեմն շատ ուրախ եմ , վասն
զի՛ ինչպէս պիտի նշմարես պահ մ'ետք՝ մենք հոս մոլեռանդ
նուագածողներու խումբ մը կը կազմենք . . . : Ես իսկ , պա-
րոն , վինը յօժարակամ գործածել զիտեմ . . . ըկ զիւղաբնակ
երաժշտարիի մը պէս . . . : Սակայն մի երեւկայէք թէ այս
գեղարուեստին վրայ մեր ունեցած սաստիկ սէրը մեր ամեն կարո-
ղութիւնները և վայրկեանները կը կլլէ : Չէ , ստուգիւ չէ , պա-
րոն Տր Գամօր : Եթէ ինչպէս որ կը յուսամ՝ հաճիս մասնա-

կցիլ մեր սղտի գումարումներուն՝ դարձեալ պիտի տեսնես որ մենք
ամենին չենք անարդեր այն առարկաները որք արժանի են խոր-
հող անձերու զբաղումն ըլլալ : Երաժշտութեան գրականութեան ,
գիտութեան , ՚ի պահանջել հարկի փիլիսոփայութեան անգամ
կ'անցնինք . . . բայց , պարոն , կ'աղաչեմ ձեզի որ հաւատք թէ
այս ամեն նիւթերու վրայ կը խօսինք առանց իմաստակութեան ,
առանց զուարթ և ընստանեկան խօսակցութեան մը ձևէն հեռա-
նալու . . . : Երբեմն ոտանաւորներ կը կարգանք , բայց չենք
չինք . . . : Անցեալ ժամանակները կը սիրենք , բայց մեր ժա-
մանակին իրաւունքն ալ կը ձանչենք . . . : Հին ատենուան ժո-
ղովուրդները կը սիրենք , և այժմեայ ժողովուրդներէն չենք վախ-
նար . մեզ վախ կը տայ ինչ որ միտքը կը փոքրէ , ինչ որ սիրտը
կը նուաստէ , և անյայտ ու անորոշ խանդ ու եռանդով կը վա-
ռինք այն ամեն իրերու վրայ որք զեղեցիկ , օգտակար և ճշմա-
րիտ կ'երևան մեզ . . . : Ահա մենք այսպէս ենք , պարոն :
Մենք զմեզ եռանդոտներու (enthousiaste) գաղթականութիւնը
կ'անուանենք , և գաւառիս չարասէրները Բանգույիէի անպահնը
կ'անուանեն մեզի : Ինչպէս զիտէք , նախանձր բոյս մ'է որ գա-
ւառներու մէջ չծաղկիր , բայց հոս բացառութեամբ մը քանի մը
նախանձոտ ունինք . իրենց համար գժբողբութիւն մ'է այս , և
ոչ այլ ինչ . . . : Արդ , սիրելի պարոնս , իւրաքանչիւր ոք իր
ընթերցումներուն կամ մտածումներուն արդիւնքը , իր գիշերուան
հին զիրքը կամ առաւօտուան լրագիրը կը բերէ հոս . ապա կ'ա-
կին խօսակցիլ , մեկնութիւններ տալ , վիճիլ , բայց երբէք չենք
սրբողիր : Քաղաքականութիւնն անգամ՝ որ պառակտումներու
մայրն է՝ չկրցաւ երկպառակութիւն թողուլ մեր մէջ : Ասի տարօ-
նակ բան մ'է , քանի որ ամենէն ներհակ կարծիքներն իրենց
կուսակցներ ունին մեր սղտի ժողովասան մէջ : Ես օրինաւորա-
կան (légitimiste) եմ . ահա Տիւրօչէ , բարեկամս և բժիշկս որ
անկեղծ հանրապետական մ'է . Հետուէն՝ հարկաժողովը՝ խոր-
հրդարանական է . Պ . փոխ-կուսակալը , կառավարութեան անձ-
նուէր է , և պարտքն է ըլլալ . ժողովրդապետը քիչ մ'անդրադի-
նական է , իսկ ես գաղղիական եկեղեցիի կուսակից , և այլն :

Քայց և այնպէս շատ աղէկ կը համաձայնինք, պարոն, և ստոր պատճառն է մեր անկեղծութիւնը, որ հազուադիւրս բան մ'է. ուրիշ պատճառ մ'ալ կայ. ըսել կ'ուզեմ թէ ամեն կարծիքներն ըստ ինքեան փոքր ինչ ճշմարտութիւն կը պարունակեն, և թէ քանի մը փոխադարձ զիջումներով ամեն պարկեշտ մարդիկ մի և նոյն կարծիքն ունենալու շատ մօտ են . . . : Աւերջագէս, երկար չընեմ, ասկեղարը կը տիրէ իմ սրահի, կամ լաւ ևս է ըսել, քեռաղջկանս սրահին մէջ. վասն զի եթէ կ'ուզեմ այս հանգստութեան ժամերը մեզ վայելել տուող աստուածուհին ճանչել, սէտք է քեռաղջկանս նայիլ : Ասան զի, պարոն, իրեն հաճելի ըլլալու, իր կիրթ ճաշակը, ուղիղ դատողութիւնը և ամեն իրերու նկատմամբ պատշաճասիրութեան զգացումը գոհ ընելու համար է որ մեզմէ իւրաքանչիւր ոք ՚ի բաց կը թողու կրքին ծայրայեղութիւնը որ լաւագոյն դատերը կ'աւրէ : Աւերջագէս, պարոն, ճիշդը խօսելով սէրն է մեր ամենուս կապակցութիւնն և ստաքինութիւնը, վասն զի ամենքս ալ քեռաղջկանս սիրահար ենք . . . և ամենէն առաջ ես . . . ապա Տիրօշէ երեսուն տարիէ ՚ի վեր . . . յետոյ Պ. փոխ-կուսակալը, սպա այս ամեն պարոնները . . . նաև դուն, ժողովրդապետ . . . : ՄՏ . . . մի ուրանար, մի, դուն ալ Էլիզային սիրահարն ես, անշուշտ բարի միտքով և անմեղութեամբ, ինչպէս եմ ես, ինչպէս ենք ամենքս, և ինչպէս շուտով պիտի ըլլայ նաև պարոն Տր Գամօր, եթէ սրդէն չսիրահարած է, այնպէս չէ, պարոն Տր Գամօր :

Երիտասարդ կոմսը վազրի մը ժպտափն ըսաւ թէ Պ. Տէրամթօրի մարդարեութիւնը հաստատելու մեծ միտում կ'զգայ. ապա սրահը մտան : Հոն ընկերութիւնն աւելցած էր երկու սեռի վերաբերող քանի մը ծանօթներէ. որոնցմէ ոմանք հետի և ոմանք կառքով եկեր էին մօտակայ սղտի քաղաքէ մը կամ շրջակայ գիւղերէն :

Պ. Տէրամթօր շուտով իր վիճիւր առաւ. մինչդեռ կը յարգարէր զայն, օրիորդ Մարի՝ որ քսջահմուտ երաժիշտ մ'էր՝ գաշնակին առջևը նստաւ, և իր մայրն ետեր անդաւորուեցաւ անոր ուսին

վրայ չափը զարնելու պատրաստ :

— Պարոն Տր Գամօր, ըսաւ Պ. Տէրամթօր, ասի ձեզի համար նոր բան պիտի երևայ. եղանակը պարզապէս Շիւպերի ցայտաճառն է, զոր մենք մեր գիտցած կերպովը քիչ մը սրբագրեցինք կամ աւրեցինք, այս մասին ձեր դատողութիւնը պիտի ընէք : Քեռաղջիկս կ'երգէ, և մենք, այսինքն ժողովրդապետն և ես կը պատասխանենք իրեն . . . ան իր ստուարաձայն փնին վրայ, և ես իմ Սթրատիվարիոսիս* վրայ : Մն, սիրելի ժողովրդապետ, սկսէք . . .

Թէև ձերունի ազնուականը վարպետութեամբ նուազեց եղանակը, և թէև ժողովրդապետն ալ գիտութեամբ հետեցաւ իրեն, սակայն երեք երաժիշտներուն ամենէն նշանաւորը տիկին Տր Թեքըր երեցաւ Պ. Տր Գամօրին : Ծաղկահաս կնկան գեղեցիկ դէմքին հանդարտութիւնն և իր գրքին արժանապատուութիւնը հակապատկեր մը կը կազմէին իր ձայնին եռանդազին ելեէջին (accent) հետ : Այս հակապատկերը շատ ախորժելի եկաւ Գամօրին որ խօսակցութեան զարձուածքէն ստիպուեցաւ ինքն ևս դաշնակին առջևը նստելու, և ճշմարիտ տաղանդով մը յաջողեցաւ երաժշտային դժուար ձայնակցութիւն մը նուագելու : Թեքօրական բաւական աղօր ձայն մ'ալ ունէր, զոր աղէկ զօրածեց : Պատեհութեամբ և առանց պատրաստութեան ցոյց տրուած իր այս ամեն տաղանդը լաւ ազդեցութիւն ունեցաւ :

Երաժշտութենէն ետք Գամօր մինչև իր տունը վերադառնալու ժամը մէկուսի կեցաւ, զիտելը և զարմանալը բաւական համարելով : Այս սղտի ընկերութեան կերպարանն իրաւ զարմանալի էր : Գոռհիկ սնարանութիւններէ (comméragé) և շինովի պաճուճանքէ հաւասարապէս հեռի կը կենար այն : Որ և իցէ կերպով չէր նմաներ գոռապանի օթեկի մը, ինչպէս են գաւառային քանի մը սրահներ. որ և իցէ կերպով չէր նմաներ համարձակ

* Այն (Կեռանէ) զոր Գրեթի Սթրատիվարիոս անուն երեսիլ վագրը ծը շինու է :

պղտի թատրոնի մը ժողովարանին, ինչպէս են Բարիզի շատ մը ակմբարանները: Գամօր սաստիկ կը վախնար սենեկի մէջ՝ ճեմարանական նիստ մը տեսնելու, բայց Պ. Տէրամբօրի տունը հաւքուող ընկերութեան մէջ այսպիսի բան մ'ալ չկար բնաւ: Սակայն պէտք է խոստովանիլ թէ խօսակցութիւնը շատ անգամ անկեղծապէս համարձակ զուարթութեան մը չափ գրողութելով հանդերձ երբէք նուաստ առարկաներու վրայ չէր իջներ, և թէ նախամեծարութեամբ մը բարձր խնդիրներու, դպրութեանց, արհեստից կամ քաղաքականութեան վրայ անգամ կը դառնար: Բայց այս պարկեշտ մարդիկ կրնային թեթևակի հպիլ ծանր նիւթերու և պարզապէս հպիլ ամենէն բարձր բաներու: Լոն հինգ կամ վեց ընտիր կիներ կային, որոնց մէկ քանին աղւոր էին. ասոնք խորհելու սովորութիւնը ստացեր էին, բայց այս պատճառաւ ոչ խնդալու և ոչ հաճելի ըլլալու յօժարութիւնը կորուսեր էին: Այս տարօրինակ ակմբին մէջ ամեն միտքերը մի և նոյն կերպով հաւասար և մի և նոյն կերպով ընտիր էին, վասն զի ամենքն ալ մի և նոյն սահմանին մէջ կ'այրէին, և վասն զի բարձր էր այս սահմանը: Պէտք է յաւելուլ թէ այն ամեն միտքերը նաև մի և նոյն հրապոյրը կը կրէին, և թէ այս հրապոյրը բացարձակ էր: Տիկին Տը Թեքլը առերևոյթօ անտարրեր մնալով, իր թիկնաթուին մէջ թաղուած և ձեռագործ օթոցը ձակելու զբաղած ատեն ամեն բան կ'ողևորէր նայուածքով մը, ամեն բան կը մեղմէր բառով մը: Նայուածքը զմայլելի և բաւր միշտ ճիշդ էր. այս անարատ միտքերն անամպ են, ոչ ոք տիկին Տը Թեքլի չափ ապահովապէս ընտրութիւն ընել գիտէր: Ամեն բաներու մէջ իր վճիռին կ'սպասէին իբր աստու զատուորի և սիրուած կնկան մը վճիռին:

Այն գիշերը ոտանաւոր չկարգացին, և Գամօր չցաւեցաւ այս պատճառաւ: Երած շտուրթեան վրայ խօսելու առթիւ Օթիէի մէկ նոր կատակերգութեան, Գէօրժ Սանի մէկ նոր վիպասանութեան, Թէնիօնի մէկ նոր քերթուածին և Ամերիկայի գործերուն վրայ ևս խօսակցեցան հետզհետէ . . . : Ապա Պ. Տէրամբօր ֆողովրդապետին ուղղելով խօսքը,

— Սիրելիդ իմ Մօրսիւս, * ըսաւ, անցեալ հինգշաբթի աւելորդապաշտութեան վրայ քարողդ պիտի կարգայիր մեզ երբ ընդմիջուեցանք այն սրիկայէն որ ծառի մը վրան ելած էր քարողդ աւելի աղէկ լսելու համար . . . : Ահա մեր փնասը հատուցանելու ժամն է: Լոն նստիր, սիրելի հովիւս, և քեզ միտ կը դնենք:

Արժանապատիւ ժողովրդապետը նստաւ, իր ձեռագիրը բացաւ և սկսաւ կարգալիք քարողը զոր մեր բարեկամ Սթերնի օրինակին հակառակ չպիտի գրենք հոս կրօնականը աշխարհականի հետ շատ շխառնելու համար: Բաւական պիտի համարինք ըսել թէ քարողին նիւթն էր Քէյթիի վիճակին ժողովրդեան ուսուցանել թէ պէտք էր հողիին վեմուքիւն և Աստուծոյ հաճոյք պատճառող հաւատոյ գործերը զանազանել աւելորդապաշտութեան գործերէն որք արարածը կը նուաստեն և Արարիչը կը թշնամանեն: Քարողը, թէև ճանաչողութեամբ գրուած, բայց սահմանուած էր աւելի Աւետարանի բարոյականը քան թէ քարողչին տաղանդը հաստատելու: Ընդհանրապէս հաւնուեցաւ այն: Սակայն քանի մ'անձինք, և ասոնց հետ նաև Պ. Տէրամբօր պախարակեցին ինչ ինչ պարբերութիւնները, առարկելով թէ անոնք հպելի չէին այն պարզ միտքերու որոնց կ'ողջուէր քարողը. սակայն տիկին Տը Թեքլը՝ իրեն համամիտ ունենալով հանրապետական Տիւրօչէն պնդեց թէ շատ էր ժողովրդային իմացականութեան զէմ ցոյց տրուած անվստահութիւնը, և թէ շատ անգամ այդ իմացականութեան հաւասար մնալու պատրուակաւ զայն կը սկսարին. այս դիտողութեան վրայ ընդունուեցան պախարակուած մասերը:

Աւելորդապաշտութեան նկատող քարողէն ինչպէս Տը Գանլալօն զօրապետին անցան, չգիտեմ. բայց իրաւ է որ խօսքն այս ամուսնութեան վրայ բացուեցաւ, և պէտք էր որ բացուի քանի որ դատուէն մինչև քսան մղոն հեռուոր տեղերը տարածայնուած էր այն: Այս խօսակցութեան բնաբանը Պ. տը Գամօրի երերուն

* Ապրիլի 19-ին:

ուշադրութիւնը զրգուեց, և իր հետաքրքրութիւնը սաստիկ կերպով զրգուեցաւ անդամ երբ Պ. փոխ-կուսակալն ամենայն զգուշութեամբ և մեղմիկ իմացուց թէ զօրասեան ուրիշ հոգերով զբաղած՝ կրնար երեսփոխանական պաշտօնին հրաժեշտ տալ:

— Ատի մեծ դժուարութեան տեղի կը տայ, աղալակեց Պ. Տէրամէօր. նր սատանան յաջորդէ իրեն: Յայտնապէս իմաց կը տամ ձեզ այժմէն, սիրելի պարոնս, որ եթէ կոճկարանին վրայ ծաղիկ մը գրուող բարիզցի սրիկայ մը մեղքնտրել տալու պահանջումն ունիք, զինքն իր ծաղիկն և կոճկարանին հետ իր ժողովանոցը ետ կը զրկեմասկից: Այս բանը կրնաք իբր ստոյգ նկատել, պարոն:

— Քիչ մը զգուշութիւն, պարոն, բառ Պ. Տէրամէօրին տիկին Տը Թեբըլը կէս ձայնով և աչքովը Պ. Տը Գամօրը ցոյց տալով:

— Ար հասկնամ միտքդ, աղջիկս, կրկնեց Պ. Տէրամէօր խնդալով. բայց պիտի աղերսեմ Պ. Տը Գամօրը՝ որ ամենեւին չկրնար ենթադրել զինքը վերաօրելու գիտաւորութիւն ունենալս, պիտի աղերսեմ որ ներէ ծերունիի մը մոլութիւնը և թոյլ տայ որ բոլորովին համարձակ և ազատ կերպով մը խօսիմ այն միակ խնդրոյն նկատմամբ որու համար պաղարիւն ըլլալէ կը դադրիմ:

— Եւ ի՞նչ է այն խնդիրը, պարոն, հարցուց Գամօր իր յայտուն վայելչութեամբը:

— Պարոն, այն խնդիրն է Բարիդին բոլոր Գրանսայի վրայ ունեցած անամօթ դերիշխանութիւնը: Պարոն, 1825էն ՚ի վեր Բարիդ ոտք չկոխած եմ իրեն ցոյց տալու համար այն պժգումը զոր կը տայ ինձ . . . : Արթուած և խելանի երիտասարդ մի էք, պարոն, և յոսամթէ նաև լաւ Գաղղիացի մը . . . : Արդ՝ կը հարցնեմ ձեզ թէ մեր գաղափարներուն, մեր հանձարեղ խօսքերուն, մեր երեսփոխաններուն, մեր յեղափոխութիւններուն . . . ամեն առտու Բարիդէն կազմ ու պատրաստ մեղզրկուիլը . . . և բոլոր Գրանսային իր մայրաքաղաքին ալ լսի խոնարհ և գձուձ աբուարձանն ըլլալը միթէ ձեզ օրինաւոր և վայելուչ կ'երևոյ . . .

: : Ա՛տղաշեմ, շնորհք ըրէք, այս հարցումն պատասխան տուէք, պարոն:

— Յիրաւի, պարոն, թերևս ծայրայեղութիւն մը կայ Քրանսային այս անչափ կեդրոնացումին մէջ, բայց վերջապէս ամեն քաղաքակիրթ երկիր իր մայրաքաղաքը ունի, և ինչպէս անհասաները նոյնպէս և աղբերը գլուխի մը պէտք ունին:

— Իսկոյն կը դրաւեմ ձեր սուած օրինակը և ձեզի դէմ կը դարձնեմ. . . : Այո, ինչպէս անհասաները նոյնպէս և աղբերը գլուխի մը պէտք ունին. բայց եթէ գլուխը տձև և հրեշային է, խելանութեան նշանն ապշութեան նշան կը դառնայ, և փոխանակ հանձարի տէր մարդ մ'ունենալու ջրգողաղլուխ (hydrocéphale) մը կ'ունենաս: — Աղէկ ուշադրութիւն ըրէք այն պատասխանին զոր հիմակ իսկ Պ. փոխ-կուսակալը պիտի տայ ինձ . . . : Սիրելիդ իմ փոխ-կուսակալ, անկեղծ եղիք: — Եթէ վաղն այս նահանգին երեսփոխանութիւնը բաց մնար և մէկու մը տալ հարկ ըլլար, կրնայիք այս նահանգին կամ բոլոր գաւառին մէջ իսկ գտնել մարդ մ'որ աղէկ դէշկարեանայ երեսփոխանական պաշտօնին պարտականութիւնները կատարել:

— Շիտակը խօսիմ, ոչ զոք կը տեսնեմ դաւառին մէջ, պատասխանեց փոխ-կուսակալը, և՛ եթէ դուք դարձեալ չհաւանիք երեսփոխան ըլլալու . . . :

— Մինչև մեռնիլս չպիտի հաւանիմ, պարոն: Խեղ չեմ որ այս հասակիս մէջ երթամ ձեր բարիզցի սրիկաներուն ծաղրաբանութիւնները լսելու վտանդին ենթարկուիմ:

— Ապա ուրեմն այն աստիճան մ'և հաւանօրէն բարիզցի սրիկայ մ'իսկ ընդունելու պիտի ստիպուիք:

— Ասեցիք, պարոն Տը Գամօր, կրկնեց Պ. Տէրամէօր փառաւորապէս: Այս գաւառին մէջ վեց հարիւր հազար հոգի կայ, և այս վեց հարիւր հազար հոգիին մէջ երեսփոխանութեան արժանի մէկը չկայ . . . : Ար հաստատեմ, պարոն, թէ այս ժամուս աշխարհիս մէջ չկայ քաղաքակրթեալ երկիր մ'որ այսպիսի գայթակրութեան մ'երկրորդ օրինակը տայ: Մեզ վերապահուած է այս նախատինքը, և ձեր Բարիդն է այս նախատինքին պատճառը:

Ֆրանսայի բոլոր արիւնք, բոլոր կեանքը, բոլոր միաբերը, բոլոր գործառնութիւնը կլլողը Բարիզն է, Բարիզ որ մլապի մը տեղ աշխարհագրական կմախ մը կը թողու . . . : Ահա ասոնք են, պարոն, ձեր կեդրոնացումին բարիքը, քանի որ արտաբերեցիք այդ բառը որ բանին պէս անհեղեղ է :

— Ներեցէք, մօրեղբայր իմ, ըսաւ տիկին Տը Թեբլը հանդարտօրէն իր ասեղը հրելով, այդ բանին նկատմամբ ես բան մը չգիտեմ . . . : Բայց կարծեմ լսած եմ ըսելը թէ քեզայդքան ահաձոյ երեցող այդ կեդրոնացումը Յեղափոխութեան և առաջին Հիւպատոսին գործն է . . . : Ինչն ուրեմն Պ. Տը Գամօրին գէմ կը դանդափու . . . : Ինձ անիրաւ կ'երևի այդ գանդատդ :

— Նաև ինձ անիրաւ կ'երևի, տիկին, ըսաւ Գամօր՝ տիկին Տը Թեբլին բարև տալով :

— Նաև ինձ, պարոն, ըսաւ Պ. Տէրամէօր խնդալով :

— Սակայն, տիկին, կրկնեց երիտասարդ կոմսը, այդ մասին ձեր աղնիւ մօրեղբօր կողմէն ամբաստանուելու արժանի եմ քիչ մը, վասն զի, ինչպէս խիստ իրաւամբ ակնարկեցիք, եթէ կեդրոնացումը ես չըբի, կը խոստովանիմ թէ շատ կը դուլեմ այն անձերը օրք ըրին զայն :

— Աեցցէ, աւելի՛ աղէկ, պարոն, ըսաւ ծերունին. մարդուս իրեն յատուկ դաղափար մ'ունենալն և զայն սլաշտպանելը սիրելի է ինձ :

— Պարոն, կարծիքս սլաշտպանելով բացառութիւն մը կ'ընեմ ձեզ պատիւ ըրած ըլլալու համար, վասն զի-երբ քաղաքին մէջ կը ճաշեմ, և երբ մանաւանդ աղէկ կը ճաշեմ, հիւրընկալիս հետ համամիտ կ'երեւամ'միշտ. բայց ձեզի շատ յարգելուս համար է որ կը համարձակիմ ձեզ հակառակ խօսիլ :

Արդ՝ ես կը կարծեմ թէ յեղափոխական ժողովներն և անոնցմէ ետք առաջին Հիւպատոսը՝ Պօնաբարդ՝ աղէկ ներշնչուած եղան երբ վարչական և քաղաքական զօրաւոր կեդրոնացումի մը ներբեկեցին Ֆրանսան. կը կարծեմ թէ մեր ընկերային մարմինը լաւ ձուլելու, շարելու և իր նոր ձևը տալու, գինքն իր շրջանակին յար-

մարցնելու և իր օրինաց մէջ հաստատելու, վերջապէս մեր ազգային սկզբնական հանդամանքը, հանձարը և ոյժն եղող դաղղիական այս հզօր միութիւնը հաստատելու և պահելու համար կեդրոնացումն անհրաժեշտ է :

— Իրաւ կ'ըսէ պարոնը, գոչեց Տիւրօշէ բժիշկը :

— Ա՛հ, կրկնեց ուժնապի Պ. Տէրամէօր, անշուշտ իրաւ կ'ըսէ պարոնը : — Այո, իրաւ է ատի, պարոն. կը հաւանիմ թէ ծայրայեղ կեդրոնացումն որու գէմ կը դանդափու՝ իր օգտակարութեան, հարկաւորութեան խիստ ժամն ունեցաւ. բայց ո՞ր մարդկայի՛ հիմնարկութեան մէջ գնել կը պահանջէս բացարձակը և յաւիտենականը. է՛հ, գիտեմ, պարոն, որ աւատականութիւնն ալ իր ժամանակը բարիք և յառաջդիմութիւն մ'եղաւ . . . բայց ինչ որ բարիք էր երէկ, չարիք և վտանդ մը պիտի չըլլայ վաղը : Ինչ որ այսօր յառաջդիմութիւն է, հարիւր տարիէն ետք հին սոխութիւն և խափան մը պիտի չըլլայ : Միթէ այս չէ՞ աշխարհիս պատմութիւնն անգամ . . . : Եւ եթէ կ'ուզէք զիտնալ, պարոն, թէ ինչնչանէ կը հասկցուի ընկերային կամ քաղաքական գրութեան մը հինցած ըլլալը, պիտի ըսեմ թէ հինցած ըլլալը կը հասկցուի երբ այն գրութեան անպատահութիւններն և գեղծումները կ'երևան միայն : Այն ատեն մեքենան իր գործն աւարտած է, ուստի պէտք է փոխել զայն : Արդ՝ ես կ'ըսեմ թէ դաղղիական կեդրոնացումն այն սաղնապելի պայմանաժամին, այն աղետալի կէտին հասած է որ Ֆրանսան սլաշտպանած ըլլալէն ետք կը ճնշէ, ողևորելէն ետք կը հաշմէ, փրկելէն ետք կ'սպաննէ :

— Կը բարկանաս, մօրեղբայր իմ, ըսաւ տիկին Տը Թեբլը :

— Այո, կը բարկանամ, բայց իրաւունք ունիմ : Ամեն բան իրաւունք կը տայ, ապահով եմ թէ անցեալն ու ներկան իրաւունք, խիստ ապագան վախ կը տայ ինձ : Անցեալը, կ'ըսէի . . . : Ինձ նայեցէք, պարոն Տը Գամօր, հաւատայէք որ անցելոյն վրայ կոյրկուրայն հիացող մը չեմ. իղձերովս օրինաւորական, բայց սկզբունքովս անկեղծապէս սպաստաւոր եմ, դուն գիտես, այնպէս չէ՞, Տիւրօշէ . . . : Բայց և այնպէս ժամանա-

կաւ Հոռոնսի, Ալպեան լեռներու և Պիրենեան լեռներու մէջ մեծ երկիր մը կար որ կ'ապրէր, որ կը խորհէր, որ կը զործէր ոչ միայն իր մայրաքաղաքովը, այլ նաև ինքն իրմով . . . : Այդ երկիրն անշուշտ գլուխ մ'ունէր, բայց նաև սիրտ մը, գնդերներ, ջիղեր, երակներ ունէր, երակներուն մէջն ալ արիւն, և գլուխն ամենևին փասս մը չէր կրեր անոնցմէ : Այն ատեն Քրանսան մը կար, պարոն : Գաւառը կեանք մ'ունէր, անշուշտ մայրաքաղաքին իշխանութեան ներքեամ, բայց իրական, գործօնեայ, անկախ կեանք մը : Մէն մի կառավարութիւն, մէն մի տեսչութիւն, մէն մի խորհրդարանական կեդրոն իմացականութեան բուռն վառարան մ'էր . . . : Գաւառական մեծ հիմնադրութիւնները, տեղական ազատութիւններն ամենուրեք միտքերը կը վարժէին, բնաւորութիւնները կը հաստատէին և մարդեր կը կազմէին . . . : Եւ սա ըսելիքիս ալ ալէկ միտ գիր, Տիւրօշէ : Եթէ առաջուան Քրանսան այսօրուան պէս կեդրոնացում ունեցած ըլլար, սիրելի յեղափոխութիւնդ բնաւ տեղի չէր ունենար, բնաւ, ըսի, լսեցիր, վասն զի յեղափոխութիւնը ընելու մարդեր չպիտի գտնուէին . . . : Ար հարցնեմ քեզ թէ ուսիկէ կ'ենէին այն սպառազէն գերընտիր միտքերն և գիւցաղնական սիրտերը զոր ՏԳի ընկերային մեծ յեղաշրջումը յանկարծ երևան հանեց : Միտքերը այն ատենուան ամենէն երեւելի անունները, իրաւագէտները, ատենաբանները, զինուորները : Անոնց քանին Բարիդէն էր : Ամենքն ալ գաւառէն . . . Քրանսայի բեղմնաւոր արդանգէն կ'ելնէին . . . : Այսօր պարզ երեսփոխանի մը պէտք ունինք անգորրաւէտ ժամանակներու համար, և զան չենք գտներ վեց հարիւր հազար հողի մէջ . . . : Եւ ինչո՞ւ, պարոններ : Վասն զի ոչ-կեդրոնաւորեալ Քրանսայի հողին վրայ մարդեր կը բուսնէին, և վասն զի կեդրոնաւորեալ Քրանսայի հողին վրայ միայն պաշտօնատարներ կը բուսնին :

— Աստուած օրհնէ զքեզ, պարոն, ըսաւ փոխ-կուսակալը :

— Ներէ, սիրելիդ իմ փոխ-կուսակալ. բայց ալէկ կը հասկընաս որ գաւառներուն և գաւառական կեանքի ամեն պաշտօններու համար աւելի անկախութիւն, արժանապատուութիւն և մե-

ծութիւն պահանջելովու քու և իմ դատը կը պաշտպանեմ : Այսօր այս պաշտօնները վարչական և դատաստանական կարգաւորութեան մէջայն աստիճանը հասած են, այնքան զուրկ են ոյժէ, հմայական երեւոյթէ և ամսականէ — կը նայիմ որ կը ժայտիս, պարոն փոխ-կուսակալ — այն, այնքան զուրկ են որ այսօր այն պաշտօններն առաջուան պէս ալ կեանքի, մրցումի, լուսաւորութեան կեդրոններ չեն, քաղաքացիներ կազմող գալրոցներ չեն, առնական կըթարաններ չեն, ալ միայն վարչական մեքենային անշարժ անիւներն են . . . միւս ամեն բաներն ալ նոյնպէս են, պարոն Տը Գամօր . . . : Մեր քաղաքապահական հիմնարկութիւնները խաղաղիկ մ'են, գաւառական ժողովները խօսք մ'են, տեղական ազատութիւններն ալ ոչինչ . . . : Այսպէս և ոչմէկ մարդ կայ . . . : Բայց ինչո՞ւ գանդատինք, պարոն : Միթէ Բարիդի վրայ չառնուր մեզի համար ապրելու և խորհելու հոգը : Ինչպէս ատենօք հռոմէական ծերակոյտն արուարձարնակ ուսմիկներուն առջև նոյնպէս և Բարիդ միթէ ամեն առտու չհաւանիք մեր առջև նետելու մեր օրական ճարակը, այսինքն հաց և զաւեշտախաղ . . . : Այն, պարոն, անցեալէն ետք աստուսիկ ներկան, աստուսիկ այսօրուան Քրանսան . . . : Ահա քառասուն միլիոնէ բաղկացող զգ մ'որ ամեն առտու Բարիդի հրամանաբանին (mot d'ordre) կ'սպասէ օրպէս զի ցորեկ կամ գիշեր ըլլալը, խնդալու կամ լալու պարտաւորիլը գիտնայ : Մեծ ժողովուրդ մ'որ ատենօք աշխարհին ամենէն աղնիւ և ամենէն խելանի ժողովուրդն էր՝ ամբողջապէս մի և նոյն օրը, մի և նոյն ժամուն, ամեն ակմբարաններուն և կայսրութեան ամեն քառուղիներու հրապարակներուն վրայ պուլվարի ալբոնոյէն օր մ'առաջ ծագումառնող անհամ, անլի խեղկատակութիւնը կրկնէ : Արդ՝ ասա ես կ'ընեմ, պարոն, թէ իրերու այս վիճակը նուաստութիւն մ'է, թէ ատենօք նախանձող Լուրդայի արհամարհական ծիծաղը կը շարժէ մեր վրայ, թէ նոյն խոյ քու Բարիդի համար գէշ և աղետալի վիճակ մ'է այս . թէ գաղղիական ազգն իր բարեբաստութեամբը կ'ըզդլիսի (griser). թէ իր աւելորդը հիւանդային դէզ մը կը կազմէ, և՛ ներէ ինձ որ ըսեմ թէ ինքն իր ամբար-

տաւան առանձնութեամբը և ինքնապաշտութեամբը չինական-
 կայսրութեան, երկնային կայսրութեան նման բան մը, շեքմա-
 գին, ապականակիր և տղայական քաղաքակրթութեան վառարան
 մը կը դառնայ . . . : Իսկ ապագային Նկատմամբ Աստուած
 չընէ որ յուսահատիմ, վասն զի խնդիրը հայրենեացս վրայ է :
 Այս դարս մեծ բաներ, մեծ հրաշներ տեսաւ, վասն զի կ'աղա-
 չեմ քեզի որ անդամ մ'ես դիտես թէ ժամանակիս թշնամին չեմ
 ամենևին . . . : Ա'րնշուսիմ Յեղաշրջումը, ազատութիւնը, հա-
 ռասարութիւնը, մամուլը, երկաթուղիները, հեռագիրը . . . :
 Եւ՝ ինչպէս ստեպ կ'ըսեմ տեղւոյս արժանապատիւ քահանային՝
 յաղթելուզղ ամեն դատ կը պարտաւորի իր ժամանակին յառաջ-
 գիմութիւնները ընդունիլ և գործածելու սովորիլ : Կր ժամանակը
 ատող ամեն դատ կը կորսուի . . . : Ա'րդ, պարն, ես կը յու-
 սամ թէ ներկայ դարս մեծ բան մ'ես, այսինքն Բարիզի և զիգ-
 դատորութեան վերջը և դաւառական կեանքի վերածնութիւնը
 պիտի տեսնէ, վասն զի կը կրկնեմ թէ ձեր կեդրոնացումը, որ
 պատուական դարման մ'էր, այժմ խիստ գէշ վարչութիւն մ'է .
 . . : Ճնշումի և բռնադատութեան ստեղծի գործի մ'է այն, որ
 պատրաստ է ամեն ձեռներու համար, և յարմար ամեն բռնակա-
 լութեանց, և որու ներքեւ Ֆրանսան կը խղզուի և կը մաշուի :
 Գու՛ն ալ կը խոստովանիս այս իրողութիւնը, Տիւրօշէ . այս նկատ-
 մամբ Յեղաշրջումն իր նպատակէն անդին անցաւ և իր հետեան-
 քը վտանգեց իսկ . վասն զի գու՛ն, որ ազատութիւն կը սիրես
 և զայն կ'ուզես ոչ՝ միայն քեզի համար, ինչպէս կ'ընեն քա-
 նի մը բարեկամներդ, այլ ամեն մարդու համար, գու՛ն չես
 կրնար կեդրոնացումը սիրել, որ ազատութիւնը կ'արտաքսէ այն-
 քան յայտնի կերպով որքան խառարը լոյսը կ'արտաքսէ : Իսկ ես,
 պարոններ, երկու բան հաւասարապէս կը սիրեմ այս աշխարհիս
 մէջ, այսինքն ազատութիւնը և Ֆրանսան . . . : Արդ՝ ինչպէս
 Ջլմարաիւ կը հաւտամ Աստուծոյ, նոյնպէս և կը հաւտամ թէ
 երկուքն ալ կործանման բուռնցնցումի մը մէջ պիտի կորնչին և թէ
 ազգին բոլոր կենդանութիւնը շարունակէ ուղեղին մէջ կեդրոնա-
 նալու, եթէ տեղի չուենայ այն մեծ վերանորոգումը զոր կը

պահանջեմ, եթէ տեղական ինքնիշխանութեանց, եթէ ընդար-
 ձախորէն անկախ և այժմայ ժամանակիս ողւոյնյարմար գաւառա-
 յին հիմնարկութիւններու հանրածառալ գրութիւն մը մեր պար-
 պուած երակներուն նոր արիւն մը չտայ և մեր տկարացած երկի-
 րը չբեղմնաւորէ : Ա՛հ, զիտեմ թէ գործը դժուարին և շիտթալի
 է . անվեհեր և հաստատ ձեռքի մը կարօտ է այն . սակայն այս
 գործը կատարող ձեռքը դարուս ամենէն հայրենասիրական գործը
 կատարած պիտի ըլլայ . . . : Պարոն փոխ-տեղակալ, ասի ըսէ
 վեհապետին, ըսէ իրեն որ եթէ ընէ այս բանը, հոս Գաղղիա-
 կան հին սիրտ մը կայ որ պիտի օրհնէ զիւքը . . . : Ըսէ ի-
 րեն թէ շատ բարկութիւններու, շատ ծիծաղներու, թերևս շատ
 վտանգներու պիտի ենթարկուի, բայց թէ իր վարձատրութիւնը
 պիտի առնու երբ՝ իր պատանքէն և կապերէն ազատեալ Ղազարո-
 սին պէս՝ բոլոր Ֆրանսային կանգնիլը և զինքը բարեւելը պիտի
 տեսնէ . . . :

Եր ազնուականն արտաքոյ կարգի եռանդով, յուղումով և ար-
 ժանապատուութեամբ արտաբերած էր այս վերջին խօսքերը : Երբ
 դադրեցաւ խօսելէ, տեսց սակաւին այն ակնածական լուծիւնն
 որով միտ դրուած էր ըսածներուն : Պ. Տէրամէօր կարծես ամբշ-
 ցաւ այս լուծեան տեսմէն, և Գամօրին թևը մտնելով և
 ժպտելով ըսաւ անոր լատիներէն լեզուաւ .

— «Ամենքին յիմարեցար» : Սիրելի՛ պարոնս, խրաքանչիւր
 ոք իր խենդութիւնը ունի . . . կը յուսամ թէ իմն չվիրաւորեց
 քեզի, այնպէս չէ : Ա՛տ, սերեմն չվիրաւորուիլդ հաստատէ ինձ
 տաւանովեցերորդ դարու սա պարերզը (chacomme) գաշնակին
 վրայ հետս երգելով :

Գամօր իր սովորական շնորհքովը կատարեց ծերին կամքը, և
 Աճրդ դարու պարերգն երեկոյթին վերջն եղաւ . սակայն երիտա-
 սարդ կոմսը՝ մեկնելէն առաջ՝ տիկին Տը Թեքլին սասաիկ զար-
 մանք մը տալու միջոցը գտաւ . կէս ձայնով և շատ ծանրութեամբ
 ինքրեց ծաղիլահաս կնիկէն որ իր պարսպ ժամուն հաճի մտանա-
 ւոր խօսակցութեան ժամանակ մը յատկապընել իրեն : Տիկին Տը
 Թեքլը աչերը բայցաւ յանչափա, կարմրեցաւ սակաւ ինչ, և ըտտ

Գամօրին թէ վաղը չէ միւս օր ժամը չորսին իր տունը պիտի սպասէ անոր :



Իբր սկզբունք Պ. Տը Գամօրի համար զլիսովին անասարբեր բան մ'էր ֆրանսայի կեդրոնացումը կամ ապակեգրոնացումը . բայց իբր իրողութիւն՝ շատ նախամեծար կը համարէր կեդրոնացումը՝ բարիզցիի և փառասէրի բնադրումով : Սակայն կեդրոնացումը նախամեծար դասելովը հանդերձ սոյն ինգրոյն նկատմամբ առանց որ և կցէ խղճահարութեան Պ. Տէրամէօրի հետ համամիտ կ'ըլլար եթէ՝ իր բարձր գատողութեամբը նախ և առաջ չգլար թէ ծերունին հլութեան շնորհիւ վաստկուող մարգերու կարգէն չէ : Ասկից 'ի զատ՝ կ'սպասէր որ աստիճանաբար դարձի գալու պատիւը տայ Պ. Տէրամէօրին՝ եթէ պարագաները պահանջէին այս դարձը :

Ինչ և է , երիտասարդ կոմսը տիկին Տը Թեքլի հետ ոչկեդրոնացումի և ոչապակեգրոնացումի վրայ խօսիլ յառաջադրած էր երբ օր մ'ետք եկաւ անոր տունն այն ժամուն զոր որոշած էր նէ :

Գամօր տիկին Տը Թեքլը պարտիզին մէջը դտաւ , որ տունին պէս հին , անպաճոյճ (sévère) և վանական ձևով շինուած էր : Գարատափ մ'որու վրայ թմբիներ տնկուած էին՝ այս պարտիզին կողմերուն մէկին վրայ կը տարածուէր և քանի մ'աստիճան բարձր ըլլալով բոլոր պարտիզին վրայ տեսք ունէր : Ծաղկահաս կիներ հոն՝ տեսակ մը հովանոց կազմող թմբիներու խմբի մը ներքե նստած էր : Այս տեղը սիրելի էր իրեն . կը յիշեցնէր իրեն այն իրիկունը , ուր իր անակնկալ երևումը յանկարծ երկնային ուրախութեամբ մ'ողորձած էր իր խեղճ և վիրակիր նշանածին աշնահար գէմբը :

Առջևը շինական պղտի սեղան մը կար , և վրան ալ բոբիլեր և

մետաքսներ . տիկին Տը Թեքլը ցած թիկնաթոռի մը մէջ թաղուելու պէս նստած , ոտները եղեգնեայ աթոռակի մը վրայ բարձրացուցած էր , և բոլորովին առերևոյթ հանդարտութեամբ օթոց մը կը բանէր :

Պ. Տը Գամօր կենայն այս միջոցին կնային մտքին ամեն նրբութիւնները և ամեն աղնիւ խարէութիւնները ճանչելու և գուշակելու մասին անդամարդէն քաջավարժ ըլլալով դաղտնապէս ժպտեցաւ այս բոլորովին բացօղեայ ունկնդրութեան վրայ : Բուեցաւ իրեն թէ կը հասկընայ այս կարողորութեան պատճառը : Այսինքն Տիկին Տը Թեքլը ուղած էր ժամադրութենէն բառնալ այն մտերմական յատկանիշը զոր փակ սենեկի մը ժամադրութիւնը կ'ունենայ : Բուռն ճշմարտութիւնն այս էր : Ամենևին պարզամիտ մը չէր այս երիտասարդուհին . իր սեռին աղնուադոյն անձանց մին էր : Տասն տարուան ծաղկահասութեան , գեղեցկութեան և այրիութեան մէջ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ընդունած էր տասնի չափ սիրահարական յայտարարութիւններ , որք թշնամի սեռին աղնուասրտութեան և խոհեմութեան նկատմամբ ճիշդ և ընդհանրապէս ոչ այնքան ախորժելի տպաւորութիւն տուեր էին իրեն : Իր հասակը ունեցող ամեն կիներուն պէս ինքն ալ վտանգը զիտէր , և՛ խիստ քիչ կանանց պէս՝ ինքն ալ չէր սիրեր զայն : Անփոփոխ կերպով բարեկամութեան մեծ ճամբան վերադարձուցած էր այն ամեն մարդերը , որոնց իր բոլորովին արդիւնալ շաւիղներու մէջ թափառելը յանկարծ տեսած էր . բայց այս դործը ձանձրոյթ կը պատճառէր իրեն : Առջի օրէն 'ի վեր սաստիկ մտառանջութիւն կ'զգար այն մասնաւոր խօսակցութեան նկատմամբ զոր Պ. Տը Գամօր ուղելու զարմանքը տուած էր իրեն : Ի՞նչ կրնար ըլլալ այս խորհրդաւոր խօսակցութեան նիւթը : Տիկին Տը Թեքլը շատ չարչարեց միտքը առանց բան մ'երեակայել կարենալու : Անշուշտ բոլորովին անհաւանական բան մ'էր Պ. Տը Գամօրի կարծելը թէ դեռ նոր ծրարուած բարեկամութեան մը սկիզբէն արասնութիւն ունէր իր սէրքը անոր յայտնելու : Սակայն երիտասարդ կոմսին կնասիրութեան համբաւը յիշեց ծաղկահաս կիներ . ըսաւ իւրովի թէ այսպիսի մեծ կնորս (séducteur)

մը կրնար արտաքոյ կարգի ձևեր ունենալ, և կարծել նաև թէ դաւաւաբնակ խոնարհ կին մը շատ յարգելու պէտք չունի: Երկար չընենք՝ Տիկին Տը Թեքլը այս խորհրդածութիւններէն ետք որոշեց իր սարտիղին մէջ ընդունիլ կոմսը, իր սրտի փորձառութեամբը նշմարած ըլլալով թէ բաց օդը, մեծ ու թափուռ անջրպետները նպաստաւոր չեն յանդուգներուն:

Պ. Տը Գամօր բարև տուաւ Տիկին Տը Թեքլին՝ թաղուհին բարևող Անդրիպցիներու պէս. ապա նստելով աթոռը մօտեցուց՝ թերևս փոքր ինչ թաղուն չարամտութեամբ, և ձայնը մտերմապէս խօսելու պէս ցած հանելով, ըսաւ.

— Տիկին, կը հաճիք ներել ինձ որ ձեզ դաղանիք մը տամ և ձեզմէ խրատ մ'ուզեմ:

Տիկին Տը Թեքլը քիչ մը վեր ըրաւ իր աղնիւ դուրը, կոմսին աչերուն վրայ յարեց իր նայուածքին աղօտ լոյսը, անորոշակի ժպտեցու և այս միմսական հարցուփորձին վերջ տուաւ ձեռքին մէկ թեթև շարժումովը, որ կը նշանակէր. «Սաստիկ զարմանք կը տաք ինձ, բայց ինչ և է, մտիկ կ'ընեմ»:

— Ահա նախ դաղանիքս ըսեմ, տիկին. կը փափարիմ այս նահանգին երեսփոխանն ըլլալ:

Այս անակնկալ յայտարարութեան վրայ Տիկին Տը Թեքլը դարձեալ Գամօրին նայեցաւ, սփոփումի թեթև հաւաչանք մը հանեց բերնէն, և ծանրութեամբ խոնարհեցաւ:

— Տիկին, շարայարեց երիտասարդը, Տը Գանձալօն զօրապետը հայրական բարեսիրութիւն մը ցոյց կը տայ ինձ. դիտաւորութիւն ունի 'ի շնորհ իմ հրածեշտ տալու իր երեսփոխանական պաշտօնին. խոստովանաբար յայտնեց ինձ թէ հետամտութեանս յաջողութեանը համար անհրաժեշտ էր յարգի մօրեղբորդ պաշտպանութիւնը: Աւտի զօրապետին թեղագրութեամբը հոս եկայ՝ յուսալով թէ այս պաշտպանութիւնը կը շահիմ: Սակայն այն դաղափարներն և զգացումները՝ զոր յարգի մօրեղբայրդ երէկ կը յայտնէր՝ այնքան ուղղակի ներհակ են դիտաւորութիւններուս որ վհատութիւն կ'զղամ: Կարձ կապելու համար կը խոստովանիմ, տիկին, թէ երկմտութեանս մէջ ձեր բարեսիրութեան դիմելու և

ձեզմէ խրատ մ'ուզելու անշուշտ խիստ անխոհեմ խորհուրդը ունեցայ, խրատ որու հետևելու որոշում ըրած եմ, ինչ և ըլլայ այն:

— Բայց, պարոն . . . շատ կը շփոթէք զիս, ըսաւ ծաղկահասակ կինը, որու աղւոր երեսին տխրութիւնն անկեղծապէս զուարթ ժպտի մը փոխուեցաւ:

— Տիկին, ձեր բարեսիրութեանն արժանի ըլլալու մասնաւոր իրաւունք մը չունիմ բնաւ . . . ընդհակառակն թերևս . . . բայց ինչ և է, ժարդկային էակ մ'եմ և դուք զթափարտ մը . . . : Արդ՝ անկեղծապէս կը խօսիմ, տիկին, թէ խնդիրը բազմազիս, ապագայիս, բոլոր ճակատադրիս վրայ է. երիտասարդական հասակիս մէջ հասարակային կեանքի ասպարէզը մտնելու առիթն՝ որ հոս ինձ կը ներկայի՝ եզական է. պիտի յուսահատիմ թէ կորուսեմ այս առիթը . . . : Ա'ուզէք բարեհաճիլ, տիկին, զիս ձեր երախտապարար ընելու:

— Բայց ինչպէս, ըսաւ Տիկին Տը Թեքլը: Ես քաղաքականութեան չեմ խառնուիր, պարոն . . . Ճշգրտապէս ինչ կ'ուզես իզմէ:

— Նախ կը խնդրեմ, կ'աղերսեմ ձեզի, տիկին, որ չփասէք ինձ:

— Ինչո՞ւ փասեմ ձեզ:

— Ատուհի իմ. ամենէն աւելի իրաւունք ունիք խոստապահանջ ըլլալու, տիկին . . . : Երիտասարդութիւնս քիչմը շուայլութեամբ անցուցի. ինչ ինչ կէտերու մասին շատ աղէկ անուն չունենալս գիտեմ. տարակոյս չունիմ թէ մինչև ձեր ականջը հասած է անունս, և կրնամ վախնալ որ ինձ ներհակ քանի մը կանխահաս կարծիք առած է ձեզ թերևս:

— Պարոն, մենք հոս քաշուած կ'ապրինք . . . գրեթէ չգիտենք Բարիդի մէջ անցած դացածը . . . : Բայց այդ բանը զիս չարգիւիւր ձեզ ծառայութիւն մ'ընելէ, եթէ ծառայելու միջոցները գիտնայի, վասն զի կը կարծեմ թէ ծանր և բարձր աշխատութիւններ ձեր սովորական զբաղումներուն ընկ բարեբաղդ փոփոխութիւն մը կրնան տալ:

— Յիբաւի, ըսաւ մեկուսի երիտասարդ կոմսը, զմայլելի բան մ'է այսքան խելանի անձի մը յաղթելը:

— Տիկին, կրկնեց իր հանդարտ շնորհաձևութեամբը, ես ալ ձեր յոյսերը կը տածեմ. . . բայց քանի որ կը զիջանիք փառասիրութիւնս խրախուսելու, կը կարծէք թէ օրին մէկը յաղճելու ձեր յարդի մօրեղբօր տրամադրութեանցը. . . : Զինքը քաջ կը ճանաչէք. . . ինչ կրնամ ընել զինքը շահելու համար: Ինչ ընթացք բռնելու կը պարտաւորիմ. վասն զի ստուղիւ չեմ կրնար զանց ընել իր պաշտպանութիւնը, և եթէ կը պարտաւորիմ հրաժարիլ այս պաշտպանութենէն, պէտք է որ հրաժեշտ տամ նաև նպատակներուս:

— Աստուած իմ, ըսաւ Տիկին Տը Թեքըլը խոկուն կերպարան մ'առնելով, շատ դժուարին է ատի:

— Այնպէս չէ, տիկին:

Պ. Տը Գամօրի ձայնին մէջ այնքան հլու թիւն, վստահութիւն և անկեղծութիւն կար որ Տիկին Տը Թեքըլի արգահատանքը զրդուեցաւ. սատանան անդամ դժոխոց յատակն արգահատութիւն պիտի զգար այն ձայնը լսելով:

— Թոյլ տուէք որ քիչ մը խորհիմ ատոր վրայ, ըսաւ նէ:

Ապա արմուկը սեղանին և դուխը ձեռքին վրայ գրաւ: Հովահարի ձեռքի իրարմէ անջատուած մատերը կիսովին կը պահէին իր աչերուն մին, մինչդեռ իր մատնիներուն փողփողումները յարեւու կը խաղային և իր սարկէի պէս եղունգները մնումովին կը չարչարէին իր ճակատին թխաղոյն և յղիուն մակերևոյթը:

Պ. Տը Գամօր տակաւին անոր կը նայէր մի և նոյն հլու և անկեղծ կերպարանով:

— Պարոն, ըսաւ յանկարծ տիկին Տը Թեքըլը ժպտելով, ես կը կարծեմ թէ ձեզի համար լաւագոյն միջոցն է շարունակել:

— Ներեցէք, տիկին. . . ինչ. . . շարունակեմ:

— Բայց. . . այն գրութիւնը որու հետեցաք ցարդ մօրեղբօրս հետ. այսինքն առ այժմ իրեն բան մը չըսել, աղաչել զօրասպետին որ ինքն ալ լուռ կենայ, և հանդարտօրէն սպասել որ դրացիութիւնը, յարաբերութիւնները, ժամանակը և ձեր յատկութիւնները բաւական պատրաստած ըլլան մօրեղբայրս ՚ի նպատակ ձեր հետամուտութեան: Իսկ իմ մասիս, իմ պաշտօնս շատ

պարզ է. այս միջոցիս չեմ կրնար օգնել ձեզ առանց մատնելու ձեզի. . . . հետեւաբար մինչև ՚ի նոր կարգադրութիւն միայն մէկ կերպով կը պարտաւորիմ օգնել ձեզ, որ է ձեր արժանիքը ընդունիլ տալ մօրեղբօրս. . . : Զեղ կը վերաբերիցոյց տալ այդ արժանիքը:

— Երախտապարտ կ'ընէք զիս, տիկին, ըսաւ Պ. Տը Գամօր: Փառասիրական նպատակներս խոստովանաբար ձեզ յայտնելովս յուսահատութեան և յուռի ճաշակի յատուկ ընթացք մը բռնած եղայ, ընթացք մը զոր. . . . հեղնութեան նշոյլ մը խիստ թեթև կերպով կը սպասէ. բայց խիստ անկատակ կերպով խօսելով սրտազին շնորհակալ եմ ձեզմէ, տիկին: Ար վախճայի թշնամի զօրութիւն մը գտնելու ՚ի ձեզ, և ահա չէղբք, գրեթէ դաշնակից զօրութիւն մը կը գտնեմ:

— Ո՛հ, բոլորովին դաշնակից, թէև դաղանասպէս, ըսաւ խնդարով տիկին Տը Թեքըլը: Նախ շատ ուրախ եմ ձեզ հաճելի ըլլալուս, երկրորդ՝ շատ կը սիրեմ Պ. Տը Գամօրը, և բարեբաղդութիւն է ինձ իր դիտաւորութեանց ծառայելու:

Ապա անդ լիարէն լեզուաւ, Come here, Mary! այսինքն,

— Հոս եկուր, Մարի, ըսաւ:

Մարին օրիորդ Տը Թեքըլն էր որ դարատափին սանդուղներուն մէկին վրայ երևած էր կարմրագեղ սպտերովը, խառն ՚ի խուռն մազերովը, և ձեռքը չօտան մը բռնած:

Մարին իսկոյն մօրը մօտեցաւ Պ. Տը Գամօրին տալով այն անշնորհ բարեններուն մին որք մեծցող դեռաբոյս աղջիկներուն յատուկ են:

— Ար ներէք, պարոն Տը Գամօր, կրկնեց տիկին Տը Թեքըլը: Եւ իր աղջկան անդ լիարէն լեզուաւ քանի մը հրաման տուաւ հետեւեալ կերպով.

— Շատ տաքցեր ես, Մարի, ալ մի վաղեր. . . : Ըսէ Բօղային որ մանրափոթ լանջակալս (corsage) պատրաստէ. . . : Հաղուելու միջոցիս քրիստոնէականի դասը պիտի ըսես. . . :

— Լաւ, մայր իմ:

— Շարագրութիւնդ պատրաստեցի՞ր:

— Այն, մայր իմ: Մարդու մը համար աղտոտ բառն ինչպէս կ'ըսուի անգլիարէն:

— Ինչո՞ւ կը հարցընես:

— Շարագրութեանս մէջ. . . բեղէնի, աղտոտ և հոյակապ մարդ մը պիտի ըսեմ:

— Handsome, nice; charming, ըսաւ մայրը:

— Լաւ, ուրեմն, մայր իմ, սա մեր գրացի ազնուական մարդն է բոլորովին handsome, nice and charming:

— Օրի. . . Foolish creature (խենդ անձ), պոռաց տիկին Տը Թեքլը մինչդեռ սրտանուհին խոյս կը տար վաղելով և ջրվէժի մը սէս սանդուղէն վար իջնելով:

Պ. Տը Գամօր որ այս խօսակցութիւնը անխուով հանդարտութեամբ մը լսած էր, ոտք ելաւ:

— Նորէն շնորհակալութիւն, տիկին, ըսաւ. ներեցէք. . . : Այսպէս ուրեմն թոյլ կը ամբ ինձ որ մերթ ընդ մերթ խոստովանաբար յայտնեմ ձեզ ցաւերս կամ քաղաքական յոյսերս:

— Անշուշտ, պարոն:

Պ. Տը Գամօր մնաս բարև ըսելէն ետք մեկնեցաւ: Երբ գաւիթէն կ'անցնէր, օրիորդ Մարիին դէմը գտնուեցաւ, և ակնածական խոնարհութեամբ բարև մը տալով, անոր ըսաւ.

— Another time, miss Mary, take care . . . understand english perfectly well. (Աւրիշ անգամ զգուշացիր, օրիորդ Մարի. անգլիարէնը շատ աղէկ կը հասկընամ):

Օրիորդ Մարիյանկարծ իր ազդերուն վրայ մնաց շիտակ, մինչև մաղերը կարմրեցաւ, և ամօթով ու բարկութեամբ խառն վայրենի նայուածքով անգամ մը Պ. Տը Գամօրին նայեցաւ:

— You are not satisfied, miss Mary, (զոհ չես, Մարի) կրկնեց Գամօր:

— Not at all (Ամենևին) ըսաւ ուժգնապէս Մարի իր փորքին կերկերուն (énroué) ձայնովը:

Պ. Տը Գամօր սկսաւ խնդալ, նորէն խոնարհեցաւ և մեկնեցաւ գաւթին միջևը Մարին անշարժ և սրտմտած թողլով:

Քանի մը բոսկէն ետք. . . օրիորդ Մարի մօրը զիրկը նետուեցաւ

արտասուալի աչերով, և իր սոսկալի ձախօրդութիւնը պատմեց անոր հեծկլտալով:

Տիկին Տը Թեքլը իր աղջկան զգուշութեան և պատշաճութեան դաս մը տալու առիթը բռնելով հանդերձ եղելութեան ծանր կերպարան մը տալէ զգուշացաւ, և թէև խնդարու շատ փախաք չունէր, բայց և այնպէս այնքան սրտազին խնդաց որ վերջապէս պատանուհին ալ իր հետը խնդաց:

Ինչ և է, Պ. Տը Գամօր իր առնը կը հասնէր ինքզինքը շնորհաւորելով իր մղած պատերազմին համար որ մարտադիտական հրաշակերտ մը կ'երևար իրեն, և երևալն առանց պատճառի չէր:

Վարպետութեամբ անկեղծութիւնը և խորամանկութիւնը բանցընելով տիկին Տը Թեքլը բոլորովին մեղմիկ դբաւած էր իր շահերուն համար, և ահա նոյն վայրկեանէն սկսեալ իր վառատիրական երազներուն իրանալը հաստատ կ'երևար իրեն, վասն զի կանանց մեղսակցութեան անհամեմատ արժեքը կը ճանչէր, և զիսէր թէ որքան ամենազօր են այն թաղուն և անընդհատ աշխատութիւնը, այն դիզուած պղտի ջանազրութիւնները, այն ստորերկրեայ ճնշումները, որոնցմով կնային զօրութիւնները բնութեան համբերատար և անգիմագրելի զօրութիւններուն կը նմանին: Ասկից 'ի դատ իր և այն աղտոր կնկան մէջ դաղանիք մը դրած, ներս քովը մտերմական դիքը մը բռնած էր, խորհրդաւոր նայուածներու, գաղտադողի փսփսուքներու, ծածուկ խօսակցութիւններու իրաւունքը վատտիւած էր, և այսպիսի կացութիւն մ'եթէ սատանութեամբ կառավարուէր՝ կրնար օգնել Պ. Տը Գամօրին որ քաղաքականութեան աշակերտելու ժամանակը հաճելի կերպով անցունէ: Տունը մտնելով իսկոյն նամակ մը դրեց զօրապետին իր գործառնութեանց սկզբնաւորութիւնը անոր իմացընելու և խնդրելու համար որ քիչ մը համբերէ. ապա այն օրէն սկսեալ բոլոր ճիգը թափեց իր երկու նպատակին յաջողութեան համար, որոնց երկուքն ալ արդէն հաստատապէս փափաքելի էին իրեն, այսինքն երեսփոխան ընարուիլ և տիկին Տը Թեքլէն սիրուիլ: Ամեն Պ. Տէրամէօրի նկատմամբ քաղաքականութիւնը պարզու միանգամայն յաջողակ եղաւ. սակայն այս քաղաքականու-

Թիւնն այնքան մեկին կերպով նշանակուած էր որ իր մանրամասն պարագաները ոչ այնքան հետաքրքրութիւն կը պատճառեն : Պ. Տը Գամօր՝ առանց շինծու եռանդ մը յոյս տալու , բայց ևս քան զևս բնտանեանալով՝ դրացութեան յարաբերութիւնները պատեհ առիթ սեպեց աղատորդի-հովիւ ծերունիին օրինակ-աղարակին գպրոցը մտնելու . սակից ՚ի զատ իր սեպհական կալուածքին տեսական վարչութիւնը անոր թողուց : Այս դիւրին զիջումովոր իր գրաւիչ քաղցրութեամբը կը զարդարէր , ծերունիին աչքը մտաւ զգալի կերպով : Սակայն հետզհետէ աւելի ճանչելով Պ. Տէրամբօրը և այս բնաւորութեան կրանիթեայ կարծրութիւնը զգալով կ'սկսէր վախնալ որ ինչ ինչէական կէտերու նկատմամբ հիմնովին անողքելի չըլլայ ան :

Քանի մը շաբաթ գրեթէ ամեն օր տեղի ունեցող յարաբերութիւններէ ետք Պ. Տէրամբօր յօժարակամ կը դովէր իր երիտասարդ դրացին՝ ըսելով թէ աղնիւ տղայ մը , պատուական երաժիշտ , սիրուն սեղանակից մ'է ան . սակայն այս գովեստին և Պ. Տը Գամօրը երեսփոխան մ'ընելու խորհուրդին մէջ պղտի տարբերութիւն մը կար որ կրնար վիհ մ'ըլլալ : Տիկին Տը Թեքլը ինքն անդամ շատ կը վախնար այս վէհէն , և երիտասարդ կոմսէն չէր պահեր այս վախը :

Սակայն իր յոյսերուն ՚ի դերև ելնելը տեսնելու տհաճութիւնը որ կարծես իրեն կ'ըսպառնար այն կողմէն՝ ոչ այնքան հնչնուք կը պատճառէր երիտասարդ կոմսին որքան կրնար կարծուիլ , վասն զի այն միջոցին իր երկրորդական փառասիրութիւնը սակաւ առ սակաւ գլխաւոր փառասիրութենէն աւելի սաստկացած էր . ուրիշ կերպով ըսենք . տիկին Տը Թեքլի նկատմամբ զղայրած յօժարութիւնը աւելի սաստիկ և աւելի ստիպողական դարձած էր քան թէ իր երեսփոխանութեան սէրը :

Ար պարտաւորինք խոստովանիլ , թէև իրեն պատիւ չբերեր այս , կը պարտաւորինք խոստովանիլ թէ նախ միտքը դրած էր իր դրացուհին հրապուրել և որտալ իբր պարզ զուարճութիւն մը , իբր հետաքրքրական ձեռնարկութիւն մը , և մանաւանդ իբր ծայրայեղ գապէս գժուարին արուեստակերտ մ'որ բուն իր առջևն իսկ մեծ

պատիւ պիտի բերէր իրեն : Թէև այս արժէքը ունեցող կիներու քիչ հասնիպած էր , բայց և այնպէս բաւական լաւ կը դատէր տիկին Տը Թեքլը : Ար հասկընար թէ այս ծաղիկահաս կինը պարկեշտ կին մը չէր միայն , այսինքն պարտաւորութիւնը չէ թէ միայն սովորութեամբ այլ եռանդով ճանչող մ'էր , սուրբ էր և չէ թէ շինովի պարկեշտ . բարեպաշտ էր և չէ թէ կրօնամոլ : Գամօր ներա խիստ ուղիղ ու միանդամայն խիստ համարձակ միտք մը , խիստ բարձր և խիստ արժանապատիւ զգացումներ , մտաւ ծուած և արմատացած սկիզբներ , ողորելի , անարատ և բոցի մը պէս դիւրակոր առաքինութիւն մ'ունենալը կ'ընդհմարէր : Սակայն Պ. Տը Գամօր չյուսահատեցաւ : Իր սկզբունքն էր հաւտալ թէ անընկճելի են այն առաքինութիւնները միայն , որք բաւական առիթ մը չեն ունեցած , և յուսաց թէ ինքն այս զօրաւոր առիթն էր տիկին Տը Թեքլի համար : Բայց կատարելապէս զգաց թէ կնորսութեան սովորական միջոցներն անոր դէմ գործածուելու անյարմար էին : Աստի անհնարին սատանութեամբ մը զէնքը վարդաւ այն կնկան առջև որու կ'ուզէր տիրել . իր բոլոր ճարտարութիւնն եղաւ բացարձակ յարգ ու մեծարանք յոյս տալ տիկին Տը Թեքլի , ուրիշ ամեն բանի հոյզ ձղելով ժամանակին , ամենօրեայ մտերմութեան և այն դիւթական ահարկու զօրութեան զօր յինքն կ'զգար :

Տիկին Տը Թեքլին սրտառուչ բան մ'երևցաւ իր առջևը կեցող այս սրիկային զոյշ և դրեթէ վեհերոտ դիրքը , որ անկուն և իր անկումէն կարծես ամօթահար ոլիկ մը մեծարանքն էր լուսաւորողի մը առջև : Պ. Տը Գամօր թէ ընկերութեան և թէ առանձին խօսակցութեան մէջ չունեցաւ երբէք շարժում մը , խօսք մը , նայուածք մ'որմէ ամենէն կասկածոտ առաքինութիւնը կարենար վրդովիլ : Ասկից աւելի բան մ'ալ կար . այս ամբարտաւան երիտասարդն որ ամեն մարդու դէմ հեղնութիւն կ'ընէր յօժարակամ , տիկին Տը Թեքլի հետ միշտ զգօնութեամբ կը վարուէր : Երբ ատոր կողմը կը դառնար , եկեղեցին մտնողի մը պէս յանկարծ կ'սկսէր ծանրութեամբ ձայնը հանել և խօսիլ : Շատ խելք ունէր , և տիկին Տը Թեքլի առջև տեղի ունեցող խօսակցութեանց

մէջ այս խելանութիւնը կը դործածէր և ծայրայեղապէս կը զեզ-
ծէր իբր թէ 'ի պատիւ ներա հրախաղութիւններ ընէր. ապա
ծաղկահաս կնկան քովը դալով յանկարծ կը մարէր, և ալ հլու-
թիւն և անյածութիւն կ'ունենար միայն :

Որ և է կին՝ երբ բարձր մարդէ մ'այսքան քաղցրահամ շողո-
քորթութիւններ կ'ընդունի՝ 'ի հարկէ չսիրեր այն մարդը, բայց
'ի հարկէ սիրուն կը դառնէ զան : Բանի որ Պ. Տը Գամօր այս-
քան անթերի ապահովութիւն մը կը թողուր տիկին Տը Թեքլի,
նէ այս վստահութեամբ բնականաբար միայն ախորժ և հաճոյք
պիտի զլար տեսութիւն ընելով այնպիսի մարդու մը հետ, որ
անշուշտ մինչև այն ատեն իրեն հանդիպող մարդերուն ընտրելա-
զոյնն էր, և որ՝ իրեն պէս՝ ճարտարութեանց, ընկերային կե-
նաց և մտային իրերուն ճաշակը ունէր : Աւերջապէս՝ փոքր ինչ
զայթակղելի անուն մ'ունեցող երիտասարդի մը հետ այս քաղցր
և անմեղ յարաբերութիւններն անշուշտ պիտի կրնային տիկին Տը
Թեքլի սրտին մէջ զրդուել զպայտմ մը կամ լաւ ևս է ըսել՝ պատ-
րանք մ'որու ամենէն պատուական կիներն աղէկ չեն զվամարեր :

Անառակները դուհի կիներու տեսակ մը հրապոյր կ'ընծայեն
որու ինչ անուն ալ պէտք է չդիտենք աղէկ, և որ ոչ այնքան
զուրկ չեն հետաքրքրութեան մը հրապոյրն է : Իսկ ընտիր կիներուն
ուրիշ հրապոյր մը կ'ընծայեն որ շատ աւելի աղծիւ, բայց հազիւ
նուազ վտանգաւոր է, և այս է դարձի դալու հրապոյրը : Առա-
քինի կիները քիչ անգամ զերծ կը մնան զվստուր սխալէ մ'որ է
կարծել թէ մարդիկ զանոնք սիրելով առաքինութիւնը կը սիրեն :
Համառօտաբար ահա ասոնք էին այն զաղտնի համակրութիւն-
ներն որոնց թեթև ոտներն այս խանդաղած ու միանգամայն ան-
արատ սրտին մէջ սակաւ առ սակաւ իրարու պլլուելով կ'աճէին,
կը բողբոջէին և կը ծաղկէին :

Պ. Տը Գամօր այս ամեն բաները խառն 'ի խուռն նախատե-
սած էր : Միայն մէկ բան չնախատեսած էր, այսինքն չէր կար-
ծած թէ ինքն իր ծուղակներէն պիտի բռնուի և թէ շուտով ան-
կեղծ պիտի ըլլայ այն գերին մէջ զոր այնքան հանձարապէս ընդ-
ունած էր : Երկասարդն առջի օրէն սաստիկ հաւնած էր տիկին

Տը Թեքլը : Ասոր ունեցած փոքր ինչ պարզակրօնութիւնն իր
քնական շնորհագեղութեան և աշխարհային վայելչութեան հետ
միանալով տեսակ մ'անօրինակ հրապոյր մը կը կազմէր որ Պ. Տը
Գամօրի բթացած երևակայութիւնը սաստիկ կը զրդուէր : Եթէ
գատապարտեալ մեղաւորները փրկելը հրեշտակներուն համար զօ-
րեղ հրապոյր մ'է, դատապարտեալ մեղաւորներն ալ հրեշտակները
կորստեան մատնելու խորհուրդը ոչ նուազ հեշտութեամբ կը
զգուեն. աստուածաշնչային վայրենաբարոյ Էբիդիւրեաններուն*
պէս անծանօթ արբըշուութիւններու մէջ երկիրը իրենց հետ խառ-
նել կ'երազէն : Պ. Տը Գամօրին տիկին Տը Թեքլի նկատմամբ ու-
նեցած յօժարութեանցը մէջ սոսկալի ապականութեան այս բնազ-
դումներուն հետ ներս աւելի արժանի զգացում մ'ալ միացաւ : Ե-
րիտասարդ կոմսը գրեթէ ամեն օր անոր հետ տեսնուելով այն
վտանգաւոր մտերմութեամբ որու կը նպաստէ դիւղական կենսքը,
այս կատարեալ, միշտ անայլայլելի, ամեն բանի, պարտաւորու-
թեան ինչպէս նաև հեշտութեան շարունակ պատրաստ, տրիփին
(passion) պէս կենդանի և առաքինութեան պէս հանդարտ ան-
ձին ամեն շնորհալի զարգացումներուն (évolation) ներկայ
դտնուելով սկսաւ ստուգապէս պաշտել զան : Ասի յարգանք չէր
ամենեւին. յարգելու համար պէտք է հաւտալ ջանադրութեան,
արժանեաց, և Գամօր չէր ուզեր հաւտալ : Կը հաւտար թէ տի-
կին Տը Թեքլը այսպէս ծնած է. բայց այս կինը հիացում կը
պատճառէր իրեն իբր հաղուաղիւտ բոյս մը, իբր զմայլելի ա-
ռարկայ մը, իբր զերընտիր գործ մ'որու վրայ բնութիւնն ան-
թերի համեմատութեամբ և ներդաշնակութեամբ մը ֆիզիկական
և բարոյական շնորհները կարդադրած էր : — Երկար չընենք,
Գամօր կը սիրէր այս ծաղկահաս կիւր, և ասոր քով իր բունած
գերիի գերքն երկար ատեն խաղ մը չէրաւ :

Մեր ընթերցութիւնները տարօրինակ բան մը նշմարած պիտի ըլլ

* Էբիդիւրեան պանդուխտ : Սը նշանակէ հեշտութիւն և հեշտութեանց
քանօրն : Ծ. Թ.

լլան անշուշտ. այսինքն երկու մահականացու տկար արարածներու քոխաղարձ զղացումներն երբ մինչև այն ինչ աստիճանը հասուն կը գառնան, զիսրուածն ամեն ժամանակ կը բերէ անխուսելի սարսափայ մ'որ այս երկու սիրտերուն զաղանկըր գուրս կը հանէ բռնի, և որյամբարար զիջուած ամպերէն յանկարծ շանթը կ'արտադրէ: Ամեն սէքքի տաղնապաժամն այս է: Այս պարազան տիկին Տը Թեքլի և Պ. Տը Գամօրի համար ներկայացաւ ձեռով մ'որ ոչ այնքան բանաստեղծական գէպ մ'էր:

Այն աստի հոկտեմբեր ամսոյն վերջերն էին: Գամօր ընթրիքէն ետք ձի հեծնելով գուրս ելած էր շրջակաները պոսոյս ընելու համար: Յորեկն արդէն անցած և զիշերը ցուրտ, մութ և ոչ այնքան հրապուրիչ էր. կամը նոյն իրեկուն չպիտի տեսնէր տիկին Տը Թեքլը, և որովհետև կ'սկսէր նեղանալներա բացակայութեան աստի, սիրահարներու յատուկ անդործութենէն վշտացած՝ իր ժամանակը կ'անցունէր ման գալով: Ասկից 'ի զատ կը յուսար թէ բուռն վարժութիւն մը փոքր ինչ հանդարտութիւն մը պիտի տար իր մտքին որ թերևս երբէք այսքան սաստիկ յուզուած չէր: Պ. Տը Գամօր զեռ երիտասարդ և իր անողորմ դրութեան մէջ նորավարժ ըլլալով կը խռովէր տիկին Տը Թեքլի պէս անարատ նահատակ մ'ունենալու խորհուրդէն:

Իր դրութեանը համեմատ պէտք էր այսպիսի կնիան մը կեանքը, հանգստութիւնը և սիրաբար առաթուր կոխելով անցնիլ այն անհոգութեամբ և անդթութեամբ որով ճամբուն խոտերուն վրայ լին կ'անցնէր երկվարովը: Առաջին անգամ իր դրութիւնը այսպէս գործադրելը խիտ էր: Տիկին Տը Թեքլի հետ կարողուելու զաղափարը ունեցաւ, թէ և կրնայ կարի տարօրինակ երևալ այս զաղափարը. բայց ասպ ըստ խրովի թէ այս տկարութիւնն իր սիլզբանց հակառակ էր ուղղակի, թէ ամուսնանալովալ ինքն իր տէրը պիտի չըլլար բնաւ, և թէ իր անցեալ կենաց չեութեանը մէջ պիտի զլտորուէր նորէն: Արեմն պէտք էր խաբելով որսալ կինը, վասն զի կը սիրէր, կը փափաքէր, կ'ուզէր զան: Տարակոյս չունէր թէ օրին մէկը պիտի ընկճէր նէ. երևելի կ'նորոնէրու սոսկալի հաստութեամբը զղացած էր արդէն թէ այս

զղղուած սիրաբար մտաւորաւ տկարութիւններ կը պարունակէր: Ար տեսնէր այն ժամը ուր տիկին Տը Թեքլի ձեռքին պիտի գպնէր սիրողի շուրթերով, և անհնարին թուութիւն մը կը տարածուէր իր երակներուն մէջ: Մինչդեռ այս արփաւէտ երևակայութիւններով կը համակուէր, յանկարծ ծաղկահաս տիկին Աեսզանար յիշեց, և զիշերայն տոգունեցաւ:

Գամօր ճիշդ նոյն միջոցին կ'անցնէր պղտի անտառի մը սահմանէն, որ Տը Թեքլը կ'ունինէր էր, և որուն մէկ մասը զեռ նոր հերկուած էր: Գամօրին քայլերը զէպ այս կողմն ուղղողը զիսրուածը չէր միայն: Տիկին Տը Թեքլը շատ կը սիրէր այս տեղը, ուր շատ անգամ տարած էր զան, և զեռ օր մ'առաջալտարած էր իր աղջկան և կեսրայրին հետ: Այսրը տարօրինակ էր: Այս անտառը թէ և տուներէն քիչ մը կը հեռանար, բայց և այնպէս վայրենաձև և կարծես աշխարհէս հազար միոն անդին կորսուած էր: Տեսնողը կը կարծէր թէ ասփիրաներու կացիներն կտրուած նոր անտառ մ'է այն: Արմատաքի խլուած ահաղին արմեր, ծառերու հսկայաձև կոճկեր բլուրին գառիվերները կը ծածկէին խտն 'ի խտն, և ձորը հստղաուակի մ'ընթացքը հոն հոս արծանանկար կերպով մը կը խափանէին: Քիչ մ'աւելի հեռի բարձրարերձ և թանձրախուռն ծառերու անտառ մը տակալին վանական կէս-լոյս մը կը ծաւալէր մամուռներու, ապաւածներու, մայառներու, պարարտ հողին և տղմուտ ջրշեղջներու վրայ որք երևալ վրայ ձողած հին անտառներու շորհքն ու սոսկումն են:

Այս մենավայրը բլուրին հերկուած մասին եզրին վրայ տեսակ մը տաձ խրճիթ մը կը բարձրանար զոր խեղճ արարած մը ինքնին շինած էր: Սանտալագործ էր այս մարդն որու Տը Թեքլը կ'ունը թողտուած էր հոն բնակիլ և այն տեղի տիկինը իր խեղճ արհեստին օգտին գործածել: Այս տեսակ մը դնչուն տիկին Տը Թեքլին համակրութիւնը գրաւած էր, թերևս Պ. Տը Գամօրին պէս զէշ անուն մը հանած ըլլալուն համար: Իր խրճիթին մէջ կը բնակէր կնիկի մը հետ, որցնցոտիներ հազուած ըլլալովը հանդերձ զեռ անործելի էր, և երկու տղեկներու

հետ, որոնց մաղերը ոսկեթել և դանդրաձև էին: Օտարական էր ան այս նահանգին մէջ և կը կարծուէր թէ կնկան էրիկը չէ: Լուակաց մարդ մ'էր, դէմքը դեղեցիկ, ուժեղ և խիստ կերևար իր թանձրաթել սև մօրուքին ներքև: Տիկին Տը Թեքլը անոր սանդաղ շինելը տեսնելով կը դուարձանար, կը սիրէր երկու տղեկները որք աղտոտուած հրեշտակներու պէս աղւոր էին, և կը ցաւէր կնկան վրայ: Ներքնապէս կը խորհէր այս կինը իր էրիկին հետ կարգել, եթէ ասանկ բան մ'ընելու պարագան ներկայանար, և այս բանս շատ հաւանական կ'երևար:

Պ. Տը Գամօր անտառուտ բլուրին կուշտէն անցնող կոպճուտ և օձապտոյտ արահետէ մ'իր երիվարին քայլովը կ'երթար այն պահուն ուր իր առջևն ելած էր տիկին Ղեպանտին ուրուականը և ուր անոր տրտունջը զրեթէ լսել կը կարծէր: Յանկարծ պատահանքը տարօրինակ իրութեան մը փոխուեցաւ: Անային ձայն մ'իր անունը տալով զինքը կանչեց վշտադին ելեէջով մը:

— Պարոն Տը Գամօր:

Ակամայ ձեռնով մ'իսկոյն կեցուց երիվարը, ու սառնադին սարսուռով մը գրաւուիլը զգաց: — Մի և նոյն ձայնը նորէն ելաւ և գարձեալ կանչեց զինքը: Գամօր ճանչեց ձայնը, տիկին Տը Թեքլն էր ձայնողը: Երիտասարդ կոմսը մութին մէջանդամ մ'աւբազօրէն իր չորս կողմը նայելով սանդաղագործին խրճիթին ուղղութեամբը տերեւներու մէջտեղէն աղօտ լըսի մը փողփողիլը տեսաւ, այս նշանը առաջնորդ բրաւ իրեն և հերկուած դաշտին մէջտեղէն երիվարովն անցնելով բլուրէն վեր ելաւ և խիոյն տիկին Տը Թեքլին առջևը գտնուեցաւ: Նէ խրճիթին առջև ոտքի վրայ կեցած էր՝ գլուխը բաց և դեղեցիկ մաղերն երկայն սև գանգէլի մը ներքև աակնուվրայ եղած. աճապարանօք հրահանգներ կը տար ծառայի մը:

Երբ Գամօրին մօտիլը տեսաւ, քովն եկաւ տիկին Տը Թեքլը և ըստ.

- Ներեցէք, պարոն, կարծեցի ճանչել ձեզի, և կանչեցի . . .
- վասն զի շատ ժգրաղդ եմ:
- Շատ դժբաղդ:

— Սա մարդուն երկու զաւակները պիտի մեռնին . . . : Ինչ ընելու է, պարոն: Եկէք . . . Եկէք, կ'աղաչեմ:

Պ. Տը Գամօր դեպի յատկեց, ձիուն սանձը ծառային ձեռքը տուաւ, և տիկին Տը Թեքլին ետէն երթալով խրճիթը մտաւ:

Ոսկեդոյն մաղեր ունեցող տղեկները մի և նոյն խշտեկին վրայ քովքովի պառկեր էին անշարժ և պրկուած. երկուքին ալ աչեւրը բաց, բիբերը տարօրէն տարածուած, իսկ երեսները ջգաձղային թեթև շարժումներէ յուզուած և հրատապ էին: Աարծես թէ հոգեվարքի մէջն էին:

Բժիշկը որ ծերունի Տիրօշէն էր՝ անոնց վրայ ծռուելով կը նայէր անշարժ, անձկոտ և դողցիս յուսահատ աչերով: Մայրը ծունկի վրայ եկած իր գլուխը կը ճղմէր երկու ձեռներովն և կը հեծկլտար: Անկողնին վարի կողմն ոտքի վրայ կեցած էր վայրենադէմ հայրը, թևերը վրայ վրայի դրած, աչերը չորաբեկ. մերթընդ մերթ ցրտահար կը սրսիսար և շմարուն ձայնով մը կը մրմուսար ծածկապէս.

- Երկուքն ալ, երկուքն ալ:
- Ապա իր ախուր դիրքը կ'առնար նորէն:
- Պ. Տիրօշէ ուժղնակի Գամօրին մօտելով,
- Պարոն, ըսաւ, ինչ կը նշանակէ այս . . . : Աարծեմ թէ թունաւորուած են, բայց վճուողական նշան մը չեմ տեսներ. մահաւանդ որ եթէ ատանկ բան մը ըլլար, հայրն ու մայրը դիտցած կ'ըլլային, բայց բան մը չգիտեն . . . : Թերևս արևահարութիւն (insolation) մ'է . . . : Բայց ինչպէս երկուքն ալ մի և նոյն ժամանակ զարնուած ըլլան . . . ասկից 'ի զատ այս եղանակիս մէջ կարելի է . . . : Ախ, մեր արհեստն երբեմն շատ տաժանելի է, պարոն:

Գամօր շտապաւ տեղեկութիւններ առաւ, և սյսպէս իմացաւ թէ ժամ մ'առաջ եկեր փնտուեր էին Պ. Տիրօշէն որ տիկին Տը Թեքլի տունը կ'ընթերէր: Բժիշկը վաղելով եկած և տեսած էր որ տղեկներն արգէն չեն խօսիր և արեան զեղրուէ առաջ եկած այս հիւանդութեան վիճակին մէջ կը դանտին: Ներեար թէ քա-

նի մը վայրիեան նեղութիւն կրելէ և յանկարծապէս զառանցելէ ետք այս վիճակն ընկեր էին :

Գամօր ներշնչում մ'ունեցաւ : Աւզեց տեսնել այն լաթերը զոր տղեկները ցորեկը հագեր էին : Մայրը բերաւ լաթերը, կամեն ուշադրութեամբ քննեց զանոնք և ծերունի բժշկին կարմրանման բիծեր ցոյց առաւ, որոնցմով ներկուած էին այս հինուօրին քուրջերը :

Պ. Տիւրօշէ իր ճակատը զարկաւ, կտաւէ պղտի թիկնոցները և տօճէ բաձկոնակները զարձուց, գրպանները խուզարկեց և մէջէն հանեց տասնի չափ կերտասանման և կիսովին ճզմուած սրտուղներ :

— Գեղուհի* է, պուայ : Տանն անդամ մտրէս անցաւ այս բանը, բայց ի՞նչպէս հաւտայի : Ասկից մինչև քսան մղոն տարածուող տեղերն այս բոյսէն և ոչ մէկ հաս կը գտնուի . . . : Միայն սա անիծեալ անտառին մէջ կայ . . . և՛ չգիտէի :

— Կը կարծէք թէ տակաւին ժամանակ կայ առջևը առնելու, հարցոց երխասարգ կամը կիսաձայն : Այս տղեկները շատ դէշ վիճակի մէջ կ'երևան ինձ :

— Ախնամ որ կորսուեցան . . . բայց դեռ ամեն բան կախում ունի անցած ժամանակէն . . . կերուած գեղուհիներուն քանակութենէն . . . և այն գեղերէն զոր պիտի կրնամ ձարել :

Ծերունին արագօրէն խորհրդակցութիւն ըրաւ տիկին Տը Թեքլին հետ, ըսաւ թէ իր դիւղի գեղարանին մէջ ոչ ծարրաբարէ հանուած կտապ, ոչ Միխեթեբոսի ողի ունէր, և ոչ ալ այն սաստիկ գրգռիչ գեղերէն մին զոր այս խիստ ստիպողական պարզան կը պահանջէր : Աստի պէտք էր բաւական համարիլ սուրճի մուղը, հրաման արուեցաւ ծառային որ աճապարանօք պատրաստէ զայն, իսկ ուրիշ գեղերու համար հարկ եղաւ քաղաքը մարդ զրկել :

*Belladone կամ Belle-dame որ և arroche. մորմազիբի պոանկերու զեղէն պեսակ մը լեռնաւոր պոանկ. Տճ. քոյտան սարմաշուր :

— Քաղաքը, ըսաւ տիկին Տը Թեքլը. բայց, Աստուած իմ, քաղաքը չորս մղոնի չափ հեռի է. երեք, թերևս չորս ժամի կարօս է երթալ ու դառնալը :

Պ. Տը Գամօր լսեց այս խօսքերը :

— Գեղաղլիրդ դրէ, տօքտոր, ըսաւ :

— Թրիպլին (ձիւռն անուը) դուռն է, և անոր հետ ժամուան մը մէջ կրնամ չորս մղոն տեղ երթալ : Մինչև մէկ ժամ հաս գտնուելու խօսք կը տամ :

— Ա՛հ, շնորհակալ եմ, պարոն, ըսաւ տիկին Տը Թեքլը :

Պ. Տը Գամօր առաւ գեղաղլիրը, զոր Պ. Տիւրօշէ իր թղթաւ կալին մէկ թերթին վրայ արագօրէն գրած էր, ձին հեծաւ և մեկնեցաւ : Բարբաղղաբար մտա էր մեծ ճամբան : Երբ հասաւ հոն, սկսաւ դէպ ՚ի քաղաքը վաղել արշաւելով իբր այն ուրուաւ կաններուն մին որք գաղղլիական պաշտ ըսուած հին բանահիւսական երգերուն մէջ կը յիշուին :

Ժամն ինն էր երբ տիկին Տը Թեքլը Գամօրին մեկնիլը տեսած էր. ժամը տասնէն քանի մը ըսպէ ետք ըլլաւին ստորան անոր երկխօսին ոտրի գիւտոցը լսելով խրճիթին զուրը վաղեցայն միջոցին մանկանց վիճակն աւելի ծանրացած կ'երևար, սակայն ծերունի բժիշկը շատ յոյս ունէր այն աղբու գեղերէն զոր

Պ. Տը Գամօր բերելու գացած էր : Տիկին Տը Թեքլը ետանդաղին անհամբերութեամբ կ'սպասէր երխասարգ կամին, ուստի ընդունեցաւ զան յետին յոյս մ'ընդունողի պէս : Սակայն Գամօրին միայն ձեռքը սեղմելը բաւական սեսեց երբ ան ձիւն վար կիջնէր բոլորովին շնչասպառ : Բայց այս պաշտի արարածը Թրիպլին վրան նետուելով որ փրփուրով ծածկուեր էր և գեհեանի մը պէս կը միէր :

— Խեղճ Թրիպլի, ըսաւ երկու թեքերովը գրկելով զան, բարի Թրիպլի, սիրելի Թրիպլի, մեռար, այնպէս չէ : Բայց գիտնաս որ շատ կը սիրեմ քեզի . . . : Գացէք, պարոն Տը Գամօր, շուտ գացէք, ես Թրիպլին կը նայիմ :

Մինչդեռ Գամօր խրճիթը կը մանէր, տիկին Տը Թեքլը ձին իր ծառային պահպանութեանը կը յանձնէր, պատուիրելով որ ա-

խորը տանի զայն, և հաղարումէկ մանրմունը հրահանդներ կը տար այն խնամոց, զգուշութեանց և մտադրութեանց նկատմամբ որոնցմով կը վայելէր հոգ տանիլ անոր իր ազնիւ ընթացքէն ետք:

Տիւրօշէ նոր դեղերը դժբաղդ մանկան սեղմուած ախտներուն մէջ տեղէն անցունելու համար պարտաւորեցաւ Գամօրին օգնութեան դիմել: Մինչպէս երկուքն ալ այս գործով կ'ըբաղէին, տիկին Տը Թեքլը աթոռակի մը վրան նստած էր գլուխը խրճիլթին պատին կռթնցնելով: Պ. Տիւրօշէ յանկարծ վեր ընելով աչերը անոր նայեցաւ և ըստ.

— Բայց, սիրելի տիկին, անհանդիստ էք . . . : Շատ յուզուեցաք, և ասկից 'ի զատ այս գեղին հոտը սոսկալի է . . . : Պէտք է որ մեկնիք ասկից, ծն, ստք ելիք:

— Յիրաւի շատ աղէկ չեմ գտներ ինքզինքս, մրմուաց տիկին Տը Թեքլը:

— Պէտք է որ շուտով երթաք: Մենք ձեզ լուր կը զրկենք: Ձեր ծառաներուն մին հիմա ձեզի տանի:

Տիկին Տը Թեքլը ոտք ելաւ փոքր ինչ երեքալով, բայց սանդաղորդին ծաղկահաս կնկան մի աղերսալի նայուածքը կեցուց զինքը: Այս կնկան համար նախախնամութիւնը պիտի մեկնէր եթէ մեկնէր տիկին Տը Թեքլը:

— Լաւ, ուրեմն չեմ երթար, ըստ տիկին Տը Թեքլը իր երկնային քաղցրութեամբը: Միայն երթամ քիչ մը հով առնում: Խօսք կը տամ քեզ թէ մինչև անոնց աղատուը գուրսը պիտի սպասեմ:

Եւ յպտելով գուրս ելաւ:

Քանի մը ըսպէէն ետք Պ. Տիւրօշէ Գամօրին ըստ.

— Սիրելի պարոն, շնորհակալեմ քեզմէ. ալ յիրաւի հարկաւորութիւն չունիմ քեզմէ. դուն ալ գնա, հանդիստ առ . . . : Անկատակ կը խօսիմ. ժամէ արդ երթալու. երեսիդ գոյնը կանաչի կը փոխուի:

Գամօր իր արշաւէն սաստիկ յոգնած և խրճիլթին մթնոլորտէն խեղդուած ըլլալով՝ ձերունիին թախանձանայր հաւանեցաւ, ի-

մաց տալով սակայն անոր թէ չէր հեռանար: Երբ ոտքը խրճիլթէն դուրս կը դնէր, տիկին Տը Թեքլը՝ որ դրան առջև նստած էր՝ յանկարծ ոտք ելաւ, անոր ուսերուն վրայ նետեց այն լոպակներուն մին որք իրեն համար բերուած էին, ապա առանց խօսելու վերստին նստաւ:

— Բայց զիչերն 'ի բուն հոգ չէք կրնար կենալ, ըստ Գամօր:

— Տանս մէջ շատ անհանդիստ պիտի ըլլայի:

— Լաւ, բայց այս զիչեր շատ ցուրտ է . . . : Կ'ուզէք որ կրակ վառեմ ձեզ:

— Եթէ կը հաճիք, պատասխանեց:

— Նայիմ. . . . ուր կրնանք վառել քիչ մը կրակ: Այս շիղբուն միջևն անկարելի է. կրնայ հրդեհ մը ծագիլ և մեզի բոլորովին ներկել . . . : Կրնաք քայլել . . . կը հաճիք թեւ մտնել . . . երթանք մեր բանակման (campement) յարմար տեղ մը գտնենք:

Տիկին Տը Թեքլը անոր թեմին կռթնեցաւ թեթեակի և հետք քանի մը քայլ առաւ դէպ 'ի ծառանտուն ելնելով:

— Կը կարծէք թէ ազատին տղեկները, հարցուց:

— Կը յուսամ, պատասխանեց Գամօր . . . Պ. Տիւրօշէի երեսն աւելի աղէկ էր:

— Որքան դո՛հ կ'ըլլայի:

Երկուքն ալ արմատի մը զարկին իրենց ոտքը, և սկսան տղայի պէս խնդալ: Քանի մը քայլ ևս առնելէն ետք,

— Բայց հիմակ անտառին մէջ պիտի գտնուինք, կրկնեց տիկին Տը Թեքլը. կը խոստովանիմ թէ ալ չեմ կրնար քայլել . . . : Աղէկ կամ դէշ, այս տեղը կ'ընտրեմ:

Գեռ շատ մօտ էին խրճիլթին. սակայն կացինէն խնայուած հինօրեայ ծառերու առաջին ոստերն արդէն մթին դմբեթ մը կը տարածէր անոնց գլուխին վերեւը: Հոն, դեռնին հաւասար մեծ քարի մը քով կտրուած կոճղեքու դէզ մը կար որոնց վրայ տիկին Տը Թեքլը նստաւ:

— Շատ աղէկ ըրիք, ըստ Գամօր զուարթութեամբ: Երթամ պաշարքս բերեմ:

Պահ մ'ետք վերստին երեցաւ՝ գիրկը սպիտակ շիղեր և մանր սոսեր առած, նաև ուղևորութեան վերահի մը, զոր ծառանհրուն մին յանձնած էր իրեն: Քարին քով, տիկին Տը Թեքլի առջև իր երկու ծունկերուն վրայ տեղաորուեցաւ, սյաարաստեց զիւրավառ ոստերու և շիղերու դէզ մը, և քանի մը չոր տերևներու և ծխողի յատուկ իր դործիներուն օգնութեամբը վառեց զայն: Երբ բոցն այս վայրենական վառարանէն սկսաւ սրանալ կայծեր արձակելով, տիկին Տը Թեքլը ուրախութեամբ սարսուեցաւ, և իր երկու ձեռքը կրակին տանելով, ըսաւ.

— Ի՛նչ լաւ կրակ. սակից ՚ի զատ զուարճալի բան մ'է այսպիսի կրակի մ'առջևը գտնուիլը, կարծես թէ նստարեկութեանէ ազատ եմք: Հիմա, պարոն, կ'ուզէք վերջին շնորհ մ'ես ընել ինձ: Գացէք լուր սեղեցէք Պ. Տիւրօշէէն:

Գամօր վազելով դնաց: Ետ գառնալու ատեն չկրնալով համբերել կանկ առաւ կէս ձամբան՝ հիացմամբ դիտելու համար նորասի կնկան վայելչահասակ և փոփոկ շքանկարը (silhouette) որ անատին մթալոյսին (clair-obscur) վրայ կը ծբարդուէր, նաև անոր արարական դէմքը զոր բոլորովին կը լուսաւորէր կրակին ըջոյր:

- Տիկին Տը Թեքլը երբ տեսաւ զան,
- Ի՛նչ լուր, պարոն:
- Շատ յոյս:
- Ա՛հ, ի՛նչ երանութիւն, պարոն:
- Եւ Գամօրին ձեռքը սեղմեց:
- Հոգ նստէք:

Երիտասարդ կոմսը սպիտակ մամուռներով ծածկուած ազատամբին վրայ նստաւ, և անոր սախարդական հարցումներուն պատասխանելով բժիշկէն առած բոլոր մանրամասն տեղեկութիւնները տուաւ, և զեղուհիէն մարդոս ինչպէս և ինչու թուրաւորուիլը կատարեալ տեսութեամբ հասկցուց: Տիկին Տը Թեքլը նախ հետաքրքրութեամբ մտ դրաւ, ապա սակաւ առ սակաւ իր քօղը մագիբուն վրայ տեղաորուելով և իր ետևը գտնուած ծառերը զլուխին յենարան մ'ընելով այնպէս երեցաւ թէ դժուարաւ կը դիմադրէ յոգնութեան:

- Կարող էք հոգ քննաւալու, ըսաւ Գամօր խնդալով:
- Կատարելագէս կարող, մըմբայ:
- Եւ ժպտելով քնացաւ:

Այնքան անմեղութեամբ կը քնէր, սիրտն այնքան հանդարտութէն կը բախէր, կուրծքին շունչն այնքան թեթեւ էր որ իր քունը մահուան կը նմանէր: Գամօր նորէն կրակին առջև ծունկի վրայ եկած էր առանց շուքի զայն վառ պահելու համար: Մերթ ընդ մերթ կարծես մտքի ամփոփումով ուշկըզնէր, թէև վառող շիղերուն չթրուտուքը միայն կը խռովէր զիշերուն և մնտութեան լուսութիւնը. Գամօր բոցէն մերթ ազատածին սպիտակ մակերևոյթին վրայ, մերթ ծառանատին խորին կամարներուն ներքև արձակուող երեւուն լոյսերուն կը նայէր իբր թէ այս հեշտաւէտ տեսարանին ամեն մանր պարագաները յիշողութեանը մէջ ուղէր հանտատ կերպով պահել: Ապա նորէն իր վաշելու շնորհագեղութեամբն և վստահութեամբ նիրհող նորատի կնկան կը նայէր ակնայեռ:

Նոյն միջոցին այս միմին հոգիին վրայ ի՛նչ խորհուրդներ իջան յերկնուստ. ի՛նչ վարանումներ, ի՛նչ կասկածներ յարձակեցան իր վրան: Խաղաշութեան, ճշմարտութեան, առաքինութեան, երանութեան ի՛նչ պատկերներ անցան այս մըրկալի ուղեղէն և թերևս սև խնամտակութիւններու ուրուականները անկէ ետ մեղցին: Չզիտեմք, միայն ինք զխոցաւ և ամենևին չյայտնեց զխոցածը:

Արակին մի յանկարծական շտապիւնէն տիկին Տը Թեքլը արթնցաւ: Բացաւ աչերը, որք զարմացած կ'երևային, և իսկոյն իր առջև ծունկի վրայ նստող երիտասարդին ուղեղով խօսքը,

- Ի՛նչպէս են, պարոն:
- Գամօր չէր կրնար բել թէ ժամէ մ'ի վեր ներա վրայ կը խորհէր միայն: Պ. Տիւրօշէ յանկարծ պղտի վառարանին լուսաւոր շրջանին մէջն երևալով կոմսը դժուարութեանէ ազատեց:

— Ազատեցան, սիրելի տիկին, ըսաւ ձերունին յանկարծակէս: Ակէք, շուտով պագէք տղեկները և շատուց դացէք, թէ ոչ վաղն ալ ձեզի ազատել հարկ պիտի ըլլայ: Յիրաւի խենդ էք եղեր որ զիշերով խոնաւ անտառի մը մէջ կը քնանաք, և պարոնին ալ ատոր հաւանիլն այլանդակութիւն մ'է:

Տիկին ՏըԹեքլը խնդալով աղթորին թեւ մտաւ և քիչ մը ետք
անոր հետ խրճիթը հասաւ : Տղեկները, որք այն ատեն իրենց
աղետալի թմրութենէն սթափեր և որք սակայն ընդնշմարուած
մահէն դեռ բոլորովին ահաբեկ կ'երևային, իրենց բոլորչի
զլուխները վեր ընելու փորձ մ'ըրին, բայց նէ ձեռքով ընշան ը-
րաւ որ հանդարտ կենան, ծուռեցաւ բարձին վրայ, անոնց աչ-
քին մէջը նայելով ժպտեցաւ և ամէն մէկը սկիզբոյն մաղերէն համ-
բարեկէն ետք,

— Ասղը, հրեշտակներս, ըսաւ :

Բայց մայրը, որ յուզուած և տենդահար էր, խնդալով և լա-
լով քայլ առ քայլ տիկին Տը Թեքլին ետեէն կ'երթար, խօսք կ'ը-
սէր անոր, քովը կը դար և անոր զգեստները կը պաղնէր :

— Ա՛լ հանդարտ պիտի թողնու զինքը, գոչեց ծեր բժիշկը
կատաղութեամբ : Տիկին, զայէք . . . : Պարոն Տը Գամօր, տա-
րէք տիկինը :

Տիկին Տը Թեքլը դուրս ելնելու միջոցին սանդաղադործը, որ
մինչև այն ատեն առանց բան մ'ըսելու իր խրճիթին մէկ ան-
կինը նստած էր իբր անդամաւրջժ, յանկարծ ոտը ելաւ և անոր
թեւը բռնեց. նորատի կիւն ետին դարձաւ քիչ մը վախնալով,
վասն զի այս մարդուն շարժումը գրեթէ սպառնական սաստիկու-
թիւն մ'ունէր : Իր գոգաձև և չորաբեկ աչերովն անոր կը նայէր
եռանդազին, և կարկամ ձեռքովը տակաւին անոր թեւը կը սեղմէր :

— Բարեկամ, . . . ըսաւ տիկին Տը Թեքլը բոլորովին տարակու-
սած :

— Այո՛, ձեր բարեկամը, թոթովեց այս մարդը խորին ձայնով.
այո՛, տիկին . . . այո՛, ձեր բարեկամը . . . այո՛, տիկին . . .

Չկրցաւ շարունակել խօսքը. բերանը կարծես ջրաձղային ցնցումէ
մը շարժեցաւ. ահալի հեծկտանք մ'ելաւ իր խտտապինդ կուրծ-
քէն. նորատի կնկան ոտքն ընկաւ ծունկի վրայ դալով, և իր
երեսը ծածկող երկու ձեռներուն մէջտեղէն արտուրի անձրեւ մը
տեսնուեցաւ :

Տիկին Տը Թեքլը կը լար :

— Բայց չտանէք տիկինը, պարոն, գոչեց ծերունի բժիշկը :
Գամօր խրճիթէն դուրս մղեց զան մեղմովին և ինքն ալ ետե-
ւէն դնաց :

Թեւ 'ի թե սկսան քայլել և ձորն իջան Տը Թեքլի կոմսին տու-
նը տանող արահեար մանելու համար : Անտառէն մինչև տունը
քսան վայրկենի ճամբայ կար : Այս ճամբուն մինչև կէսը հասեր
էին առանց որ և է խօսք մ'ըսելու իրարու : Մի կամ երկու ան-
դամերը լուսնի ճառագայթներն ամպերը կը ճղքէին, Գամօր կար-
ծեց տեսնել թէ տիկին Տը Թեքլը արտուր մեղմորբէ թաթապանի
ծայրովը : Չգուշութեամբ անտիական կնկան կ'առաջնորդէր 'ի
խաւարի, մութը ներս թեթևաքայլ ցնացքը հազիւ հազ կը մեղմէր :
Իր դիւրակոր և բարձրաձև քայլն առանց շուքի կը կոխէր թա-
փուած տերևներուն վրայ, առանց ցնցումի զգուշանալով անոյ
հետքէն և ճահիճներէն, իբր թէ մողական կորովատեսութիւն
մ'ունենար : Երբ իրենց առջև երկու կից ճամբայ կ'ենէր, Պ.
Տը Գամօր զեղևուն կ'երևար, և ահա տիկին Տը Թեքլը ճամբան
ցոյց կը տար իրեն՝ անոր թեւը թեթևակի ճնշելով :

Անշուշտ երկուքն ալ կ'ամշնային իրենց լուծեմէն : Առաջ
տիկին Տը Թեքլը խղեց այս լուծիւնը :

— Այս գիշեր բարեսիրաբար վարուեցաք, սյարմն, ըսաւ ցած
և սակաւ ինչ երեւուն ձայնով :

— Ասան զի շատ կը սիրեմ՝ ձեզի, բսաւ երիտասարդը :

Այս պարզ խօսքը այնքան խորունկ և արիպազին ձայնով մ'ար-
տասանած էր որ տիկին Տը Թեքլը սարսուռ մը զգաց և խօսքն
կանգ առաւ :

— Պարոն Տը Գամօր :

— Ինչ է, տիկին, հարցուց տարօրինակ ձայնով մը :

— Աստուած իմ . . . բայց . . . ոչինչ, կրկնեց Տիկին Տը
Թեքլը, վասն զի ատի բարեկամական յայտարարութիւն մ'է,
կարծեմ, և ձեր բարեկամութիւնն ուրախութիւն կը տայ ինձ :

Տը Գամօր յանկարծ անոր թեւը թողուց, և բիրտ ու բուռն
ձայնով մը,

— Ձեր բարեկամը չեմ, ըսաւ :

— Ի՞նչ էք ուրե՛ն, պարոն :

Տիկին Տը Թեբլին ձայնը հանդարտ էր . բայց յամբարար քանի մը քայլ նահանջեց , և ճամբուն եղերող ծառերուն մէկին կռթնեցաւ քիչ մը ծռուած . երկար ժամանակէ 'ի վեր զսպուած սոսի-թումը տեղի ունեցաւ , և երիասարդին շուքերէն խօսքի հեղեղ մը հոսեցաւ անասելի ուժղնութեամբ մը :

— Ի՞նչեմ . . . Չղիտեմ . . . ալ չղիտեմ 'ի՞նչ ըլլալ : Ա՛լ չղիտեմ թէ ես 'ի՞նքս եմ . . . բարի թէ չար եմ . . . երա՛ղ կրտսենեմ թէ արթուն եմ . . . մեռած եմ թէ կենդանի . . . : Ա՛հ , տիկին , բան մը միայն զիտեմ սակայն . . . այսինքն կ'ուզէի որ արևն ալ չձայէր . . . որ այս գիշերն երբէք չլեբջանար : Ա՛ռ-զէի միտքովս , սրտովս , բոլոր մարմնովս միշտ զդալ . . . միշտ զդալ ինչ որ քովդ քեզի համար կ'զգամ շնորհիւ . . . : Ա՛ռ զէի յանկարծահաս և անյոյս հիւանդութենէ մը բռնուիլ որպէս զի այն մանկանց սէս իմ վրայ ալ հակէիր , աչերովդ լայիր և արտսուքովդ ողտէիր զիս . . . որպէս զի հոն , իմ առջև ահաբեկ ծռուիլդ տեսնէի . . . : Բայց սոսկալի՛ եմ այս խօսքերս : Բայց յանուն Աստուծոյդ , զոր շնորհիւ գլխի սիրեմ . . . յանուն Աստուծոյդ , մի՛ վախնար : Ա՛րեղնում թէ նուիրական ես ինձի համար . կ'երգնում թէ իր մօրը զիրկը հանդչող երեխան ոչ այնքան ազահող է որքան ես գուն իմ քով :

— Չեմ վախնար , մրմնաց տիկին Տը Թեբլը :

— Ա՛հ , չէ . . . մի՛ վախնար կրկնեց անհունապէս քաղցր և սիրաբոյր ձայնի մ'եղև ջններով : Ինչպէս կրտսենես , ես եմ վախ-ցողը , վասն զի քանի որ խօսեցայ , ամեն բան լմնցաւ : Ա՛լ ոչ-ինչ կ'սպասեմ , ոչինչ կը յուսամ . . . : Գիտեմ որ այս գիշերին վաղուան օր մ'ուռնենալն անկարելի է . . . : Հետդ կարգուե-լու . . . չեմ համարձակիր : Սիրողդ ըլլալ չեմ ուզեր : Բան մը չեմ ուզեր քեզէ , կըլես . . . : Ա՛ռ զեմ սիրոս ոտքիդ առջև այրել իբր խորանի մը վրայ . . . ահա նոյն է միայն բոլոր ու-ղածս : Արհաւանս ինձ , ըսէ : Հանդարտ ես : Ա՛ստահ ես : Ա՛ռ-զէս միտ գեներ ինձ : Արներես ինձ , սիրեցեալդ արարած , կընե-րես որ ըսեմ քեզ թէ ինչպիսի՛ պատկեր մը կը թողուս երեակայու-

թեանս մէջ , պատկեր որ իբր յաւիտենապէս դադունի յիշատակ մը հետս պիտի տանիմ : Ա՛հ , դու չգիտես թէ 'ի՞նչ կ'արժես . . . և ես այնքան կը վախնամ շնորհադեղ ձրիցդ մին . . . առաքինու-թեանցդ մին անհետ ընելու որ կ'երկնչիմ այդ արժէքը ցոյց տա-լու . . . : Եթէ դու անձնական արժանիքովդ հպարտանայիր , ինչպէս որ իբրուռնք ունիս հպարտանալու , արդէն նուազ կա-տարեալ պիտի ըլլայիր . . . և ես ալ նուազ պիտի սիրէի քեզի . բայց սակայն կ'ուզեմ ըսել թէ՛ որքան սիրուն . . . որքան հրա-շագեղ ես : Երբ կը քայլես , երբ կը խօսիս , երբ կը ժպտիս , շնոր-հադեղ ես : Գուն միայն չղիտես այդ շնորհադեղութիւնը : Գուն միայն չես տեսներ մեծածառ աչերուդ սիրուն բոցը , գիւցաղնական սրտեզ ծանրաշուք ճակատիդ վրայ արձակուող լոյսը . . . : Շնորհալի գեղեցիկութիւնդ . . . ամեն գործերուդ վրայ կ'երևայ , փոքրագոյն շարժումներդ անոր գրոշմը կը կրեն : Մէն մի օրուան ամենէն հասարակ շարտաւորութիւններդ նուիրական վայելչու-թեամբ մը կը կատարես . . . իր կրօնքին փափուկ արարողու-թիւնները կատարող անտիական քրմուհի մը սիս : Չեռներդ , մերձուդ , շունչդ ամեն բան կը մարդէ . . . կը մարդէ ամենէն շնչին իրերը . . . և ամենէն անարժան էակները . . . և ամե-նէն առաջիս . . . զիս որու զարմանքը կը գրաւեն բերնէս ել-նող խօսքերը . . . նաև այն զգացումներն որոնցմէ կ'ողողուիմ . . . զիս որու կը հասկըցնես ինչ որ մինչև հիմա անըմբռնելի եղած էր ինձ . . . : Այն , բանահիւսներուն , սիրահարներուն , մար-տիրոսներուն բոլոր նուիրական յիմարտութիւնները հիմա քու առջև կը հասկնամ : Բոլորովին ճշմարիտ է ըսածս : Արհասկնամ հիմա թէ ինչու մեռան որոնք որ իրենց հաւատքին համար չարչարուե-լով մեռան , վասն զի քեզի համար կ'ուզէի՛ տառապիլ և մեռիլ . . . վասն զի հաւատամ 'ի քեզ . . . վասն զի կը յարգեմ . . . կը սիրեմ . . . կը սրաշտեմ քեզի :

Պ. Տը Գամօր սասանելով լռեց . ապա կիսովին ծունր գնելով տիկին Տը Թեբլի առջև անոր քօղին ծայրը բռնեց և սպառ :

— Հիմա , կրկնեց տեսակ մի ծանր սրտմութեամբ , գնա , տի-կին . . . : Հանդստութեան սէտք ունենալդ շատ մտցայ . . .

ներէ: Գնա . . . Տեղուտ պիտի դամ, մինչև տունդ ետևէդ պիտի դամ քեզի պաշտպանելու համար. բայց ամենևին վախ մի ունենար իրմէ:

Տիկին Տը Թեքլը երիտասարդին հրաբորբոք խօսքերուն միտ դրած էր զանոնք և ոչ իսկ շունչով մ'ընդհատելով: Թերևս կենացը մէջ առաջին անգամն էր լսելն այն սիրերգութիւններուն մին, տրփին այն հրատոչոր օրհներգութեանց մին զոր ամեն կին մեռնելէ առաջ լսելու դաղտնի փափաք ունի, եթէ նաև պարտաւորի մեռնիլ զայն լսած ըլլալուն պատճառաւ:

Վայրկեան մ'ևս անմուռնչ կեցաւ. ապա կարծես նոր երազ անսողի մը պէս բերնէն փախցուց սա խօսքը որ հառաչի մը պէս անոյշ և մեղմ էր.

— Աստուած իմ:

Պահ մ'ևս հանդարտելէն ետք դէպ 'ի ճամբան յառաջեց:

— Թեզ ինձ տուր մինչև տունս, պարին, ըսաւ:

Գամօր հնազանդեցաւ, և սկսան քայլել դէպ 'ի տունը, որու լոյսերը շուտով նշմարեցին: Ամենևին խօսք մը չըսին իրարու: Միայն թէ տիկին Տը Թեքլը վանդակապատէն ներս մտնելու ատեն ետին դարձաւ և զլխովն երթաս բարևի նշան մ'ըրաւ անոր:

Պ. Տը Գամօր մնաս բարև ըսելէն ետք հեռացաւ:

Անկեղծ եղած էր ան: Ճշմարիտ տրիփը շատ անգամ այսպէս յանկարծակի հասնելով ամեն դիտարորութիւնները կը խղէ, ամեն տրամաբանութիւն կը խորտակէ, ամեն հաշիւ կը փշռէ: Եր վեհութիւնն և միանդամայն իր վտանգն է այս: Յանկարծ քեզի կը բռնէ հին ժամանակուան աստուածին պէս որ մարգարէութիւնները իրենց եռոտանիին վրայէն կը յափշտակէր. և քու բերնովդ կը խօսի: Արտաբերէ խօսքեր զոր հազիւ կը հասկնաս. խորհուրդներդ կը ջրէ, մտաբոլ կը շփոթէ, գաղտնիքդ երևան կը հանէ: Տրփիլը այս վեհ յիմարուհին քեզի կը դրաւէ, կ'առևանդէ, կ'այլափարկէ. յանկարծ գռեհիկ արարած մը բանահիւսի, վատ մը գիւցաղնի, ինքնամոլ մը մարտիրոսի, և Տօն Թիւանը անգամ մտաբարբոյ հրեշտակի մը կը փոխէ:

Կանանց սրտին մէջ տրփին այս աւիւններն և այլափարկութիւնները կրնան տևական ըլլալ, բայց մարդերու սրտին մէջ խիտ քիչ անդամ կը տևեն. այս տևումը պատիւ է կանանց համար: — Երբ անգամ մ'այս մերկայի ամպերուն վրայ կը փոխադրուին կիները, իրենց կեանքը հոն կը հաստատեն սպարաւորութեամբ, և շանթին մօտաւորութենէն ոչ այնքան հոգ կ'ընեն: Տրփին իրենց տարբն է. անոնք հոն իբր իրենց տան մէջն են: Ստուգապէս կին ըսուելու արժանի կանանց մեծագոյն մասը պատրաստ է գործադրելու այն ամեն խօսքերը զոր տրփին իրենց շուրթերէն կ'արտահոսէ: Եթէ փախելու խօսք ընեն, պատրաստ են աքսորման. եթէ մեռնելու խօսք ընեն, պատրաստ են մահուան: — Բայց մարդիկ կիներուն չափ չեն յարատեւեր իրենց գաղափարներուն մէջ:

Սակայն Պ. Տը Գամօր չէ թէ նոյն գիշերը, այլ հետևեալ օրը ցաւեցաւ իր յանկարծահաս անկեղծութեան վրայ. վասն զի գիշերը մինչև առտու գեւ իր արբշուութեամբը համակուած, Աստուծոյ անցքէն յուզուած և յօգնարեկ, խառնաշփոթ և տենդային մտախոհութենէ մը պաշարուած ըլլալով չուզէր որ և է կերպով խորհիլ. բայց երբ արթնցաւ և պաղարիւնով և օրուան ճշմարիտ լոյսովն երևակայեց նախորդ գիշերուան դէպքերը, պարտաւորեցաւ խոստովանիլ թէ խիստ միամտաբար խաբուած էր իր ջղային գրութենէն: Տիկին սը Թեքլը սիրելը շատ օրինաւոր էր, և միշտ կը սիրէր, վասն զի կատարելապէս սիրուն և փափաքելի էր նէ. սակայն այս սէրը կամուրիշոր և է սէր իր կենացը փոխանակ խաղաղիկը ընելու տէրը ընելն այն տկարութիւններուն մին էր զոր իր սկզբունքն ամեն տկարութիւններէ աւելի կ'արդիւէր: Ճիշդը խօսելով հանդատեան ժամանակ վայելող աշկերտի մը պէս վարուած էր. խօսքեր, երգումներ ըրած էր, նաև խոստումներ որք չուզուեր էին իրմէն: Ասկից աւելի ծաղրելի բան մը չէր կրնար ըլլալ:

Բարեբաղդաբար ոչինչ կորուած էր, և տակաւին ժամանակ կար իր սիրոյն տալու այն ստորին տեղը զոր այս տեսակ քմածին հաճոյք մը կը սպարտաւորի բռնել մարդուս կեանքին մէջ: Ան-

խոհեմ դռնուած էր. բայց վերջապէս իր անխոհեմութիւնն իսկ կրնար ծառայել իրեն: Այն ամեն իրերէն միայն մէկ բան կը մնար. այսինքն քաջալու, անպատրաստական, բնական յայտարարութիւն մ'որ տիկին տը Թեքլը հմայած էր երկու կերպով, նախ միսթիզական կուսպաշտութեամբ որ հաճելի է իր սեռին, երկրորդ առնական բռնութեամբ որ ահաճոյ չէ անոր: Արեւմտի իրօքցաւելու բան մը չկար, թէև՝ սկզբանց սեսութեամբ նկատելով՝ անշուշտ լուսադոյն էր ոչ այնքան տաշտութեամբ վարուիլ:

Բայց ի՞նչ ընթացք բռնելու էր: Պարզ ընթացք մը: Տիկին Տը Թեքլի տունն երթալ, ներումն հայցել, նորէն զինքը յախտեանապէս յարդելու երդում ընել և այս յարդանքը կատարելագործել:

Այսպէս կը խորհէր Պ. Տը Գամօր:

Հետեւաբար ժամը տասնին յետադայ տոմսակը շարագրեց.

«Տիկին,

«Չեմ ուզեր մեկնել լաւանց մնաք բարեաւ ըսելու ձեզ և առանց անգամ մ'ալ ներումն խնդրելու: Ուստի ձեր հրամանին կ'սպասեմ»:

«ԳԱՄՕՐ»

Այս նամակը գրելէն ետք զրկելու կը պատրաստուէր երբ ինքն ընդունեցաւ նամակ մ'որ յետադայ տողերը կը պարուշակէր:

«Երջանիկ կ'ըլլայի, պարոն, եթէ այսօր ժամը չորսին ձեզի տեսնէի»:

«ԷԼԵՋԱ ՏԸ ԹԵԲԼԸ»

Ասոր վրայ Պ. Տը Գամօր կրակը նետեց իր նամակը, որ աչ տակտորդ էր:

Ինչ կերպով որ մեկներ այս տոմսակը, յաղթական սիրոյ մ'և յաղթահար առաքինութեան մ'ակներև ապացոյցն էր. վասն զի առջի օրն իր և տիկին Տը Թեքլի մէջ տեղի ունեցող իրողութեանն հար անդրդուելի առաքինութեան մ'ընելու միակ որոշումն

էր վերստին չտեսնել Պ. Տը Գամօրը, վասն զի վերստին տեսնելը ներել, և ներելն աւելի կամ նուազարձուածներով անձնատուր ըլլալէր: Երկտասարդը սաստիկցաւեցաւ իր արկածին այսքան շուտով դո՛ւրսի կերպարան մ'առնելուն: Մեռնախօսութիւն մ'ըրու կանանց զիւրաբեկութեան վրայ: Գժգոհեցաւ տիկին Տը Թեքլէն՝ տեսնելով որ աւելի երկար ատեն պահած չէր այն բարձր դիրքը ուր Գամօր զինքը տեղաւորելու անմեղութիւնը ունեցած էր: Անխապէս կերպիւ իւր կ'զգար սիրային յօժարութիւններու այն բարձումը որ վայելումէն կը հետևի, և հետևաբար Գամօր արդէն նորաստի կինը իր հմայական հրապոյրէն զրկուած և ճակատին վրայ թուանշանով իր սիրահարական յիշատակներուն սուկեղէն յիշատակարանին վրայ պառկած տեսնել կը կարծէր:

Սակայն տիկին Տը Թեքլին բնակարանին մօտելով, անոր մօտալուտ ներկայութեան հրապոյրը նախազգալով խուփեցաւ. քիչ մը տարակրոյս և անձկութիւն ունեցաւ: Երբ ծառերուն մէջտեղէն նշմարեց անոր բնակած սենեկին պատուհանները, սիրտն այնքան ուժգնակի ցայտեց որ երկասարդը կանկ առաւ և պահ մը փոսին եզրին վրայ նստաւ:

— Եւէ մը պէս կը սիրեմ այս կինը, միմբայ:

Ապա յանկարծ ոտք ելնելով՝

— Բն, ըսաւ, վերջապէս կին մ'է ան, և ոչ այլ ինչ: Երթամ: Տիկին Տը Թեքլը իր սենեակին ընդունեցաւ Գամօրը: Առաջին անգամն էր հոն ընդունիլը:

— Շատ յոյնած և քիչ մը հիւանդ է նէ, ըսաւ ծառան:

Այս խիստ մեծ և բարձր սենեակի՝ զոր Գամօր շտեմած էր բնաւ՝ ծածկուած և դոցուած էր մթագոյն օթոցներով, որոնց միջևը պատկերի ոսկեղօծ շրջանակները, պղնձեայ զարդերը, բաժակները, կահ կարասիներու վրայ շարուած ոսկերչական հին գործերը՝ որք բնառնեկան էին՝ եկեղեցական զարդերու տեսքը ունէին: Այս խիստ բնշաշտ ալլանայածոյ՞ և զրեթէ վանական սենեկին մէջ կը տիրէր ծաղիկներու, տանդէլայի տակերու, խնկաւետ գզրոցներու և անուշաբոյր ձերմկեղէններու այն անուրոշելի հոտն որ վայելչաւէր կիներու ընդհանուր մթնոլորտը կը

կազմէ, և որու մէն մի կին կը սայ սակայն չգիտեմ ինչպիսի անձնական բան մ'որ իր սեպհական մթնոլորտը կը կազմէ և որով սիրահարները կ'արբւին:

Տիկին Տը Թեքլը՝ այս բնդարձակ սենեկին մէջ փոքր ինչ կորսուած ըլլալով՝ քանի մը նախամեծար կահերը կրակարանին մօտ կարողարած և ներքին պղտի բնակարան մը կազմած էր զոր իր աղջիկը «մօրս մատուռը» կ'անուանէր:

Ճրագի մ'աղօտ լոյսին շնորհիւ Պ. Տը Գամօր հոն նշմարեց տիկին Տը Թեքլը որ պզտի բազմոցի մը վրայ նստած էր՝ սովորութեանը հակառակ ամենեին գործ մը չունենալով ձեռքը:

Հանդարտ կերեւար նէ. սակայն աչքին տակը կապոյտ երաշխեպնեբու նման երկու կապտանման շրջաններ փորուած էին. անշուշտ շատ տառապած և շատ լացած էր: Պ. Տը Գամօր վշտին հետքը և ճնշումը այս երեսին վրայ տեսնելով մոռցաւ քանի մը խօսք զոր ներս մտնելու համար պատրաստած էր, մոռցաւ ամեն բան, և անոր վրայ ունեցած հոգեբոյր սէրը միայն միտքը պահեց: Տեսակ մ'աճապարումով յառաջեց, երկու ձեռքով անտիտական կնկան ձեռքը բռնեց, և սաստիկ արգահատութեամբ ու կաթոգին սիրով անոր աչքերը հարցուփորձեց անբարբառ:

— Բան մը չէ, ըսաւ տիկին Տը Թեքլը՝ ձեռքը քաշելով և իր գունարեկի դէմքը մեղմիկ շարժելով. աւելի աղէկ եմ . . . : Արնամ երջանիկ ըլլալ խի, շատ երջանիկ, եթէ ուզէք:

Անոր ժպտը, նայուածքը, ձայնն անսահմանելի բան մ'ունէր որ Գամօրին արիւնը սոււեցուց. անորոշապէս զգաց թէ տիկին Տը Թեքլը կը սիրէ զինքը և թէ սակայն իրեն համար կորսուած էր նէ. թէ իր առջև կար տեսակ մ'էակ զոր ինք չէր ճանչէր, և թէ սակայն այս յաղթահար, յոգնաբեկ և սիրովարբշխու կինն աշխարհիս մէջ բան մ'իր սէրէն աւելի կը սիրէր:

Տիկին սը Թեքլը Գամօրին թեթև նշան մ'ըրաւ, որու հնազանդեցաւ սա իբր տղայ մ'և անոր առջևը նստաւ:

— Պարոն, ըսաւ այն ատեն ծաղկահաս կինը խիստ յուզուած ձայնով մ'որ սակայն սակաւ առ սակաւ հաստատուեցաւ, երէկ

ձեզի մտիկ ըրի թերեւ քիչ մը շատ համբերութեամբ . . . : Արխնդրեմօր դուք ալ մի և նոյն շնորհն ընէք ինձ . . . : Ըսիք թէ զիս կը սիրէք, պարոն, և անկեղծաբար կը խոստովանիմ թէ ես ալ ձեզի համար սաստիկ յօժարութիւն մը կ'ըզամ: Իրաց այս վիճակին մէջ երկու բան կընանք ընել միայն, կամ յաւիտեան բաժնուիլ, և կամ մեր երկուքին արժանի կապով մը միանալ . . . : Բաժնուիլը շատ ծանր է ինձ, և կարծեմ թէ ձեզի համար ալ վիշտ մ'է . . . : Իսկ միանալը, ամուսնանալը . . . : Պարոն, իմ մասին պատրաստ եմ կեանքս ձեզ տալու . . . բայց չեմ կրնար կարգուիլ ձեր հետն առանց ակներև յիմարութեան մը . . . վասն զի իզմէն աւելի փոքրահաս էք . . . և ձեզի որքան ալ բարեսիրտ, որքան ալ վեհանձն համարիմ, դարձեալ պարզ խելքը կ'ըսէ ինձ թէ դառնադառն զղջումներ պատրաստած կ'ըլլամ ինձի համար եթէ ամուսնութեան հաւանիմ . . . : Բայց ուրիշ բան մ'ալկայ. ես իմտէրս չեմ, աղջիկս, ընտանիքս, յիշատակներս կը հրամայեն ինձ. եթէ անունս ձերինին համար թողում. իզմէ պիտի վիրաւորուին, սաստիկ պիտի վշտանան այն ամեն անձերն որ բոլորտիքս կ'ապրին, և կարծեմ նաև այն անձերն որք ալ չեն ապրի: Բայց սակայն, պարոն . . . շարայարեց տիկին Տը Թեքլը երկնային համբերատարութեամբ և վայելչադեղութեամբ ժպտելով անգամ մը, մեր երկուքին սիրելի յարաբերութիւնները չկտրելու . . . և ընդհակառակն աւելի քաղցր և մտերմական յարաբերութիւններ ունենալու միջոցը դուայ . . . : Նախ քիչ մը պիտի զարմանաք հիմա . . . բայց բարեհաճեցէք խորհելու և անմիջապէս մերժողական պատասխան չտալու ինձ:

Գամօրին նայեցաւ և անոր սաստիկ գունատիլը տեսնելով վախցաւ, և ձեռքը բռնելով մեղմիկ, ըսաւ.

- Ինչ ունիք, պարոն, ինչ ունիք:
- Խօսեցէք, մրմրաց Գամօր խորին ձայնով մը:
- Պարոն, կրկնեց նորատի կինը հրեշտակային բարեղթութեան ժպիտով մը, փնտք Աստուծոյ, տակաւին երիտասարդ էք . . . : Ձեր կացութեան և մեր աշխարհին մէջ մարդիկ կանուխ չեն կարգուիր, և կարծեմ թէ իրաւունք ունին . . . : Արգ՝

անհա ըսեմ թէ ինչ ընել կ'ուզեմ, եթէ կը հաւանիք . . . : Այս սուհետե սրտիս երկու սասակադոյն զգացումները կ'ուզեմ 'ի մի սէր ձուլել . . . : Ա'ուզեմ բոլոր խնամատարութեանցս, բոլոր կաթողին սիրոյս, բոլոր ուրախութեանս նպատակ ընել ձեզ արժանի կին մը կազմելը, նորարոյս հոգի մ'որ երանութիւն պիտի տայ ձեզ, բարձր և ազնուասուն իմացականութիւն մ'որ ձեր պարծանքը պիտի ըլլայ . . . : Պարոն, խօսք կը տամ, կ'երդնում այս սիրելի և նուիրական գործին յատկացնելու զամենայն ինչ որ լաւագոյն է յիս . . . : Աեանքիս ամեն օրը, ամեն րուպէն այս գործը կատարելու պիտի աշխատիմ իր հոգւոյն փրկութեանն աշխատող սրբուհի մը պէս . . . և կ'երդնում շատ երջանիկ պիտի ըլլամ . . . : Գէթ ըսէք ինձ թէ կը հաւանիք այս առաջարկութեանս :

Գամօր հեղնութեան և բարկութեան անորոշ աղաղակ մը հանեց :

— Պիտի ներէք ինձ, տիկին, ըսաւ, եթէ զգացումներս ձեր կարծիքին պէս ստանկ չուտով մը չայլակերպին :

Տիկին Տը Թեքլը թեթեակի կարմրեցաւ, և,

— Աստուած իմ, կրկնեց սակաւին ժպտելով, դիտեմ թէ ինչն այս միջոցի քիչ մը տարօրինակ դրբանչ մը կրնամ երևալ ձեզ . . . բայց քանի մը տարիէն, սակաւաթիւ տարիներէ ետք իսկ պատառ մը պիտի ըլլամ, և պատառութիւնս շատ պարզ բան մը պիտի երևայ ձեզ :

Խեղճ կինն իրցաւազին զոհոյթութիւնը կատարելագործելու համար չէր գեղեկեր պատառութեան քուրձով ծածկուելու այն մարդուն առջև զոր կը սիրէր : Գամօր՝ որ ամբարիշտ այլ ոչ նուառտ հոգի մը կը կրէր յանկարծ զգաց թէ ինչպիսի սրտառուչ բան մը կար այս պարզ դիւցազնութեան մէջ, և ասոր փոխարէնը տուաւ ինչ որ իր կողմէն ամենամեծ մեծարանք էր, այսինքն աչքը լեցուեցաւ : Տիկին Տը Թեքլը նշմարեց անոր աչերուն թրջուելը, վասն զի անյաղ նայուածքով մ'անոր ամենէն պղտի տղաւորութիւնները զաղանի կը գիտէր, և այն ատեն զրեթէ զուարթօրէն կրկնեց :

— Կը տեսնէք, պարոն, թէ առաջարկութիւնս ինչպէս ամեն բան կը կարգադրէ . . . : Այս կերպով կրնանք շարունակել մեր յարաբերութիւնը անվտանգ, քանի որ պզտի նշանուհիք միշտ մեր երկուքին մէջ տեղը պիտի ըլլայ . . . : Երբ զգացումները շուտով ներդաշնակութիւն պիտի ունենան մեր նոր խորհուրդներուն հետ . . . ձեր ապագային նկատող նպատակներն անգամ որք հիմա իմիններս պիտի ըլլան, քիչ խոչընդոտներու պիտի հանդիպին . . . վասն զի շատ աւելի քաջաբար պիտի ծառայեմ անոնց . . . : Առանց յայտնելու մօրեղբօրս ինչ որ մեր մէջ կը պարտաւորի գաղտնի մնալ, կրնամ կերպիւ մը զգացնել իրեն յոյսերս . . . և այս կերպիւ անշուշտ պիտի համոզուի ձեզ նպատատոր ըլլալու . . . : Ասկից 'ի զատ կը կրկնեմ թէ ամեն բանէ առաջ զիս շատ երջանիկ պիտի ընէք . . . : Արդ՝ ըսէք ինձ, միթէ կ'ընդունիք մայրական սէրս :

Պ. ՏԸ Գամօր կամքի սոսկալի ջանագրութեամբ մը նորէն ստացած էր իր հանգարտութիւնը :

— Ներեցէք, տիկին, ըսաւ ինքն ալ ժպտելով, բայց կ'ուզէի գէթ պատիւը ազատել . . . : Ինչ կ'ուզէք իզմէն : Գիտէք ինչէ ձեր ուզածը : Ազէկ խորհեցա՞ք այդ բանին վրայ : Գուք ևս կրնա՞ք այսբան երկար պայմանածամով այսպիսի փափուկ խոստումով մը կապուիլ առանց ծանր անխոհեմութեան :

— Ես որ և է խոստում չեմ ուզեր ձեզմէ, կրկնեց Ելիզա Տը Թեքլը. կ'զղամ թէ խելքի դէմ բան է այսպիսի պահաջում մը : Միայն ես կը խոստանամ, որքան որ կրնամ խոստանալ առանց վտանգելու աղջկիս բաղդը : Չեզի համար պիտի մեծցնեմ Մարին, սրտովս գաղտնապէս ձեզ պիտի սահմանեմ գիւրքը . այս զգացումով ձեր վրայ պիտի խորհիմ այսուհետե : Հաւանեցէք, ընդունեցէք առաջարկութիւնս իբր պատուակիր մարդ, և ամուրի մնացէք . . . : Յիմարութիւն մ'է այս, սակայն ասով միայն իմ հանգստութիւնս վտանգի կ'ենթարկուի, և այս վտանգին ամեն հաւանական հետեանքը յօժարակամ պիտի կրեմ, վասն զի անոր ամեն ուրախութիւններն ալ պիտի վայելեմ . . . : Բայց այս մասին հազարու մէկ խորհուրդներ ունիմ զոր չեմ կրնար բոլորովին ըսել ձեզ :

... և զոր այս զիշեր Աստուծոյ ըսի . . . : Կրկարծեմ, մա-
 նաւանդ համողում եմ թէ աղջիկս՝ երբ պիտի ըլլայ ինչոր գի-
 տեմ և կրնամ ընել զինքը՝ ձեզի համար պատուական կին մը պի-
 տի ըլլայ, շատ աղէկութիւն . . . և շատ պատիւ պիտի ընէ
 ձեզ, . . . և յուսամ թէ ինքն իսկ սրտադին շնորհակալ պիտի ըլ-
 լայ իզմէն . . . վասն զի արդէն կրտեսնեմ թէ ինչ արժէք ու-
 նենալու է . . . և ինչ սիրելու է ան: Չէք կրնար ճանչել զան
 . . . և ոչ իսկ կրնաք գուշակել իր ինչ ըլլալը . . . բայց ես ա-
 ղէկ կրճանչեմ աղջիկս . . . այս մանկուհին նաև կին մ'է ար-
 դէն . . . և շնորհագրելին մը . . . կրհաւաստեմ ձեզ թէ իր
 մայրէն աւելի շնորհագրել կին մը . . . :

Տիկին Տը Թեքլը յանկարծ ընդմիջեց խօսքը:

Իրօք դու մը բացուած, և օրիորդ Մարի յանկարծ սենեակը
 մտած էր՝ մէն մի թեկին վրայ ահագին պէպէ՛ մ'ունենալով: Պ.
 Տը Գամօր ոտք ելաւ և ծանրութեամբ բարեկեց պատանուհին՝
 շուրթերը խածնելով որպէս զի զսպէ ժպիտ մը զոր սակայն կրցաւ
 նշմարել տիկին Տը Թեքլը:

— Մարի՛, դու չեց մայրը, ճշմարիտ կ'ըսեմ թէ պէպէ՛կներովդ
 անտանելի ես:

— Պէպէ՛կներս: Պէպէ՛կներս շատ կը սիրեմ, ըսաւ օրիորդ
 Մարի:

— Ծաղրելի ես, կորի՛ր, ըսաւ մայրը:

— Բայց նախ պիտի պագնեմ քեզի, ըսաւ պատանուհին:

Ապա օթոցին վրայ դրաւ երկու պէպէքը, մայրին վրայ նե-
 աուեցաւ, երկու այտերը սաստիկապէս սպաղաւ, և արք երկու պէ-
 պէքները գետնէն առաւ՝ ըսելով:

— Եկէք, սիրելիներս:

Եւ իսկայն աներևոյթ եղաւ:

— Տէր իմ Աստուած, պարոն, ահա ձախորդ դիպումն մը,
 կրկնեց տիկին Տը Թեքլը խնդալով. . . բայց կրպնդեմ. . . և
 կ'աղերսեմ ձեզի որ հաւտաք խօսքիս. շատ ինչացի, բարեսիրտ և
 քաջ պիտի ըլլայ ան: Հիմա, շարայարեց ծանր ձայնով մը, ասոր
 վրայ խորհելու և ձեր որոշումը՝ եթէ բարի է՝ ինչ բերելու ժա-

մանակ կրտամ ձեզ. . . : Իսկ եթէ բարի չէ որոշումը, պէտք
 է մնաս բարև ըսել իրարու:

— Տիկին, ըսաւ Գամօր անոր առջև ոտքի վրայ կենալով, կը
 խոստանամ երբէք չուղղել ձեզ խօսք մը զոր զուակ մը չկարենայ
 ուղղել իր մօրը . . . : Միթէ ճիշդ այս չէ ձեր փավաքը:

Տիկին Տը Թեքլը անհնարին ուրախութեան և երախտագիտու-
 թեան արտայայտութեամբ մը պահ մ'իր գեղեցիկ աչերը Գամօ-
 րին վրայ յառեց, ապա յանկարծ իր երկու ձեռներովն երեսը գո-
 ցելով,

— Շնորհակալութիւն, մրմրաց, շատ գոհ եմ:

Ձեռներուն մին՝ որ արտուքէն բուրովին թըջուած էր՝ եր-
 կընցուց. Գամօր շուրթերը այս ձեռքին տարաւ, ծանրապէս խո-
 նարհեցաւ և դուրս ելաւ:

Այս երիտասարդին աղէտալի կենացը մեջ եթէ եղաւ վայրկեան
 մ'որ ներելի ըլլար սքանչանալ իր վրայ, այս վայրկեանն էր
 այն յորում տիկին Տը Թեքլին խօսք տուաւ հետն իբր զուակ վա-
 րուելու: Այս նորատի կնիան համար զգացած սէրն որքան ալ
 խառն ըլլար, մեծ սէր մ'էր: Այսպիսի ճշմարիտ արիփ մը
 զգալն առաջին անգամ էր: Երբ տեսաւ թէ յախտեան կրփախի
 իրմէն այս սէրն որու յաղթանակ տանիլն ապահով կ'երևար իրեն,
 ոչ միայն իր հպարտութիւնը շանթահարեցաւ, այլ նաև սիրաբ
 հիմնովին պատուեցաւ և կտոր կտոր եղաւ. սակայն իբր ազատոր-
 դի կրեց այս հարուածը: Գեղեցիկ եղաւ իր հոգեվարքը: Իսկայն
 զսպումս վշտալի խօսք մը հաղիւ հազ յայտնեց իր առաջին
 անձկութիւնը: Անգութ եղաւ իր վշտին նկատմամբ ինչպէս կ'ու-
 գէր ըլլալ ուրիշներուն վշտին համար: Արտաքսուած սիրահարնե-
 րու սովորական անիրաւութեանց և ոչ մին ցոյց տուաւ: Կրցաւ
 խոստովանիլ թէ տիկին ար Թեքլի որոշումին մեջ ճշմարիտ,
 վճռողական, յախտեանական բան մը կայ, և վայրկեան մ'անդամ
 չգրգուեցաւ այս որոշումին մեջ տեսնելու այն երկրիմի սակարկու-
 թիւններուն մին զոր կ'ինքնն երբեմն կը յառաջադրեն և զոր մար-
 դիկ կը տնօրինեն միշտ: Հասկցաւ թէ անբունարարելի էր այն
 նուիրական ապաստանարանն ուր նետուած էր տիկին Տը Թեքլը:

Ուստի ոչ վիճեցաւ, ոչ ալ բողոքեց. այլ խոնարհեցաւ, և աղնուաբար համբուրեց այն ձեռքը որ իրեն կը զարնէր:

Ասկից 'ի զատ զդուշացաւ երկարօրէն խորհրդածելու քաջասրտութեան, սրբակեցութեան և հաւատքին այն հրաշքին վրայ որով նորաստի կիսն իր սէրը այլակերպած և սրբաւորած էր: Նեղութիւն կը տար Գամօրի անսութիւններուն տիկին Տը Թեքլի այս ընթացքն որ կրնայ ըսուիլ թէ երկնային հոգի մը ցոյց կը տար մերկապէս: Մինչդեռ Գամօր իր տունը կը հասնէր, բերնէն ակամայ խօսք մ'ելաւ որով կը հասկցուէր թէ իր տեսութեամբը նկատելով ինչպէս կը դատէր այն ընթացքը:

— Տղայութիւն մ'է այս, բայց վեհ տղայութիւն, մըմբայց:
Գամօր տունը մտնելով զօրաստին մէկ նամակը գտաւ հոն: Պ. Տը Գանվալօն նամակովը կ'իմացընէր թէ օրիորդ Տ'Եթրելի հետ ամուսնութեան հանդէսը քանի մ'օրէն Բարիզի մէջ պիտի կատարուի, և երիտասարդ կոմսը հարսնիքի կը հրաւիրէր: Բայց բողոքովին ընտանեկան մտերմութեամբ պիտի կատարուէր ամեն բան: Գամօր չբժգոհեցաւ այս պարագայէն որ մտային խոտորումի բնական մը կը հայթայթէր, առիթ որու պէտքը զգալի էր իրեն. իր վիշտերը թմրելու համար նոյն օրն իսկ մեկնելու զրդուեցաւ սաստիկ. սակայն յաղթեց այս տկարութեան: Հետեւեալօրը Պ. Տէ Բամէօրի տունը գնաց երեկոյնան ժամանակը հոն անցունելու համար. թէ և արիւն կ'անցնէր սրտէն, բայց և այնպէս տիկին Տը Թեքլի հետ հանդարտ դէմքով և անխուժ պիտով մը խօսելու ցոյցն բրաւ: Իմացոյց թէ սակաւատե միջոցի մը համար բացակայ ըլլալու դիտաւորութիւն ունի, և պատճառն ալ ըսաւ.

- Բարեմաղթութիւններս ըսէք զօրաստին, պարոն, ըսաւ Պ. Տէ Բամէօր. յուսամ թէ երջանիկ պիտի ըլլայ, թէ և կը խոստովանիմ թէ շատ տարակուսելի է ինձ այդ երջանկութիւնը:
- Չեր աղնիւ խօսքերը պիտի իմացնեմ իրեն, պարոն:
- Բայց . . . 'ի բաց առեալ զբացառելին, կրկնեց ձերունին լատիներէն լեզուաւ:

Ասկայն տիկին Տը Թեքլի ձեռքովը կարուած գրիչ մը պէտք է լրա բացատրելու համար այն ամեն աներեղոյթ ուշադրութիւններ

բը, զաղտնի շորհաձեւութիւնները, ընտիր փափկութիւնները և կնական կաթոգին հանձարը զոր այն իրիկուն ցուցոց նէ իր տուած վէրքը բուժելու և իր մայրական գերին մէջը մեղմիկ սպորդելու դիտաւորութեամբ:

Երկու օր ետք Պ. Տը Գամօր գէպ 'ի Բարիզ մեկնեցաւ: Հոն հասնելէն օր մ'ետք առտու կանուխ զօրաստին գնաց որ Վանօ փողոցը շքեղապարանի մը մէջ կը բնակէր: Ամուսնական դաշնագիրը նոյն օրն իրիկուն պիտի ստորագրուէր, և քաղաքային ու կրօնական ամուսնութիւնն ալ հետեւեալ օրն առաւ տեղի պիտի ունենար:

Չօրաստին արտաբոյ կարգի յուզուած էր. Գամօր տեսաւ որ ան իր ապարանի գեանայարկին երեք սրահներուն մէջ ման կը դար:

- Երբ տեսաւ Գամօրը,
- Հն, հն, աղէկ եկար, աղէկ, պօռաց վայրենական նախաձեռք սլաքի պէս Գամօրին ուղղելով, շխտակը ձախորդութիւն մը չէ գալուստդ:
- Բայց, զօրաստ:
- Է', ինչ է. Վրայց, զօրաստ . . . : Չհամբուրեա զիս:
- Այո, զօրաստ:
- Այո, գիտես որ վաղը պիտի ըլլայ հարսնիքը:
- Այո, զօրաստ:
- Վայ, զօրաստ . . . : կ'րոես անդադար: Կեցես, պարոն: Կը նայիմ որ դուն շատ հանդարտ ես, բայց ես . . . : Տեսա՞ր զինքը:

- Գեռ ոչ. հիմակ եկայ, զօրաստ:
- Պէտք է այս առտու երթալ տեսնուիլ ներս հետ: Պարտք է այդպիսի համակրութիւն մը ցոյց տալ իրեն . . . ասկից 'ի զատ եթէ բան մը նշմարես, պիտի ըսես ինձ, այնպէս չէ:
- Բայց ինչ կրնամ նշմարել, զօրաստ:
- Չարմանալի՛ հարցում. միթէ ես գիտեմ . . . : Դուն իզմէ աղէկ կը ձանչես կիները. . . : Կը սիրէ՞ զիս, չ'սիրեր . . . : Յայտնի է թէ ներս խելքը գլուխէն առնելու պահանջուութիւն

նը չունիմ . . . բայց և այնպէս չեմ ուզեր վանողական զգացու-
մի մ'առարկան ըլլալ . . . : Իրաւ է որ ամենեկին պատճառ մը
չունիմ այսպիսի բան մ'ենթադրելու . . . : Բայց նորասի օրի-
որդն այնքան զոյշ . . . այնքան անթափանցելի է որ . . .

— Օրիորդ Տ'Էթրէլ անտարբեր բնաւորութիւն մ'ունի, ըսաւ
Գամօր:

— Այո, կրկնեց զօրապետը, այո, անշուշտ . . . Ե՛ ինչ ինչ
նկատմամբ կը . . . բայց ինչն է, եթէ բան մը նշմարես, կը յու-
սամթէ պիտի իմացնես ինձ . . . : Ինձ նայէ, հետը տեսնուե-
լէդ ետք բարեհաճէ քիչ մը հոս գալու, պիտի դաս, այնպէս չէ:
Շնորհ մ'ըրած կ'ըլլաս ինձ:

- Շատ աղէկ, զօրապետ:
- Ես ապուշի մը պէս կը սիրեմ զան:
- Պատուական է այդպէս սիրելը, զօրապետ:
- Հըմ. խեղկատակ դու . . . : Աղէկ միտքս եկաւ, ինչչուր
Տէ Բամէօրէն:
- Կարծեմ թէ բռնեցինք զան, զօրապետ:
- Ապրի՛ս. ատոր վրայ ուրիշ անգամ կը խօսինք . . . : Է՛,
հիմա դնն ալ, սիրելի՛ սղաս:

Գամօր Սէն-Տօմինիքի փողոցը տիկին Տը Լա Բօշ-Թիւկանին
տունը դնաց:

— Հօրաբոյրս հնա է, Յովսէփ, ըսաւ ծառային, որ նախասե-
նեկին մէջ սաստիկ կ'զբաղէր պարաղային պահանջած պատրաս-
տութիւններովը:

Այո, պարոն կոմս . . . Տիկին կոմսուհին իր սենեակն է .
. . կրնայ տեսնուիլ:

— Լաւ, ըսաւ Գամօր:
Եւ բնակարանին մէկ ծայրէն միւս ծայրը տանող երկայն փողը
մտնելով դէպ 'ի տիկին Տը Լա Բօշ-Թիւկանի սենեակն շուղուե-
ցաւ:

Բայց այս սենեակը տիկին Տը Լա Բօշ-Թիւկանին բնակածը
չէր: Այս արժանապատիւ կիսն ուղած էր նոյն սենեակը բաց-
արձակապէս օրիորդ Տ'Էթրէլին թողուլ, որուն կատարեալ նուաս-

տութեամբ հպատակութիւն ցոյց կը տար զօրապետին եօթն հա-
րիւր հազար ֆրանգ եկամտուն հետ ներա նշանուէրէն 'ի վեր:
Շարլօթ անարգու անտարբերութեամբ մ'ընդունած էր այս կար-
գադրութիւնը: Գամօր այս մասին անդէտ ըլլալով անմեղութեամբ
օրիորդ Տ'Էթրէլի սենեկին դուռը զարկաւ:

Բայց պատասխան չառնելով ներս մտաւ դեղեւումով, վեր ըրաւ
վարագոյրը և յանկարծ տարօրինակ տեսարանի մ'առջև կանգ ա-
ռաւ: Սենեկին միւս ծայրն և իր դիմացի կողմը յարդուարդի մեծ
հայլի մը կար, որու առջև ոտքի վրայ կեցած էր օրիորդ Տ'Էթ-
րէլ. հետեապէս կոնակը Գամօրին դարձուցած էր. ճերմակ
գաշմիրէ անթե վարչամակ մը հազած կամվրան նետած էր, ու-
րով իր ուսերն և թևերը մերկ կ'երևային. մոխրագոյն և ծփին
մազերը քակուած էին, և մետաքսեայ ծածկոյթի մը պէս վար
ընկնելով մինչև օթոցը կը հասնէին: Մէկ ձեռքովը զարդանդա-
նին վրայ կ'ընած էր թեթեակի, իսկ միւսովը իր վարչամակին
ծալքը կուրծքին վրայ բռնած էր, և հայելին նայելով կը լար:
Արտասք խորին աչերէն իր սպիտակափայլ և մաքուր ծիծերուն
վրայ կը հոսէր շիթ առ շիթ և հոն կ'սպրդէր ցօղի կամիւրներու
պէս որոնց առաւօտները պարտէզներու մէջ մարմարաչէն յաւերժա-
հարսանց ուսերէն հոսիլը կը տեսնուի:

Գ. Տը Գամօր կամաց մը վարագոյրը ձգեց որ ընկնի, և իս-
կոյն քաշուեցաւ՝ սակայն այս փախուսիկ այցելութենէն յաւիտե-
նական յիշատակ մը տանելով հետը:

Տեղեկութիւն առաւ, և վերջապէս կրցաւ գիրկընդխառն ըլլալ
մօրաքեռը հետ որ զաւակին սենեակն ապաստանած էր. իսկ ա-
տոր տրուած էր այն պղտի սենեակն որու մէջ ատենօք օրիորդ
Տ'Էթրէլ կը բնակէր: Տիկին Տը Լա Բօշ-Թիւկան սրտի զգայնու-
թեանն առաջին ցոյցերէն ետք իր քեռորդին սրահը տարաւ, ուր
'ի տես շարուած էին հարսանեկան շքեզ պարզեաները: Գաշմիրնե-
րը, տանթէլները, թաւիշները, թանկագին մետաքսեղէնները կահ
կարասիները կը ծածկէին, իսկ կրակարանին մերմերին, սեղաննե-
րուն, գօնսօլներուն վրայ բացուած տուփերու աղամանդները կը
փողփողէին:

Մինչդեռ տիկին Տը Լա Բօշ-Ժիւկան այս ամեն փառաւոր իշ-
րերը ցոյց կը տար Գամօրին՝ ամեն մէկին զինը ըսելու հօգը տա-
նելով, օրիորդ Շարլօթ՝ որու իմաց տրուած էր երիտասարդ կոմ-
սին զալուստը, սրահը մտաւ: Ներս գէմքն ոչ միայն հանդարտ
այլ նաև ուրախ զուարթ էր:

— Բարի՛ լոյս, Լուի, ըսաւ զուարթութեամբ Շարլօթ ձեռքը
իր ազգականին՝ Գամօրին երկնցնելով: Մեծ ազնուութիւն մ'է
հոս զալդ . . . : Տեսա՞ր թէ ինչպէս երես կը տայ ինձ զօրա-
պետը:

— Իշխանուհի յատուկ պարգևներ են ատոնք, օրիորդ:
— Եւ եթէ դիտնայիր, Լուի, ըսաւ տիկին Տը Լա Բօշ-Ժիւ-
կան, թէ սրբան կը վայելն ատոնք այս սիրելի աղջկիս . . . :
Կարծես թէ ստուգիւ գահի մը վրայ ծնած է Շարլօթ: Բայց
դիտես որ Արակոնի թաղաւորներէն սերած է ան:

— Բարեսիրտ մօրաքոյրս, ըսաւ Շարլօթ տիկին Տը Լա Բօշ-
Ժիւկանին ճակատին վրայ համբոյր մը տեղաւորելով:

— Գիտես, Լուի, որ հիմա կ'ուզեմ մօրաքոյր ըսուիլ Շարլօ-
թէն, կրկնեց կոմսուհին՝ այն ցաւազին ձայնը ձևացնելով որ
մարդկային խանդաղատութեան ամենամեծ նշանը կ'երևար իրեն:

— Ա՛հ, ըսաւ Գամօր:
— Օ՛ն, սիրելի աղջիկս, կ'աղաչեմ, պսակդ միայն փորձի հա-
մար դի՛ր անյամ մ'ազգականիդ առջև:

— Շատ գոհ կ'ընես զիս, Շարլօթ:

— Բարեկամ, ըսաւ օրիորդ Շարլօթ՝ որու ներդաշնակաւոր և
ծանր ձայնը հեղնական նուրբ հնչիւն առաւ, ամենափոքր փա-
փաքդ հրաման մը կը սեպեմ:

Սրահը գրաւող զարդերուն մէջ մարդիզուհի լեցուն պսակ մը
կար որ ադամանդներով զրուազուած և մարդարտահիւս ծաղիկնե-
րով զարդարուած էր: Անտիական աղջիկը հայլիին առջև այս
պսակը գլուխը գրաւ, և իր հանդարտ վեհափառութեամբը Գա-
մօրէն երկու քայլ անդին ոտքի վրայ տնկուելով,

— Ահաւասիկ, ըսաւ:

Եւ մինչդեռ Գամօր տեսակ մը սքանչացումով անոր կը նայէր,

վասն զի այս պսակը դրուած ատեն հրաշապէս զերեցիկ և սեղ-
էր փոքրահաս աղջիկը, օրիորդ Տ'Էթրել յանկարծ իր նայուածքը
երիտասարդին աչքը մտեց, և իր ձայնը անմեկնելի դառնութեամբ
մը շեշտելով,

— Գէթ շատ սուղ կը ծախուիմ, այնպէս չէ, ըսաւ:

Ապա կռնակը Գամօրին դարձուց, սկսաւ խնդալ և պսակը
զլուխէն հանեց:

Քանի մ'անտարբեր խօսքէ ետք Պ. Տը Գամօր դուրս ելաւ՝
ընելով իւրովի թէ այս սքանչելի անձը սոսկալի անձի մը փո-
խուելու վրայ էր անշուշտ, բայց չէր ըսեր թէ ինք կրնար մատ
ուներնալ այս փոփոխութեան մէջ:

Խոստումին համեմատ իսկոյն զօրապետին քովը գնաց, որ տա-
կաւին ժուռ կը դար իր երեք սրահին մէջ, և 'ի հեռուստ Գամօ-
րը նշմարելով, պոռայ:

— Ի՞նչ լուր:

— Լաւ, զօրապետ . . . կատարեւն է . . . ամեն բան կար-
դին է:

— Ձեմ կարծեր . . . զինքը տեսա՞ր:

— Այո՛:

— Եւ նէ ինչ ըսաւ քեզ:

— Մեծ բան մը չըսաւ. բայց սաստիկ ուրախ կ'երևայ:

— Շիտակը խօսէ, բան մը չդիտեցի՞ր ամենեկին:

— Գիտեցի որ շատ աղւոր է:

— Հարկաւ . . . : Բայց կրկարծես թէ քիչ մը կրսիրէ զիս:

— Անշուշտ . . . կրցածին չափ կրսիրէ . . . իր կերպովը,
վասն զի անտարբեր բնաւորութեան տէր օրիորդ մ'է ան:

— Ա՛հ, դիտես արդէն թէ այդ կէտը մեծ ցաւ մը չէ ինձի
համար: Իմ բոլոր ուզածս է տհաճոյ չըլլալ իրեն . . . : Տհա-
ճոյ չեմ, այնպէս չէ . . . : Լաւ, ապրիս ուրեմն. անբաւ ու-
րախութիւն մը կը պատճառես ինձ . . . : Հիմակ աղատ ես սը,
սիրելի տղաս. նորէն տեսնուի՞նք այս զիշեր:

— Տեսնուի՞նք, զօրապետ:

Ամուսնական դաշնադրին հանդէսը նշանաւոր դէպք մը չունե-

յաւ: Միայն թէ երբ նոտարը համեստ ձայնով մը կարդաց դաշ- նադրին այն պայմանը, որով զօրպետն իր բոլոր ընչից ժառան- դորդ կ'անուանէր օրիորդ Տ'Եթրելը, Գամօր հաճութեամբ նշմա- րեց օրիորդ Շարլօթին վեհ անտարբերութիւնը, տիկին Պաքիէրի և տիկին Վան-Քիւիբի ժպտուն զայրոյթը և տիկին Տը Լա Բօշ -ժիւկանի սիրարոյր նայուածքը որովմի և նոյն միջոցին իր տղան Սիժիլմօնտին, օրիորդ Տ'Եթրելին և նոտարին կը նայէր: Ապա կոմսուհին զօրպետին նայեցաւ սաստիկ համակրութեամբ մը, և կարծես հաճութեամբ ստուգեց թէ շատ դէշ կերպարանք ունէր ան:

Նորատի մարզիպետ հին հետևեալ օրը սուրբ Թովմաս Տագէնի Եկեղեցիէն ելնելով իր հարսնութեան զարդերը ճամբորդութեան հաղուտի փոխեց, և Գանվալօնի երկիրն երթալու համար էրի- կին հետ ճամբայ ելաւ թրջուելով տիկին Տը Լա Բօշ-ժիւկանի արասուքովը, որուն աչերուն արտօսրային զեղձերը ծայրայեղա- պէս փափուկ և կակուղ էին:

Ութ օր ետք Պ. Տը Գամօր ևս Բէօյի դարձաւ: Բարիցի մէջ նոր ոյժ առած էր. իր ջիղերը զօրացեր էին: Այսուհետև իբր գործնական մարդ՝ աւելի ողջամտութեամբ կը դատէր տիկին Տը Թեքլի հետ ունեցած արկածը, և կ'սկսէր ինքզինքը շնորհաւորել այն արկածին վախճանին նկատմամբ: Եթէ անտարբեր դար- ձուած մ'առած ըլլար այս սիրահարութեան խնդիրը, Գամօրին ճակատագիրը կրնար անով կասուիլ և վտանգիլ: Մասնաւորապէս իր քաղաքական ասպառան հաւանական էր թէ պիտի կորսուէր կամ անորոշ ժամանակի մը պիտի ձղուէր, վասն զի տիկին Տը Թեքլի հետ ունեցած յարաբերութիւնն անշուշտ օր մ'երևան ել- նելով Պ. Տէ Բամէօրի միտումները մշտնջենապէս պիտի փոխէր: Այս մասին ինքզինքը չէր խաբեր Գամօր: Իրօք տիկին Տը Թեք- լի հետ ունեցած առջի խօսակցութեան մէջ նորատի կինն իմա- ցուց իրեն թէ օրին մէկն իր աղջիկը Գամօրին հետ կարգելու գաղափարը խնդալով նշմարել տուած էր մօրեղբորը, և թէ այս կերպով Պ. Տէ Բամէօր ծանր հնչնուքէ մ'ազատած կ'երևար: Գամօր այս առիթը բռնելով յիշեցուց տիկին Տը Թեքլին որ

թէ և կը յարդէր ասպաղային նկատող նպատակները զոր կը բարեհա- ճէր կաղմելու, բայց և այնպէս ամենևին խօսք չէր տար իրա- գործելու այն նպատակները, և թէ բանաւորութիւնն և ուղա- մտութիւնը կը հրամայէին իրեն այս մասին բացաբձակ անխախտ- թիւն մը պահել: Տիկին Տը Թեքլը իր սովորական հեղութեամբն իրաւունք տուաւ Գամօրին, և այն ասեմէն սկսելով թէ և միշտ մի և նոյն բարեկամական սէրը ցոյց կը տար անոր, բայց ալ չհա- մարձակեցաւ ամենաթեթեւ ակնարկութիւն մ'ընելու այն սիրելի երագին զոր կը դռուէր: Միայն թէ աղջկանը վրայ ունեցած կաթողին սէրն աւելցաւ, և ինքզինքը անոր դաստիարակութեան հոյերուն տուաւ այնպիսի աճուն եռանդով որ Պ. Տը Գամօրի սիրտը կրնար ՚ի գութ շարժել եթէ Պ. Տը Գամօրի սիրտն իր վերջին առաքինական ջանադրութեանն առթիւ իր մարդասիրու- թեան մնացորդ մասը կորուսած չերևար:

Գամօր իր միտքը տիկին Տը Թեքլին անկեղծապէս բացատրե- լով իր սպառիւը ասպհովելէն ետք չքեղեցցաւ կատարելապէս օդուտ քաղելու այս կացութեան շահերէն: Ուստի թողուց որ տիկին Տը Թեքլը ուզածին չափ ծառայէ իրեն, և նորատի կինն եռանդազին ուղեց ծառայել: Արցաւ սակաւ առ սակաւ հաւտա- ցընել իր մօրեղբորը թէ Պ. Տը Գամօր իր բնաւորութեամբն և տաղանդներովը մեծ ասպաղայ մ'ունենալու սահմանուած է, թէ օրին մէկն օրիորդ Մարիին համար պատուական էրիկ մը պիտի ըլլար, թէ ևս քան զէս գաւառական կեանքէն և երկրագործու- թեանէն ախորժ կ'զգար ան, թէ ասպակերտնացումի սկզբունքին անդամ կը միտէր, թէ վերջապէս պէտք էր հաստատ կապերով կապել զան գաւառի մը հետ որուն պատիւն ըլլալու էր: Այս միջոցներուն Տը Գանվալօն զօրպետն եկաւ նորատի մարզիպե- տին տիկին Տը Թեքլին ներկայելու համար. Պ. Տէ Բամէօրի հետ մասնաւոր խօսակցութեան մը միջոցին իր նպատակները յայտնեց: Ըսաւ թէ Իտալիա պիտի երթայ երկար ժամանակ հոն բնակելու զիտաւորութեամբ. թէ սակայն նախ և առաջ կրփափա- քէր հրաժարիլ գաւառական ընդհանուր ժողովին և օրէնսդիր ժո- ղովին անդամութենէն, և Գամօրը իր բարեսէր և հաւատարիմ

ընտրողներուն յանձն առնել: Պ. ՏԷ Բամբօր՝ արդէն շահուած ըլլալով՝ խօսք տուաւ օգնելու, և այս օգնութիւնը ընտրութեան յաջողութիւնը կ'ապահովէր:

Սակայն Պ. ՏԷ Գամօր պարտաւորեցաւ անձամբ տեսու-
թիւն ընել ամենէն աւելի ազդեցութեան տէր ընտրողներու հետ.
իր անձը հրապուրիչ ու միանգամայն ահարկու էր. և այն ան-
ձանց մին էր որք սիրտ մը կամ քուէ մը կը յափշտակեն ժպի-
տով մը: Վերջապէս իր դիրքը բոլորովին կանոնաւոր ընելու
համար . . . ը գնաց որ գաւառին զլխաւոր քաղաքն էր, և քա-
նի մը շարք հոն բնակեցաւ: Առսակալին կնկան ալ պաշտօնա-
ւորը ողորբելու և էրիկը անհանգիստ չընելու չափ քծնեցաւ:
Առսակալն իմաց տուաւ ներքին դործոց պաշտօնէին թէ ՏԷ
Գամօր կոմսն անդիմադրելի իշխանութեամբ մ'երեսփոխանական
ընտրելի կը ներկայանայ գաւառարնակ ժողովրդեան, թէ երիտա-
սարգ կոմսին քաղաքական գոյնն անորոշ և քիչ մը կասկածելի
անգամ կ'երևայ, և թէ սակայն վարչութիւնը՝ չյուսալով յաջո-
ղութեամբ կոռիլ այս ընտրութեան դէմ՝ խոհեմութիւն կը սեպէ
պաշտպանել զայն: Պաշտօնեան որ կռսակալին չափ խելք ու-
նէր, անոր համամիտ եղաւ: Եւ այս ամեն պարագաներուն զօրու-
թեամբն իր քսանութեորդ տարուան վերջերը գաւառական ընդ-
հանուր ժողովին անդամ և քիչ մ'ետք ազգային երեսփոխան ընտ-
րուեցաւ:

— Ուզեցիր որ ընտրուի, աղջիկս, ըսաւ Պ. ՏԷ Բամբօր այս
երկու ընտրութիւնը լսելով, ուզեցի՞ր որ ընտրուի, և բոլոր վար-
կովս պաշտպանեցի այդ բարիզցի երիտասարդը. բայց վստահու-
թիւն չունիմ վրան, թէ և շատ կ'ուզէի վստահիլ իրեն . . . :
Իցի՛ւ թէ օրին մէկը չըջանք մեր յաղթութեան վրայ, սիրելի
Էլիզաւթ . . . : Իցի՛ւ թէ բանահիւսին հետ Վե՛նիսի աստուած-
ներ մեր մաղթանքը ընդունեցին՝ չըսէինք երբէք:

2589

ՀԱՅ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱՍԻՐԱՑ
ՄԻՈՒԹԻՒՆ
ՎՍՄԱՏԵԱՆ ՄԱՏԵԼԵԴՈՐԱՆ
ԳԱԿՐԷ - ՀԻՄՆԵԱԼ 1942

2013

